

‘Als het moet, alleen tegen de gehele wereld’. De briefwisseling tussen E. du Perron en Jacques Gans 1933-1936

Jacques Gans en E. du Perron

Editie Willem Maas

bron

Jacques Gans en E. du Perron, *‘Als het moet, alleen tegen de gehele wereld’*. De briefwisseling tussen E. du Perron en Jacques Gans 1933-1936 (ed. Willem Maas). Stichting Neerlandistiek VU, Amsterdam / Nodus Publikationen, Münster 2007 (tweede, herziene druk)

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/gans001alsh02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. E. du Perron Genootschap

Opgedragen aan mijn vader, Jacob Maas

Woord vooraf

De samensteller betuigt zijn dank aan de volgende personen en instanties: Mr. A.E. du Perron en uitgeverij G.A. van Oorschot voor het verlenen van toestemming tot het publiceren van de brieven van E. du Perron. Claudette Godron voor toestemming tot het publiceren van de brieven en het manuscript ‘Het verwaarloosde individu en de verzuimde revolutie’ van Jacques Gans. Kees Snoek en Ronald Spoor voor het meelesen en becommentariëren van de tekst van de inleiding en de annotaties en de hulp bij het dateren van verschillende brieven. De acht nog niet eerder gepubliceerde brieven en het teruggevonden ontbrekende fragment van een al eerder gepubliceerde brief zullen eerdaags worden opgenomen in de nalezing van de *Brieven* van E. du Perron.

Cintha Schenkeveld en Marjolein van Tooren dank ik voor hun correcties van mijn vertalingen van Franstalige passages uit de brieven en ‘Het verwaarloosde individu en de verzuimde revolutie’. Wim Berkelaar verschaftte hulp bij de annotaties.

Alle fouten en onvolkomenheden blijven uiteraard voor mijn rekening.

Hoorn, 14 november 2006

Willem Maas

Inleiding

In deze uitgave zijn de 43 teruggevonden brieven opgenomen die Jacques Gans en E. du Perron elkaar schreven gedurende de jaren 1933-1936, aangevuld met het niet eerder gepubliceerde artikel van Gans ‘Het verwaarloosde individu en de verzuimde revolutie’.

Een deel van de brieven van Du Perron werd eerder gepubliceerd in de *Brieven van Du Perron*, uitgegeven door uitgeverij G.A. van Oorschot in Amsterdam. Acht brieven van Du Perron worden in deze uitgave voor het eerst gepubliceerd, één brief waarvan in de *Brieven*-editie een deel werd gepubliceerd, is nu gecompleteerd. Daarnaast zijn opgenomen alle bewaard gebleven brieven van Gans aan Du Perron - die in de *Brieven* uiteraard ontbreken.

De briefwisseling Du Perron-Gans is om verschillende redenen interessant. Allereerst is ze ontstaan in een cruciale periode in beider levens en in de geschiedenis van Europa. E. du Perron en Jacques Gans correspondeerden tussen 1933 en 1936, een periode waarin de Europese democratieën in een steeds diepere economische crisis terecht kwamen en totalitaire systemen als fascisme en communisme een groeiende aantrekkingskracht uitoefenden. Het werd steeds duidelijker dat niemand afzijdig kon blijven in de strijd tussen fascisme en communisme. In 1933 kwam Hitler aan de macht, in 1936 viel niet langer te ontkennen dat Rusland onder Stalin eveneens in een meedogenloze dictatuur was veranderd. Velen in Nederland dachten dat het allemaal niet zo'n vaart zou lopen en hoopten dat het ook deze keer zou lukken afzijdig te blijven. Gans en Du Perron waren niet zo naïef en hoewel ze uiteindelijk van beide uitersten walgden, bleven ze niet werkloos toezien.

Du Perron speelde in de periode van de briefwisseling met Gans een sleutelrol in de Nederlandse letteren. Hij was redacteur van het toonaangevende tijdschrift *Forum* waarin hij regelmatig fel polemiseerde en schreef zijn magnum opus, de autobiografische roman *Het land van herkomst*, waarin de ideologische strijd aan de linkerzijde van het politieke spectrum wordt uitgebeeld in de figuur van Luc Héverlé (André Malraux). Toch brachten de Europese jaren Du Perron - die zich na een rijke koloniale jeugd in Europa had gevestigd - uiteindelijk niet helemaal wat hij ervan verwacht had. De al te grote nadruk op de politiek in deze periode (de ‘verpolitiekte sfeer’) ging hem steeds meer tegenstaan. In 1936 keerde hij terug naar Indië.

Gans maakte in de jaren 1933-'36 de overstap van de politiek naar de literatuur. Was hij begin 1933 nog een overtuigd en actief lid van de Communistische Partij Holland, in 1936 had hij de praktische politiek afgezworen en was hij

druk bezig - overigens nog zonder veel succes - zich een plaats in de letteren te veroveren.

Er zijn meer redenen waarom Du Perrons briefwisseling met Gans van belang is. Du Perron correspondeerde in dezelfde periode met vele anderen, maar niet op dezelfde openhartige wijze over dezelfde politiek-maatschappelijke onderwerpen. Tegenover Gans was hij minder voorzichtig, hoefde hij niet bang te zijn iets te riskeren. Du Perron herkende - om in *Forum*-termen te spreken - Gans' intelligentie en correspondeerde met hem op een heel vanzelfsprekende en directe manier. Een manier die nu gewoon is, maar die toen met veel vrienden van Du Perron niet mogelijk was.

Verder laten de brieven de evolutie in het engagement van Du Perron en Gans en het denken over de politieke actualiteit prachtig zien. Du Perrons verzuchting dat hij het liefst op Tahiti zou zitten, ver van alle politieke vuiligheid, blijkt niet de gemakzuchtige verzuchting van de archetypische Nederlandse schrijver die zich verre houdt van het straatrumoer, er gaat een lange weg van intellectueel engagement en serieus wikken en wegen aan vooraf.

De correspondentie laat van dichtbij zien hoe beiden zochten naar een geloofwaardige positiebepaling in de politiek van die dagen.

Voor Gans kwam daar nog bij dat Du Perron hem op weg hielp zijn gaandeweg groeiende literaire ambitie te verwezenlijken.

Bovendien schrijven beiden in hun brieven een direct en fel, zeer persoonlijk Nederlands. Du Perron heeft al een reputatie als hartstochtelijk briefschrijver, maar ook Gans toont dat hij in zijn brieven scherp en levendig kan formuleren. Tenslotte geeft het feit dat de brieven van beide correspondenten erin zijn opgenomen, deze uitgave een duidelijk meerwaarde. De brieven hangen niet in de lucht, zoals soms het geval is bij brievenedities waarin alleen de brieven van één van beide correspondenten zijn opgenomen. Nu is te zien - in veel, maar helaas niet alle gevallen - op welke opmerkingen beiden reageerden. Het dialogisch karakter, zo eigen aan correspondenties, komt hier volledig tot zijn recht.

Du Perron was zich begin jaren dertig onder invloed van zijn vriend André Malraux gaan verdiepen in het communisme. Hij worstelde zich door een lijst heen van literatuur over de revolutie, waarop onder meer *Das Kapital*, *Het communistisch manifest* en boeken van en over Lenin en van Bakoenin en Trotski voorkwamen. Nadat in 1932 duidelijk was geworden dat het familiekapitaal was verdwenen als gevolg van de beurskrach van 1929, was ook Du Perrons economische situatie drastisch gewijzigd. Hij was geen bourgeois meer met geld, die vrijblijvend kon mediteren over het communisme, maar een schrijver die moest leven van de pen.

De neerslag van Du Perrons kritische ondervraging van het communisme wordt gevormd door twee stukken, die beide in *Forum* werden gepubliceerd en in de correspondentie tussen Gans en Du Perron een grote rol spelen: ‘Flirt met de revolutie’¹ en ‘De smalle mens’² beide uit 1933. Aanvankelijk wees Du Perron het communisme af, maar door de opkomst van Hitler in Duitsland veranderde hij van mening en neigde hij weer tot sympathie voor het communisme. Mede door de gedachtewisseling met Gans, maar ook door eigen ervaringen, zoals bijvoorbeeld het schrijverscongres ‘pour la défense de la culture’ dat hij in 1935 in Parijs meemaakte, kwam Du Perron uiteindelijk tot hetzelfde inzicht als Gans: dat Berlijn en Moskou beide even slecht waren.

Gans was in februari 1933 net in Parijs teruggekeerd uit Berlijn, waar hij twee jaar had gewoond en een soort communistische kaderopleiding had gevolgd. In januari 1933 was Hitler aan de macht gekomen en Gans had het raadzaam gevonden het land te verlaten.

Nog helemaal onder de indruk van zijn belevenissen in Berlijn bladerde hij, op bezoek bij Nederlandse vrienden, in *Forum*. Zo stuitte hij op Du Perrons artikel ‘Flirt met de revolutie’. Gans voelde zich als partijgetrouw communist uitgedaagd en besloot te reageren met een stuk dat onder de titel ‘Contraflirt met de revolutie’³ gepubliceerd werd in het *Forum*-nummer van april 1933.

Op drie punten was Gans het niet eens met Du Perron. Allereerst ontkende hij dat het communisme zich zou bezondigen aan wat Du Perron ‘etiese zever’ noemt, holle retoriek over ‘liefde voor de mensheid’, en dat soort zaken. Met citaten uit Marx en Lenin probeerde Gans aan te tonen dat men van communistische zijde niet in deze val trapte, al maakte hij een uitzondering voor Henriëtte Roland Holst en Gorter, die volgens hem proberen het communisme in een moreel gewaad te steken.

Ten tweede bestreed Gans Du Perrons kritiek dat het communisme eigenlijk hetzelfde wil als de bourgeoisie: de arbeiders ‘de welstand op hun beurt’ geven. Tenslotte verweet hij Du Perron een egoïstische individualiteitopvatting omdat hij kiest vóór het individu en tegen de massa. Voor Gans was één arbeider die een bedrijfscel in een oorlogsbedrijf organiseerde, meer waard dan tien bekentenissen van André Gide, al waren ze nog zo oprecht gemeend.

Een eerste versie van Gans' stuk bereikte Du Perron vóór 22 februari 1933. Hij wilde het stuk wel plaatsen in *Forum*. Het was, schreef hij aan Ter Braak, ‘weliswaar vrij beroerd geschreven’, maar toch ‘voor een communist niet erg bête, en vooral wel sympathiek.’⁴

In maart 1933 ontmoetten Gans en Du Perron elkaar op een terras in Parijs. Gans was toen 25 jaar oud, Du Perron 34. Du Perrons eerste indruk van Gans was die van een ‘wat “kleverige”, maar zielige en au fond heel sympathieke

jongen, met bepaald iets edels'. Hij was verbaasd te horen dat Gans soms van slechts 150 frank in de maand moest leven.⁵ Al snel gingen de twee op een vriendschappelijke manier met elkaar om. In de eerste maanden van 1933 spraken ze elkaar regelmatig in Parijs, in de maanden en jaren daarna, een periode waarin Gans bijna voortdurend in Nederland verbleef, ontstond een levendige briefwisseling. De correspondentie zou duren tot Du Perron in 1936 naar Nederlands-Indië vertrok.

In het begin van de correspondentie is de toon nog zakelijk en afstandelijk, maar dat verandert snel. De eerste vier brieven zijn van Du Perron en gaan over Gans' contrafflirt. In de vijfde brief al stelt Du Perron voor 'het meneerschap' maar af te schaffen. Vanaf die brief schrijven beiden fris van de lever over de politieke situatie van het moment en welke positie men daarin moet innemen. Daarnaast vormt de literatuur een belangrijk onderwerp van de correspondentie.

In praktische kennis van de politiek (en met name van het communisme) was Gans Du Perron vooruit. Als Du Perron in 1936 teruggekeerd is naar Nederlands-Indië schrijft hij terugblikkend op de jaren in Europa: 'Ik denk nu precies als Gans'; als men de keus heeft tussen Stalin en Hitler, dan liever 'een touw om je nek. Of muzelman worden.'⁶ Gans' ervaringen in de communistische praktijk hadden hem een realistischer kijk op de beweging gegeven dan Du Perron in de studeerkamer had kunnen ontwikkelen.

Zag Gans de zaken dus op politiek gebied soms eerder in de juiste verhouding, feit is dat Du Perron Gans op zijn beurt politiek ook sterk beïnvloedde. Onder invloed van Du Perron rees bij Gans twijfel aan de partijpolitiek en de partijdiscipline. De correspondentie met Du Perron valt tijdens het eerste jaar niet toevallig samen met Gans' zwerftocht langs een reeks van communistische partijen en partijtjes. In februari 1933 was hij lid van de CPH. In december 1933 werd hij geroyeerd en richtte hij met enkel anderen de CPO, de Communistische Partij Oppositie, op. In april 1934 meldde hij zich bij de naar het trotskisme neigende Revolutionair Socialistische Partij van Henk Sneevliet. Maar ook de RSP stelde hem teleur. Het Jordaanoproer in juli 1934 ontmaskerde voor Gans alle linkse politieke partijen, de RSP inclusief. Uiteindelijk waren het allemaal keurige, brave burgers, die bang waren dat de revolutie hun ordelijke bestaan zou verstoren. Het laatste restje van zijn geloof in linkse politieke partijen verloor Gans in augustus en september 1934 in Parijs. Daar bleek dat ook Trotski's Vierde Internationale op een mislukking uitliep. Mede door zijn teleurstellende ervaringen in de praktische politiek ging de literatuur een steeds belangrijker rol in Gans' leven spelen.

Op literair gebied was Du Perron duidelijk de baas. Hij speelde de rol van mentor en gaf Gans' literaire loopbaan een geweldige impuls. Hij heeft zich van

1933 tot 1936 letterlijk en figuurlijk over Gans ontfermd. Hij leende hem geld, bezorgde hem werk, stuurde zijn lectuur en coachte hem in zijn ontwikkeling als schrijver. Gans had zich geen betere mentor kunnen wensen. De hulp van Du Perron was een geweldige opsteker, maar voorlopig leverde deze nog geen concrete resultaten op in de vorm van geplaatste artikelen of verhalen. Het jaar 1935 was een dieptepunt. Ook aan Gans ging de crisis niet ongemerkt voorbij, hij leed bittere armoe. Het hele jaar zat hij werkloos vast in Nederland en ‘stempelde’ hij afwisselend in Amsterdam en in Den Haag. Aan het begin van 1936 was Gans voor zijn gevoel niets opgeschoten. Hij zat tot zijn verdriet nog steeds in Nederland. ‘Verdomd wat is Holland een rotland. Als ik dan toch crepeeren moet, dan liever als paria in Parijs. Na zijn dood kan men nog lang genoeg op een kerkhof zijn, ervoor ben ik liever ergens anders. Ik kom in deze begrafenislucht tot niets,’⁷ schreef Gans aan Greshoff. Eind februari 1936 lukte het Gans toch weer enige tijd weg te komen uit Nederland. Hij logeerde eerst kort bij Du Perron in Parijs en vond toen een kamer waar hij - met tussenpozen - langere tijd zou bivakkeren: in het Quartier Latin in de Rue Monsieur le Prince op nr. 18. Samen met zijn Chinese vriend Choy wandelde hij de Boulevard Saint Michel op en neer. Nu en dan streken ze neer op een caféterras, dronken koffie en aten verse croissants, rookten een sigaret en bekeken keurend de meisjes die langsflaneerden. Als ze het over de rolverdeling eens konden worden, gingen ze op de versiertoe. In de resterende tijd las Gans nog maar weer eens Stendhal of Corbière; Choy deed liever niets. Soms had Gans succes bij de vrouwen, maar binden wilde hij zich niet. Du Perron kende deze kant van Gans niet zo goed, zo blijkt uit een brief aan Greshoff. Verbaasd schrijft Du Perron: ‘k wist niet dat Gans zo'n haremhouder was. Hij scharrelde hier met een arabische intellectueele, zoodat het haast nog treffender was dan een fransch-duitsche verzoening, maar de dame was pokdalig.’⁸ Langer dan enkele maanden kon Gans zijn verblijf in Parijs niet volhouden. Medio juli moest hij terug naar Nederland. Daar wachtte hem een nieuwe teleurstelling. Hij had gehoopt Elisabeth de Roos, Du Perrons echtgenote, op te kunnen volgen als correspondent voor *Het Vaderland* in Parijs. Hij had haar al eens clandestien vervangen, tenslotte⁹. Omdat Du Perron en zijn vrouw in oktober 1936 naar Indië vertrokken, kwam haar plaats vrij. Gans had geen schijn van kans, de post ging naar Giacomo Antonini.

De vriendschap tussen Gans en Du Perron was bij het vertrek van Du Perron naar Indië wat afgekoeld. Aan Greshoff schrijft Du Perron:

‘Beste Jan, Hierbij voor de aardigheid de afscheidsbrief van Gans, met het oog op Kees! Is het niet amusant dat Gans mijn “werking” op hem voortzet op Kees, terwijl aan den anderen kant Kees mij “mistrout”’, niet serieus genoeg vindt, etc. en van Gans' lippen het manna der ware wijsheid drinkt? En zoo gaat het altijd, geloof ik, altijd. [...] De brief van Gans hoeft niet terug.’¹⁰

Als bijlage bij deze uitgave is opgenomen ‘Het verwaarloosde individu en de verzuimde revolutie’. Het had een groot stuk voor *Forum* moeten worden, waarin Gans definitief afrekende met de misstanden die hij signaleerde in het partijcommunisme van zijn dagen. Du Perron las en becommentarieerde het stuk, maar ondanks zijn aanwijzingen bleef het ongepubliceerd. Vergeleken met de brieven is het nogal moeizaam geformuleerd. Omdat het een logische eenheid vormt met de brieven, werd het toch opgenomen.

Tot slot een enkele opmerking over de wijze waarop de brieven zijn bezorgd. Bij de tekstpresentatie zijn dezelfde principes gehanteerd als in de uitgave van de *Brieven*. De teksten worden dus weergegeven in de eigen spelling van de auteur, inclusief fouten, afkortingen, inconsequenties, en - in het geval van Gans - de zeer slordige interpunctie. De brieven zijn genummerd, waarbij in het geval van de brieven van Du Perron ook tussen haakjes het nummer in de *Brieven*-editie is vermeld. Uiteraard was dat niet mogelijk bij de brieven die hier voor het eerst worden gepubliceerd. Dateringen die niet in de tekst van de brief zelf zijn vermeld, worden boven elke brief cursief weergegeven.

Geraadpleegde literatuur

- M. ter Braak en E. du Perron, *Briefwisseling*, deel I-IV. Amsterdam 1967-1978.
 Willem Maas, *Jacques Gans. Biografie*. Amsterdam 2002.
 E. du Perron, *Brieven*, deel I-IX. Amsterdam 1977-1990.
 Kees Snoek, *E. du Perron, het leven van een smalle mens*. Amsterdam 2005.

Eindnoten:

- 1 E. du Perron, ‘Flirt met de revolutie’. In: *Forum*, jrg. 2, nr. 2, februari 1933, pp. 81-99.
- 2 E. du Perron, ‘De smalle mens’. In: *Forum*, jrg. 2, nr. 3, maart 1933, pp. 163-188.
- 3 J. Gans, ‘Contraflirt met de revolutie’. In: *Forum*, jrg. 2, nr. 4, april 1933, pp. 304-317.
- 4 Brief van Du Perron uit Bellevue, 22 februari 1933.
- 5 Brief van Du Perron uit Bellevue, 19 maart 1933.
- 6 Brief aan H. Marsman uit Tjitjoeroeg, 3 maart 1937.
- 7 Brief aan Greshoff uit Den Haag, ongedateerd [okt. 1936].
- 8 Brief uit Parijs, 11 juli 1936.
- 9 Zie brief 12 en volgende.
- 10 Du Perron aan Greshoff, Tjitjoeroeg, 15 december 1936.

De briefwisseling

1. (1490) E. du Perron aan J. Gans: Bellevue, 21 februari 1933

Bellevue, 21 februari '33

24 avenue du 11 Novembre.

Zeer geachte Heer,

Ik ontving vandaag uw stuk tegen mijn 'flirt'¹ Van opname is nog geen sprake geweest, omdat de andere redacteuren het nog niet zagen; ik stuur het u echter terug, omdat u toch in Parijs woont, met den raad mijn volgende stuk, *De Smalle Mensch*, af te wachten, waarvan de 'flirt' in zeker opzicht maar de voorbereiding is geweest. Ik weet niet of u mij - dit hangt van den graad van uw communisme af - nog *mag* 'begrijpen', maar zoo ja, dan is de kans op begrip grooter na het 2e stuk, en zoo neen, dan heeft u daarna zeker nog wel méér punten ter bestrijding.

In uw stuk schreef ik met potlood eenige opmerkingen; zoo ongeveer zal ik antwoorden² als ik daar nog toe kom. Op een paar plekken (bv. die Marx-Engels-uitspraak over de 'liefde')³ weerlegt u mij niet, maar slaat u *naast* mij, want mijn verwijt gold menschen van wie u zelf de moreele inkleeding toegeeft. (*Ik zou bovendien nog een stevig verschil maken tusschen Gorter en Henriëtte Roland Holst!*) - En volkomen dwaas is de gevolgtrekking dat ik Lenin niet gelezen zou hebben, omdat ik Marcu⁴ las! Maar wat Lenin over de massa schrijft, in geschriften die *voor* de massa bestemd zijn, en deel uitmaken van de meest praktische revolutionaire actie, is in *dit* geval van geen beteekenis. Kijkt u verder maar op die plek.

Wilt u over dit alles met mij praten, dan sta ik tot uw beschikking, maar om overbodige inspanning te vermijden, eerst nadat u mijn 2^e stuk zult hebben gelezen. De beide stukken bijeen beoogen tenslotte het opteekenen van een *gevoels*waarheid. Ik verantwoord die zoo goed als ik kan; 'apodictischer' wensch

- 1 E. du Perron, 'Flirt met de revolutie'. In: *Forum*, jrg. 2, nr. 2, februari 1933, pp. 81-99. Ook in *Vw*, deel 2, pp. 482-500.
- 2 'Nawoord'. In: *Forum*, jrg. 2, nr. 4, april 1933, pp. 316-317. In sterk gewijzigde vorm in *Vw*, deel II, p. 500. Het manuscript met de potloodaantekeningen is niet bewaard gebleven.
- 3 Gans schrijft in zijn artikel dat er bij Marx en Engels geen sprake is van 'etiese zever' en dat zij zeker niet minder wantrouwen hadden tegen de 'liefde voor de menscheid.' Hij bewijst dat vervolgens met enkele citaten uit Marx. Zie J. Gans, 'Contraflirt met de revolutie'. In: *Forum*, jrg. 2, nr. 4, april 1933, pp. 304-316.
- 4 Valeriu Marcu (1899-1942). Zijn *Lenin, 30 Jahre Russland* verscheen in 1927. Du Perron recenseerde de in 1930 verschenen Nederlandse bewerking van C.C. Boender, *Lenin, samenzweerder en dictator in het oosten* in *Den Gulden Winckel*, jrg. 30, nr. 352, april 1931, pp. 86-88. Niet in *Vw*.

ik niet te zijn. Leest u mij dus niet in dezen geest, dan is *mijn* ‘begripswereld’ voor de uwe afgesloten, de gevolgtrekking ligt voor de hand. -

Met vriendelijke groet, uw dw.

EduPerron

Ik schrijf u als persoonlijke reactie op uw stuk; een opname daarvan in *Forum* kan ik u niet garanderen. Wel kan ik u zeggen dat ik persoonlijk er *voor* zal zijn. Ik zend u uw stuk terug omdat, ook voor uzelf, mijn 2^e stuk beter eerst verschenen kan zijn, vóór u reageert; daar komt het, voor zoover het *Forum* betreft, voorlopig dus op neer. - Mocht u met dit alles geen rekening willen houden, stuurt u mij dan uw stuk onmiddellijk terug, opdat ik het weer aan den secretaris en de andere redactieleden doorgeve, met mijn ‘voor’. U heeft dan kans dat het nog in het April-nr. komt, maar dat heeft u, als u het begin Maart nog wijzigt, evenzeer.

2. (1498) E. du Perron aan J. Gans: Bellevue, 25 februari 1933

Bellevue, 25 Febr.

Zeer geachte Heer,

Uw brief⁵ is mij haast nog sympathieker dan uw ingezonden stuk; de reactie is directer, minder bedachtzaam. Maar het lijkt mij wèl van groot belang om te vermelden wie u bent en waarvoor u staat; ik heb niets tegen uw eerste qualificatie, maar ‘aangesloten bij de 3e Internationale, en medewerker van de *Tribune*’⁶ geeft den doorslag.

Hierbij een proef van *De Smalle Mensch*. Het mag u 10 x antipathieker zijn dan het eerste stuk; het is voor mijn ‘gevoelswaarheid’ (ik houd het woord vast) 10 x eerlijker. U mag alles - van uzelf? Van kommunistisch standpunt lijkt het mij wat erg liberaal als u ‘contra- revolutionair’ worden mag. Maar u begrijpt me vóór alles verkeerd, wanneer u denkt dat ik ook maar even het idee heb om u te bekeeren (dit, omdat u spreekt van mijn waarheid te licht bevinden). Ik reken erop dat u die waarheid véél te licht bevindt, anders hoefden wij elkaar niets meer te zeggen. Maar misschien ook zoo niet?

Uw verdediging van het genie *in* de massa, zooniet opdeelbaar, doet mij glimlachen. Hier word *ik* de arme man van de straat die u zegt: ‘Weest u niet zóó geleerd voor mijn simpele geest, beste mijnheer, - of kameraad, - en

5 Niet teruggevonden.

6 In precies deze bewoordingen wordt Gans bij de lezers van *Forum* geïntroduceerd.

probeer mij nu *niet* te vernaggelen.’ Over de ‘2 gezichten’ van Lenin nader. Hier simplificeert u, om gelijk te krijgen!

Ik zou zeggen: als u mijn 2^e stuk gelezen hebt en uw antwoord klaar, komt u het mij dan brengen. Wij kunnen iets afspreken in Parijs of u kunt hier komen, zooals u dat wilt. Brengt u mij dan ook de proef van mijn stuk terug, omdat ik die nog nodig kan hebben.

Mocht u overigens vinden dat een gesprek tusschen ons volmaakt overbodig zou zijn, stuurt u mij dan èn de proef èn uw antwoord, dan zorg ik voor verdere doorzending.

Met beleefden groet, uw dw.

EduPerron

U zegt dat mijn standpunt dat is van den burgerlijken literator. Het is mij best, maar *is* het zoo? In Holland althans staan verreweg de meeste burgerlijke literatoren niet op mijn standpunt, geloof ik. Maar ik kan mij vergissen. En nog dit: wanneer ik ook maar even meende dat *ik* de wijsheid in pacht had, dan schreef ik niet, dan liet ik mij in een sanatorium opnemen waar ik mezelf als Dhalai Lama of iets aanverwants kon eeren.

3. (1510) E. du Perron aan J. Gans: Bellevue, 9 maart 1933

Bellevue, Donderdagmorgen

Zeer geachte Heer,

Ik kwam gisternacht laat uit Holland terug, waar ik een paar dagen was, en vond hier uw brief;⁷ hedenmorgen eerst las ik uw 2^e stuk,⁸ en dit alles verklaart u waarom ik u nu eerst schrijf. Dit 2^e stuk van u lijkt mij veel minder dan uw 1^e; het is merkbaar zonder drang geschreven, en mijn vergissing was dan ook, te denken dat *De Smalle Mensch* ook voor u meer inhoud zou hebben dan de *Flirt*. Neen, voor u is het een verslachte herhaling, omdat u let op de ‘sociologische’ documentatie en het *accent* u blijkbaar geheel ontgaat. Dit is uw logica, die met de mijne nu eenmaal niets te maken heeft.

Ik vraag me alleen af of een gesprek tusschen ons nog zin heeft. Het ligt misschien in uw bedoeling om met mij te praten over de al-of-niet-juistheid van eenige theorieën van Hegel, Marx, Lenin - terwijl u nà *De Sm. M.* begrepen moest hebben dat zoiets mij onverschillig is. Ik aanvaard graag uw qualificatie van burgerlijk literator met een beetje meer ‘civil-courage’ (vertaald: burgerlijke

7 Niet teruggevonden.

8 Niet teruggevonden.

moed?) Mijn sympathie voor de burgermaatschappij blijft ook zóó uiterst gering; en ik heb met leedvermaak, zou ik haast zeggen, uw grapjes gelezen over *mijn* geloof in de Garde Républicaine! Het is altijd een veeg teeken als je je eigen bedoelingen nader moet verklaren, maar die garde werd door mij in het spel gebracht om de begripsverwarring aan te geven van dien communist van Bellevue (S. et O.) die zoo heldhaftig ‘Vive les Soviets’ schreef met een e te veel - en het spijt mij dus voor uw betoog, maar voor mij is die garde juist ongeveer het belachelijkste wat de democratische geest heeft weten te ‘vormen’.⁹ Aldus... ‘zoo praat men langs elkaar heen’. - Ook of Lenin 2 gezichten zou hebben of 1 is voor mij als vraag nogal komisch. U schijnt te veronderstellen dat ‘2 gezichten’ op ‘valsheid’ zou wijzen; in een dergelijke redeneering kan ik u niet volgen. Als Lenin werkelijk een groot leider en man-van-actie was, had hij in den zin dien wij bedoelden* hopelijk minstens ‘10 gezichten’. - Verder schijnen ‘waarheden’ voor u volstrekt niet op het gevoel gebaseerd te mogen zijn, alleen algebraïsch bewezen. Ik moet u dan zeggen dat die leege maag die u mij aanraadt om tot een beter begrip van het heelal te komen, *verduiveld* veel heeft van een ‘gevoelswaarheid’. En die algebraïsche waarheden op een ander gebied dan: ‘deze tafel is van hout’, erken ik niet - niet op eigen (gevoels)gronden nu, maar met verwijzing naar dezelfde wereldhistorie, waar vader Marx zoo erg naar verwijst. - Tenslotte uw verdediging van ‘het genie in de massa’. Wanneer wij elkaar zien, zal ik met plezier luisteren naar de *manier* (Hegeliaansche filosofie of iets anders) waarop u dat doen zult. Ik hoop dat het, als het van alle fioriture ontdaan is, niet ongeveer hierop zal neerkomen: ‘Een groote pudding bevat één kleine suikerboon, die hol is en weer een dropje likeur bevat, zoo hebben wij hier een groote pudding met likeur’....

Wat nu uw stukken aangaat: het was mijn bedoeling dat u één stuk zou maken.

Forum is overkropt met copy, en u heeft nu kans dat de andere redacteuren uw 2e stuk in zijn geheel weigeren. Ik stuur ze vandaag door, met mijn advies *voor*, en zelfs dat de 2 tegelijk geplaatst worden, als 2 onderdeelen van één groot artikel, maar het is natuurlijk niet zeker dat ik dit gedaan krijg. Antwoord ontvangt u van den secretaris. Als zij doen wat ik vraag, zal ik op alles ‘principeel’ antwoorden, op 1 blz. - in plaats van in details te treden, zooals ik eerst doen wou; dit zou trouwens voor mij tè ondankbaar worden, als

9 In zijn stuk ‘De smalle mens’ schreef Du Perron: ‘Op een urinoir staat, wit op groen: *Vive le URSS*, op een muur, wit op grijs: *Vive les Soviets*. Het grapje zou te bewerkelijk zijn, maar dit laatste werkt op mijn zin voor humor, ik zou een stuk krijt willen kopen, om daar, in het nachtelik uur, achter te schrijven: *et la Garde Républicaine!* (*Forum*, jrg. 2, nr. 3, maart 1933, p. 179). Gans schrapte de opmerkingen in zijn definitieve stuk op dit punt.

* nl. de interpretatie van bepaalde theorieën in dit of in dat verband, als leider van de massa of in de intimiteit, om nu maar het *eenvoudigste* geval te stellen -

ik o.a. moest ingaan op uw veronderstelling van *mijn* geloof in die ‘garde républicaine’!

Ik hoop u nog wel te zien, maar deze eerste dagen heb ik het zeer druk, met allerlei werkjes die ik verzuimd heb door mijn vertrek naar Holland. Misschien dat ik aan het eind van de volgende week een middag vrij kan maken; een middag liever dan een avond (als dit voor u op hetzelfde neerkomt). Ik schrijf u dan nog wel.

Met beleefden groet, uw dw.

EduPerron

4. (1517) E. du Perron aan J. Gans: Bellevue, 15 maart 1933

Bellevue, Woensdag,

15 Maart.

Zeer geachte Heer,

Ik ontvang daarnet uw stukken weer, met het verzoek van de 2 andere redacteuren om u te vragen ze om te werken tot één artikel van 7 à 8 blzn., omdat ze anders alleen maar het eerste willen plaatsen.

Ik zou zeggen: houdt u het eerste intact en bekort u het tweede, dat u dan gewoon er achter aan zet, desnoods met een regel wit ertusschen of 3 sterretjes of zoo. Het wordt dan een soort aanhangsel van stuk 1, wat trouwens heel goed is, daar u in de *Smalle Mens* toch maar een zwakke echo etc. hoort van mijn eerste stuk. Als u de 7 blzn. van uw 2e stuk tot 3 of 4 terug kan brengen, slaag ik er wel in om *alles* te laten opnemen, ook al is het artikel dan 10 à 11 blzn. groot incl. v. 7 of 8. Maar er is haast bij, vooral als het toch nog zoo groot blijft.

Het beste lijkt mij, alles wat niet bepaald noodig is te schrappen, en u te bepalen tot het zakelijkste - daarmee geeft u dan ook te kennen (wat aan de realiteit beantwoordt) dat u alleen op het sociologische, ‘gedocumenteerde’ wenscht te letten in mijn 2^e stuk. Kunt u het stuk dan Vrijdag voor mij meebrengen? Het moet dan direct terug.

Met beleefde groeten, uw dw.

EduPerron

Ik stuur het 1^e stuk vandaag nog terug, dan kunnen zij dat vast zetten; de laatste blz. gaat naar u, omdat u daar dan de rest aan kunt ‘vastmaken’. Zoonoodig verandert u nog een en ander op de drukproef. - Als u er *niet* voor voelt om uw 2^e stuk om te werken of te bekorten, stuurt u mij de laatste blz. van het 1^e dan omgaand terug, want er is ook zóó haast bij dit alles, als het in April moet verschijnen!

5. E. du Perron aan J. Gans: Bellevue, 18 april 1933

Bellevue, 18 April

Beste Gans, (willen we het mijnheerschap maar van ons afwerpen?)

Ik hoop dat je, als je dit ontvangt, met alle dienders zult hebben afgerekend.¹⁰ Of ik hetzelfde zou hebben gedaan? Het is lastig te zeggen; het hangt af van het *moment*. Misschien zou ik niet eens ten volle beseft hebben waarom die politie-heros den arbeidersjongen verbood en de twee fascisten liet staan voor wat ze waren. Er is één ding vervelend in zoiets: de last die je krijgt is tòch vernederend, ik bedoel, zonder het ‘aureool’ van werkelijke tragiek, en onevenredig aan wat je ermee bereikt (ook moreel). Dit wil niet zeggen dat ik je ongelijk geef, want de spontane behoefte is in zulke dingen ook van veel waarde. Maar de zelfverheffing van den inspecteur en den commissaris boven jou en dien arbeidersjongen gun ik hen niet. Je denkt dat je met een vraag als ‘weet u wie Gide is?’ zoo iemand raakt - je zou bijna even goed aan een beest kunnen vragen ‘weet je wie je baas is?’ (ik bedoel een koe, niet een hond!) Je stuit af op een begripswereld, zoo serviel en zoo volkomen ‘anders’ dan het denken bij jezelf; dat iedere gedachte *daarin* wegzakt als in modder. Als ik in jouw plaats geantwoord moest hebben op die prachtige eerste vraag, zou ik wschl. gezegd hebben: ‘Met mensen die geleerd hebben mensch te zijn’. Niet dat hij dát zooveel beter verstaan had, maar het geeft iets precieser aan wat hij precies *niet* is. De ‘geestelijke aristocratie’ is al een soort luxe, terwijl aan zoo'n man dit op een hooger plan *noodzakelijke* al ontbreekt.

10 In april 1933 kreeg Gans het in Den Haag aan de stok met een politie-inspecteur. In de Venestraat zag hij hoe de inspecteur een colporteur van het socialistische blad *De Fakkel* een duw gaf, nadat hij hem gesommeerd had zich te verwijderen. Tegelijkertijd liet de inspecteur enkele venters van de NSB-krant *Volk en Vaderland* ongemoeid. Dit druiste in tegen het rechtvaardigheidsgevoel van Gans en hij duwde de inspecteur op zijn beurt tegen een winkelruit. Dat kon deze natuurlijk niet over zijn kant laten gaan. Du Perrons opmerking over ‘de last die je krijgt is tòch vernederend’, was terecht: Gans moest mee naar het bureau en werd later veroordeeld tot 25 dagen gevangenisstraf wegens ‘opruiming tegen de staat’.

Men kan op dergelijke wezens alléén inwerken met middelen van fysieke kracht. Consideratie voor den knuppel, als het niet is voor den geldzak. Maar *consideratie* - dat is hun eenige vorm van ‘bewondering’.

Ik maakte bij Malraux kennis met Bernard Groethuysen,¹¹ die om zijn communistische sympathieën gehaat is geworden bij zijn ‘nazi’-studenten in Berlijn, en nu naar Frankrijk is gegaan, ofschoon hij geen Jood is. Zijn vrouw, Alix Ghillain is communiste, en bijzonder sympathiek; een vrouw uit één stuk, die zich zonder oponthoud geeft aan het werk, voor de partij, en dan nog tijd vindt om alles te doen voor haar man, zoowel als huisvrouw, als in haar hoedanigheid van ‘medewerkster’. Zij typt al zijn artikelen, soms tot laat in den nacht; den volgenden morgen, als hij uitslaapt, werkt zij alweer voor de kameraden. Ik geef je in laatste instantie alle ‘geestelijke aristocratie’ van een Gide cadeau voor een beetje vriendschap van zoo iemand.

Je Deutsche boeken heb ik nog niet eens kunnen inkijken. We zijn wschl. correspondent-af voor *Het Vaderland*, dat door een smeerlap van een directeur¹² en een karakterlooze brave man van een hoofdredacteur¹³ bestuurd wordt; we moeten nu weer allerlei rotzooi lezen om ons verlies hier, op een andere manier goed te maken. Misschien komt het daar nog in orde, maar ik *hoop* eigenlijk maar van niet. Zeg mij wanneer je *Die Stadt*¹⁴ uiterlijk terug moet hebben; ik kijk het dan op het laatste oogenblik nog even in.

Het beste in Holland; vertel ook wat van den algemeenen toestand. Hartelijke groeten van mijn vrouw en je

EdP.

11 Bernard Groethuysen (1880-1946) was een uit Duitsland gevluchte hoogleraar filosofie en een goede bekende van André Malraux.

12 E.A.L. de Lang (1880-1960).

13 C.M. Schilt (1878-1950). Ondanks een financieel conflict bleven Du Perron en zijn vrouw Elisabeth de Roos tot 1936 correspondent (onder haar naam).

14 Ernst von Salomon, *Die Stadt*. Door Gans besproken in *Den Gulden Winckel*, jrg. 32, nr. 377, mei 1933, pp. 87-88. Zie brief 8.

6. J. Gans aan E. du Perron: Den Haag, 3 mei 1933

3 mei 1933

Beste du Perron,

Ik las in Links Richten je artikel tegen de politieagent.¹⁵ Het kan je onverschillig laten of niet, maar ik ben er van overtuigd dat het *niet* van bitter weinig nut zal zijn. Met een paar arbeiders uit mijn cel heb ik er over gesproken en ze een paar vragen gesteld, waaruit bleek dat, hoewel ze aan de Tribune stijl gewend zijn, zij den inhoud - wat mij altijd het belangrijkste lijkt - zeer wèl gesnapt hebben. Dat een communist tegen Hitler of de Hitlerbeweging, bezwaren van meer economischen aard naar voren brengt, doet daar *niets* aan af. Ik ben er van overtuigd, *alweer*, dat de oppositie van de 'smalle mensen' in dit en ook in andere opzichten, evenwijdig loopt en in een zeker punt in de oppositie van de arbeidersklasse overgaat en ook dat de arbeidersklasse dit begrijpt *min* of *meer* en dat in iedere arbeider *min* of *meer* een stuk 'smal mensch' steekt.

Overigens is het wel aardig dat de twee Indonesiërs¹⁶ gekozen zijn. 'Men' zit hier daarmee leelijk in de maag en de burger - maar vooral de koloniale pers uit zich in kwalijk verholen woede. Natuurlijk heeft het parlement buiten de demonstratieve kant weinig waarde en komt het er op aan wat zich daarbuiten afspeelt, maar een gedeeltelijke barometer is het toch wel. Amsterdam was prachtig gedurende de nacht van de verkiezingsuitslagen. Om vier uur stond ik nog in debat met een nationaalsozialist voor het gebouw van de Maasbode. Om acht uur ving ik de eerste duizend Tribunes uit de pers op. Om half negen zat ik ermede in den trein en om twaalf uur waren ze in Den Haag uitverkocht. Zelfs in dit fascistische nest hadden we 10.000 stemmen. Heeft men er in Parijs nog notitie van genomen?

15 E. du Perron, 'Tegen de politieagent'. In: *Links richten* jrg. 1, nr. 8, april 1933. pp. 7-8.

16 Mr. P.J. Oud meldt in deel V 1933-1937 van *Het jongste verleden, parlementaire geschiedenis van Nederland 1918-1940* (Assen 1950) dat tijdens de kamerverkiezingen op 26 april 1933 de heer R. Effendi als eerste 'Indonesiër' werd gekozen voor de Tweede Kamer. Welke tweede Indonesiër Gans bedoelt, is niet duidelijk; misschien is het Henk Sneevliet, die ook tijdens deze kamerverkiezingen werd gekozen en als revolutionair actief was geweest in Nederlands-Indië.

Péguy¹⁷ gelezen. In de stijl stoort mij niets. Waarschijnlijk omdat mijn begrip voor Fransch gering is.¹⁸ Integendeel vind ik deze stijl de eenig mogelijke afspiegeling van het stroeve rechtdoorzeegaan van den man zelf. Zoo dit: ‘On n'a pas le droit de trahir les traîtres mêmes. On n'a jamais le droit de trahir personne. Les traîtres, il faut les *combattre* en non pas les trahir’ en dan het volgende: ‘Les gens sont tous et si profondément intellectualistes qu'ils aiment mieux trahir, se trahir eux-mêmes, trahir, abandonner, renier leur histoire et leur propre réalité, renier leur propre grandeur et tout ce qui fait leur prix, *tout* plutôt que de renoncer à leurs formules, à leurs tics, à leurs manières intellectuelles, à l'idée intellectuelle qu'ils *veulent* avoir d'eux et qu'ils *veulent que l'on ait d'eux*’.

Verderop schrijft hij: ‘ce siècle de domination intellectuelle’. Dat geloof ik niet, althans voorloopig nog niet. Op 't oogenblik lijkt het me nog beter dit te vervangen door ‘ce siècle n'est pas intellectuel, mais d'une ignorance, d'une imbécillité énorme’¹⁹.

Zoodra ik weer een ‘rustige’ namiddag heb, zal ik de gedichten van Vestdijk lezen, die je me stuurde. Dit vind ik goed:

'k Wil lange jaren zoeken
Een rotsgelijkenis
Gezicht op stijle hoeken
Oud als het hare is
Ik wil in kou verstijven -
Als ik in den nacht mag blijven

Maar als ik kiezen moet vind ik dit toch nog beter:

‘Unter keinen Umständen in den Arbeitervierteln, in den proletarischen Festungen,
in den schon in die Hände der Aufständischen gefallen Städten

17 Charles Pierre Péguy (1873-1914), Frans auteur. Aanvankelijk militant socialist, later eigenzinnig katholiek.

18 In het handschrift van Du Perron staat boven deze zin: ‘Voor Hollandsch ook!’

19 De vertaling van de uit Péguy geciteerde passages luidt:

- Men heeft niet het recht de verraders zelf te verraden. Men heeft nimmer het recht wie dan ook te verraden. Men moet de verraders bestrijden, maar ze niet verraden.
- De mensen zijn allemaal en zo volledig intellectualistisch dat ze liever verraden, zichzelf verraden, hun geschiedenis en hun eigen werkelijkheid verraden, opgeven en verloochenen, hun eigen grootheid en alles wat hun waarde uitmaakt verloochenen; alles liever dan hun formules opgeven, hun tics, hun intellectuele maniertjes, het intellectuele idee dat ze van zichzelf willen hebben en dat ze willen dat men van hen heeft.
- Deze eeuw die door het intellect wordt beheerst.
- Deze eeuw is niet intellectueel, maar onwetend, volstrekt imbeciel.

sitzen bleiben sondern heraus aus ihnen, dorthin wo der Gegner zu finden ist, los nach den Bourgeoisvierteln, nach den Sammelgebieten der Konterrevolution' (uit De bewapende opstand)²⁰.

Met beste groeten ook aan je vrouw

Gans

Ontvang juist de 'Uren met D.C.' Stelling 14 is me uit het hart gegrepen en natuurlijk 3.²¹ Bloem heeft zich aangesloten bij de Fascisten-partij van een zekere heer Mussert.

7. (1612) E. du Perron aan J. Gans: Bellevue, 17 mei 1933

Bellevue, Woensdag.

Beste Gans,

Al 4 dagen zit ik op het vinketouw om je te schrijven, maar ik heb zooveel te doen dat ik nauwelijks tot een wandeling kom. En de frissche lucht is één ding dat niemand je ontnemen kan.

Ik kreeg bijna tegelijk met jouw brief een lang schrijven van Last²². Niet ongeschikt, maar tegen het eind kreeg ik (ter aanmoediging misschien wel) een soort standje. Ik kon er niet uitgebreid op ingaan, zoals ik in andere omstandigheden misschien gedaan had. Hij verweet mij bijna dat ik jou 'verraden' had - maar het was uit stommititeit. Ik heb hem op dit ééne punt

20 Wellicht uit een versie van J.W. Stalin, *Der bewaffnete Aufstand und unsere Taktik*. In: *Werke und Texte*, Band 1, Berlin 1950, pp. 113-118. Het citaat komt daar echter niet woordelijk in deze vorm voor. De vertaling van het citaat luidt:

Onder geen enkele omstandigheid in de arbeiderswijken blijven zitten, in de proletarische vestingen, in de al in de handen van de opstandelingen gevallen steden, maar eruit weg, daarheen waar de tegenstander te vinden is, op naar de bourgeoiswijken, naar de verzamelplaatsen van de contrarevolutie.

21 Zowel in de tijdschriftuitgave van *Forum* als in het *Verzameld werk* van Du Perron ontbreekt de veertiende stelling in de *Uren met Dirk Coster*. Stelling 3 luidt: 'De enige juiste reactie - spontaan, zonder vervalsing uit naam van de kunst, tegen de clichés van de domineesliteratuur, is die van Multatuli geweest. Zijn invloed is nog duidelijk aanwijsbaar in de gewone geschreven taal van heden (bijv. goedgeschreven journalistiek), die als taal beter is dan alle woordexcessen van de "kunst" van 1880.'

22 Jef Last (1898-1972). Communistisch auteur. In een conflict over de koers van *Links richten* stond hij diametraal tegenover Gans. De CPH koos de kant van Last. Gans werd op 1 december 1933 geroyeerd. Zie ook brief 9.

serieus geantwoord; als je hem ontmoet zal hij je zelf misschien wel zeggen wat. Of ken je hem heelemaal niet?

La Condition Humaine is uit. Ik heb je een ex. laten sturen door de *N.R.F.*; misschien kun je het hier of daar bespreken, ook van communistisch oogpunt. (Waarom niet in *Links richten*?) Ik zag het antifascisten-nr. en werkelijk, wat is zoiets poover! Zoowel de 'philosophie' als de 'gedichten' en dan dat verhaaltje van Spoor²³ (feuilleton-stijl door een jongen van de 1^e klas H. BS. oud 13 jaar)! Het is treurig dat de middelen zoo gering zijn; en het zou nog treuriger zijn om de oogen daarvoor te sluiten. Ook als ik 10 x communist was, zou ik dat verdommen; ik geloof dat *niemand* daarmee is gebaat.

Het affiche daarentegen dat je me zond is erg aardig - veel beter dan de meeste van die affiches (ook 'burgerlijke'!)

Wat doe je op het oogenblik in Holland? Bevredigt het werk je? Wat zou ik moeten doen, gesteld dat ik in Holland woonde en communist werd? Dit interesseert me erg. Ten eerste: wat zou er van mij vereischt worden als ik wilde toetreden? (Denk niet dat ik het wil, maar gesteld dat...)

Je citaat uit Péguy is uitstekend. Ik ben blij dat je er wat aan had, al is dat zware herhalen toch afschuwelijk - niet om het Fransch, maar als methode. Enfin, ik kan er absoluut niet tegen als iemand tegen me spreekt op dien toon; ik denk dan dat hij mij aanziet voor idioot, vooral als ik het met hem eens ben, wat bij Péguy dikwijls genoeg het geval is.

Ik stuurde je Vestdijk zoo maar - voor een verloren uurtje. Maar je hebt die zeker nog veel minder dan ik.

Is het werkelijk zoo fascistisch in Holland in sommige streken? Wie is Mussert? Een Hitler van Utrecht? Ik kan hem veilig vertellen dat hij in Bloem niet de Hercules zal hebben te verliezen van zijn partij - als Bloem er weer uit zal zijn; dat is iets.

Je idee van persoonlijk verzet en volstrekt geen liefde voor de menschheid is bewijsbaar onjuist. Of half juist. Het is het gezeever dat je tegenstaat, niet de liefde. Uit persoonlijk verzet alleen wordt niemand communist.

Ik ben te moe en te gehaast om dit behoorlijk met je te kunnen afdoen zoo per brief. Het is jammer dat ik zoo overstelpt ben door allerlei rotzooi of dat we niet even met elkaar kunnen praten.

Geloof me met hartelijke groeten ook van mijn vrouw, je

EduP.

23 Spoor, 'Het brandmerk'. In: *Links richten* jrg. 1, nr. 8, april 1933, pp. 20-22.

8. (1619) E. du Perron aan J. Gans: Bellevue, 22 of 29 mei 1933

Bellevue, Maandagmiddag.

Beste Gans,

Ik heb met genoegen je stuk in *D.G.W.*²⁴ over die ‘twee werelden’ gelezen, en toch heb ik erom gelachen. Ik zag die Thälmann²⁵ daar opeens tegen Margot in citaten uit Marx losbarsten! Het leek wel een ouderling uit *Kippeveer* (roman van Cosinus,²⁶ die ik je wel kan aanraden om ‘door te bladeren’) den baron vervloekend met citaten uit Deuteronomium. Waar is het verschil? Iemand die bij citaten leeft, d.w.z. ‘zich’ op die manier moet rechtvaardigen, is nog een pauvre sire. Een citaat heeft alleen belang als illustratie, òf wanneer er werkelijk een ‘ontmoeting’ plaats heeft (met groote O) tusschen het geschrevene en de diepste gedachte (zin, werkelijkheid) van den lezer, die dan niet meer aan citeren ontkomt. Een propaganda per citaten, bij iedere gelegenheid, en zeker bij een vervolging als door Drieu bedoeld, is alleen maar belachelijk.

Bovendien, je vergelijking gaat niet op. Ik ben het, zooals je weet, volkomen met je eens over den mislukten revolutionairen gigolo Boutros, maar dat is de wereld van Drieu niet - als je dat meent, misvorm je hem. Dat lijkt het *voor jou*, omdat jou alleen dit revolutionaire deel interesseert. Als je andere boeken van Drieu leest (vooral de 2 ‘Gille’-histories, *L’Homme couvert de Femmes* en *Drôle de Voyage*) kan je nòg meer afkeer voor hem hebben, maar dan zie je ‘bewezen’ dat Boutros voor hem een bijpersoon is; *zijn* wereld leeft in Rico Santorini (al of niet ‘helaas’). En nog iets: *Une Femme à sa Fenêtre* is heelemaal nooit zoo bewonderd als jij zegt; het is alleen maar Drieu's beste ‘roman’. Niet zijn beste boek. Als *jij* Drieu zou willen ‘vinden’ (voor zoover dat gaat), lees dan: *Le Jeune Européen*, en zelfs *L’Europe contre les Nations*. Je zou daarin nòg een ‘smalle mensch’ kunnen vinden, die je niet geheel sympathiek is, misschien, maar die heel wat meer waard is dan de mislukte Boutros.

- 24 J. Gans, ‘Twee werelden’, in: *Den Gulden Winckel*, jrg. 32, nr. 377, mei 1933, pp 87-88. Gans besprak twee romans, *Une femme à sa fenêtre* van Pierre Drieu la Rochelle en *Die Stadt* van Ernst von Salomon. Gans begon zijn stuk met het citeren van stelling 10 uit *Uren met Dirk Coster*, waarin Drieu's roman ‘de beste van een der meest representatieve jongere Fransche schrijvers’ werd genoemd. Gans vond Drieu's boek te vol van dilettantisme om op dezelfde manier te kunnen overtuigen als het technisch minder gave boek van Von Salomon.
- 25 Ernst Thälmann (1886-1944) Duits communist. Van 1925 tot 1933 leider van de Duitse communistische partij, de KPD.
- 26 Pseudoniem van Johan Adriaan Heuff Azn. (1843-1910). De volledige titel van het boek luidt: *Kippeveer of Het geschaakte meisje*.

Verder is je verdediging van *Die Stadt* toch wel erg zwak. Met overtuiging en ondervinding alleen heeft geen schrijver zich in laatste instantie doen gelden; volgens dit recept zou bv. iedere katholiek, die flink naar kerk en seminarie is geweest, een prachtig boek moeten schrijven, vol belang door alles wat hij *weet!* Ik voel veel voor eerlijke mensen van dit soort, maar als je daarbij toegeeft dat een Drieu beter schrijft, grotere schrijversmiddelen heeft, is het pleit tòch in het voordeel van Drieu beslecht. Jouw voorkeur voor von Salomon hield op slag op, wanneer de man, met dezelfde eerlijkheid, ondervinding en overtuiging, katholiek was. Ik weet wel dat het lijkt of ik nu naar objectieve waarden streef voor de ‘taak van den kritikus’ - maar dat is het toch niet: ik wijs je op een vergissing in je vergelijking - je stelt een ‘wereld’ die je zelf als onvolkomen (maar jou sympathiek) erkent, tegenover het antipathiekste* uit een andere ‘wereld’, die je niet (zoo) sympathiek is, maar die je tenslotte toch ergens superieur vindt. En de conclusie die je dan trekt: Drieu tenslotte minder dan von Salomon is - volgens je eigen gegevens - *onjuist*.

Dit alles doet er overigens niet toe voor de lezers van *D.G.W.* die alles allang mooi vinden - als ze het begrepen hebben of denken dat ze dat deden, wat voor hun heusch ook wel hetzelfde is. Het gaat hier tusschen mij en jou; mij als lezer en jou als kritikus. Als je voor den normalen Hollandschen (burger)lezer zegt: ‘Deze auteur is eerlijker dan die, hij méént het meer, en zijn ondervinding geeft hem trouwens recht van spreken!’ is je redeneering voor hem heelemaal gezond. Maar pas dan op; dan begint het voor jou pas, als je kritieken tenminste voor jezelf ook van belang moeten zijn. Dan zou *ik* het gevoel beginnen te krijgen dat er iets met mijn kritiek niet in orde is, en dat mijn lezer en ik op zijn minst al een ander idee hebben van ‘eerlijkheid’.

In de *N.R.C.* komt eerstdaags een stuk van me over Drieu,²⁷ dat je misschien een juiste kijk geven kan op mijn verhouding tot hem (denk niet dat ik hem verdedig omdat ik hem zoo bewonder!) Ten slotte krijg je Drieu gemakkelijk van me cadeau: voor de *charme* lees ik 10 x liever Larbaud, voor de *tragiëk* (de eenzaamheid) 20 x liever Malraux. Het gaat (als we de literatuur als ensemble uitschakelen) niet om Boutros'en of Santorini's maar om *Barnabooth* - niet alleen *Fermina Marquez*, dat charmant, maar tenslotte heel ‘klein’ is, of om *La Condition Humaine*. Dit laatste is werkelijk formidabel - ik zeg je dit *ondanks* het feit dat Malraux persoonlijk mijn vriend is (ik heb andere vrienden die schrijver zijn en mij geen enkele illuzie geven!) en bijna *tegen* het feit in dat hij het mij heeft opgedragen. Geef voor *D.G.W.* een bespreking van dat boek, als Greshoff tenminste geen beslag erop heeft gelegd, maar het kan best van niet,

* en misluktste

27 In de *NRC* van 11-8-1933 (avondeditie). Ook in *Vw* VI, pp. 96-102.

omdat hij al Fransche letteren doet voor *Het Vaderland*. Anders elders.²⁸ Ik ben erg benieuwd wat je dààrvan maakt, en hoe je reactie op dat boek zal zijn, dat allesbehalve ‘smalle mensch’-achtig is. (Het verplettert *mijn* smalle mensch tenminste door zijn wijdheid!)

Ik stuur je binnenkort de 3 Duitsche boeken die nog hier liggen terug. Ik keek ze in, maar ze trokken mij niet aan; en bovendien, ik heb geen tijd door al dat rotwerk. Ik heb een week gesabbeld op *La Cond. Humaine* en het eerst vanmorgen uitgelezen, terwijl ik het al 14 dagen hier heb. Ik ben ook een ‘loonslaaf’ tegenwoordig, en misschien zelfs in afwachting van erger.

Tot een volgende keer; hartelijke groeten

van je EdP.

9. (2015) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 22 maart 1934

Parijs, 22 Maart '34

Beste Gans,

Ik was zeer blij met je brief, niet zozeer om den inhoud, alswel omdat ik nu weer van je hoorde. Ik heb dikwijls aan je gedacht; maar je communistische activiteit, dacht ik, liet je geen tijd voor ander ‘verkeer’. En bovendien zit ik van mijn kant tot over de ooren in het werk, gewoon om het hoofd boven water te houden. Op het oogenblik is het dan die vertaling,²⁹ die me veel inspanning kost.

Op den inhoud van je brief zou ik uitvoerig willen ingaan, maar mondeling, niet zoo per brief en tusschen de bedrijven door, zooals ik tegenwoordig al mijn correspondentie moet afdoen. Ik kan mijn reactie erop toch wel in één zin samenvatten: dat ik weer eens gemerkt heb hoezeer Nietzsche gelijk heeft waar hij aanraadt om je vooral niet met de politiek in te laten. Misschien hebben we de keus niet: jij al lang niet en ik binnenkort. Maar het *principe* is gezond. Er is één ding dat mij telkens weer met wrevel vervult, als ik naar de gesprekken van politieke kameraden luister: de doorhebberigheid die in het vak onmisbaar is, het wantrouwen van de kameraden, het ‘Die is een

28 Gans schreef inderdaad een recensie van *La condition humaine*: J. Gans, ‘Revolutie en contra-revolutie in China’. In: *De Nieuwe Weg, Onafhankelijk Revolutionair Socialistisch Maandschrift*, jrg. 9, nr. 4, april 1934, pp. 119-122.

29 Du Perron maakte een vertaling van Malraux' *La condition humaine*. De vertaling verscheen in 1934 bij de Wereldbibliotheek onder de titel *Het menscheijk tekort*.

vuil, altijd geweest, en Die is langzamerhand een smeerlap geworden, en Die is het nog niet, maar zal het wel gauw zijn'. En daartegenover dan één of twee heilige namen, als symbolen van hoe-het-moet en hoe-het-kan-zijn; de onvermijdelijke Lenin boven alles!*

Mijn doorhebberigheid is, dat ik dit gedoe op zichzelf door heb, en sinds lang. Ik zou er ook in vervallen, als ik meedeed; hoe zou het anders? Het is in de literatuur al zoo; met politieke belangen, en *wat daarachter schuil gaat*, is het 100 x erger. Ik zeg niet dat je gelijk of ongelijk hebt in je reactie op Jef Last; maar aangenomen dat Last een Streber is, dan kan hij nog denken dat *hij* gelijk heeft, dat jij inderdaad een 'scheurmaker' bent (het woord is erg mooi), dat je een verkeerde 'richting' inslaat, enz. enz. Je voorbeeld van Tsjen is politiek gesproken fataal: Tsjen is essentieel een onpolitiek iemand - als wschl. alle terroristen.** Een geboren terrorist is iemand die door de revolutie gebruikt wordt, die in wezen zijn eigen menselijk drama uitleeft. Er is *iets* daarvan in Trotsky, - maar dan beheerscht door een zeer superieure, en dus ook politiek volwaardige, intelligentie.

Ik ben benieuwd naar je open brief aan Joessoef Djoegalsjwili;³⁰ maar na wat je me nu schreef, interesseer ik mij voor jou nóg meer individueel, nóg minder in het collectieve verband als eerder. Als je hier komt, verzuim dan niet me op te zoeken. Na allerlei omzwervingen (en telkens een andere vorm van wonen) zitten we nu weer op een 'eigen' kamer, 1/3 van wat we in Bellevue hadden. Adres: 17bis rue Erlanger, Paris 16.

Ik amuseer me veel meer met Victor E. van Vriesland, mijn goede vriend, dan hij zich met mijn z.g. 'belachelijke dilettantenhouding' t.o.v. de revolutie. Hij is orthodox marxist, als je hem gelooven wilt. Maar ik geloof hem volstrekt niet en neem zijn m.i. *oneerlijke* intellectueelen-adhesie geen oogenblik au sérieux; je kunt hem dit zeggen als je hem weer spreekt, want èn Marsman èn ik hebben het hem persoonlijk gezegd. Zijn 'ik ben het met u eens' tegenover jou, wil niets anders zeggen dan 'ik, met mijn eerbied voor alle specialisten, vind dat u zich serieus met dit vraagstuk hebt beziggehouden en du P. geenszins'. Dit belet niet dat jij meer hebt aan mijn manier van mij uitdrukken, dan aan zijn goedkeuring van 5½ duit. Ik heb nog altijd veel sympathie voor hem, maar vind dat hij zich - misschien vooral sinds hij zijn verantwoordelijke positie aan de *N.R.C.* au sérieux is gaan nemen - op een idiote manier als specialist ontwikkelt: specialist in tooneelzaken, revolutie, etc. etc.

* De naam Lenin is langzamerhand een Fosterzalf geworden tegen alle revolutionaire aambeien: dit doet natuurlijk niets aan zijn revolutionaire waarde af, maar het zalfje zou mij niet meer helpen als ik revolutionair was.

** Hong idem - maar Tsjen is een beter *uitgewerkt* voorbeeld.

30 De oorspronkelijke naam van Jozef Stalin luidde Josef (Josif) Dzoegasjvili. De open brief verscheen onder de titel *Open brief Het bankroet der 3^e internationale* als no. 2 in de serie 'Internationale problemen' in april 1934 bij boek- en brochurehandel 'De Roode Vlag' te Zaandam, een aan Henk Sneevliets Revolutionair Socialistische Partij gelieerde uitgever.

Ik geloof dan ook geen oogenblik dat jouw brief aan mij een toenadering beteekent. ‘Menschelijk’ was die toenadering niet eens noodig; ‘revolutionair’ staan we nog even ver van elkaar. En dat doet er ook niets toe, voor zoover het mijn gevoelens betreft. De dag dat ik orthodox marxist of communist word, zal ik mij op een andere manier engageeren dan mijn goede vriend Van Vriesland. In afwachting van die *noodzakelijkheid* heb ik nog altijd even veel afkeer van dit gedoe, en een brief zooals jij mij er een schreef maakt het er niet beter op. De behandeling die jij nu van - laat ons zeggen Last, hebt ondervonden, is in het zéér klein de behandeling van kameraad Trotsky door kameraad Stalin; ik geloof en *weet* die dingen instinctief, en ben *dus* ‘revenu sans avoir été’. Dat je daarom ook maar erover zou denken om troost in de schoot van de moederkerk te zoeken, lijkt mij krankjorem; je hebt het niet nodig om op Rimbaud te steunen, om niets te voelen voor dit soort lafheid.

Idioot dat ik je dit alles op deze manier schrijf, maar ik heb mijn pen nu eenmaal laten gaan. Maar met je praten zou mij 100 x liever zijn.

Ken je hier in Parijs de communistische groep die ‘les dissidents’ wordt genoemd en die kritisch tegenover Moskou staat? Een van de voornaamste ‘ideologen’ ervan is Boris Souwarine³¹ (een naam aan *Germinal* van Zola ontleend, de man zelf heet Lipschitz, meen ik, en is Jood) Hij moet zeer sympathiek en zuiver zijn -(ik had er haast bij gezet: zoo lang het duurt). Als je hem zou willen kennen - misschien ken je hem al? - ken ik misschien wel een weg, via een anderen communist met wien ik ‘bevriend’ ben. Het zou kunnen zijn dat je genoeg krijgt van Holland en de verdachtmakingen daar en dat je liever weer eens hier komt om te zien of je je liier niet kunt aansluiten bij kameraden van een andere mentaliteit.

Hoe is het afgelopen met die historie die je op het politiebureau heeft gebracht toen je nog maar pas in Holland was?³²

Ik neem hier afscheid van je, om me weer voor mijn dagelijksche karrewei te spannen. Geloof me steeds hartelijk je

EduP.

Toch zijn er natuurlijk situaties in het politieke leven, waarbij de houding van één man je verzoent met het gemoerneuk van 100.000 meer of minder slimme politici, klein en groot: zoo'n vent als Dimitrov³³ bijv. vervult me met 100%

31 Boris Souvarine eig. Lipschitz of Lifsic (1895-1984). Pools trotskist die na zijn vlucht uit Rusland werd genaturaliseerd tot Fransman. Schreef *Staline. Aperçu historique du bolchevisme*.

32 Zie noot 10.

33 Georgi Dimitrov (1882-1949) was een van de vier Bulgaarse communistische verdachten in het in 1933 in Duitsland gehouden proces over de brandstichting in het Rijksdaggebouw. De welbespraakte Dimitrov trad op als woordvoerder en bracht tijdens het proces de aanklager regelmatig in verlegenheid.

bewondering en sympathie. Maar wat een modderbad, dag aan dag, vóór je aan zoo'n vent en zoo'n situatie toe bent.

10. (2049) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 18 april 1934

Parijs, 18 April.

Beste Gans,

Het blijft dus afgesproken dat we liever praten dan schrijven (vooral met een haar in de pen!) - Ik heb vandaag Trotsky's brochure³⁴ besteld; ben er *zeer* benieuwd naar. *Als* ik mij bij een gemeenschap ging aansluiten - deze tijd *bulkt* letterlijk van horden en gemeenschappen! - dan zou het, geloof ik, bij deze zijn... Ik sprak hier een paar dagen geleden Jef Last, die niet ten onrechte kwaad is over de burgerlijke bewondering voor Trotsky en de rust van deze zelfde lieden bij het over de Duitse grens zetten van 4 trotskysten, door den burgemeester van Laren;³⁵ maar, ook al moet ik hem hierin in den grond gelijk geven, dit belet mij niet om den ouden Trotsky een prachtkerel te vinden (die mij, eerlijk gezegd, altijd nader stond dan de mij wat te 'reusachtige' Lenin). *Als* ik dan toch aan de politiek moet doen - misschien moèt het eens werkelijk - en mij dus zou instellen op het min-of-meer blindelings naleven van een programma, dan zou ik ook een leider willen hebben in wien ik 'menschelijk' blindelings vertrouwen kon stellen - *ook* al voerde hij mij naar een soort zelfmoord - en wie zou ik dan beter kunnen kiezen dan Trotsky? Maar ik wil probeeren, zoolang het kan, buiten de gemeenschapsprogramma's te blijven. Ik weet niet of dit laf is, en het kan me ook niet schelen. Misschien vergt het juist een vrij groote moed. Er zijn me op het oogenblik toch te veel imbecielen bezig om een groote mond op te zetten over gemeenschapsidealen,* tot de ergste

34 Trotsky had in oktober 1933 in Parijs de 4e Internationale opgericht. Over deze 4e Internationale handelt zijn *La quatrième Internationale et l'U.R.S.S., La nature de classe de l'Etat Soviétique*. Paris 1933.

35 Op 25 februari 1934 werden vier deelnemers aan een revolutionair-socialistisch jeugdcongres - allen Duitse politieke vluchtelingen - door de politie van Laren aan de Duitse politie overgeleverd. Een van de gearresteerden was Willy Brandt.

* (die vooral niet 'verouderd' mogen zijn!)

katholieke wandluizen toe, van het soort Albert Kuyle³⁶! En als je op een gegeven moment dan toch kapot moet - want daar schijnt geen ontkomen aan te zijn, gegeven het huidige ‘wereldbeeld’ - dan maar voor mijn particuliere rekening, after all. Als je Tsjen begrijpt, zal je dit gevoel ook in een *burger* nog wel kunnen begrijpen.

Ik weet niet of deze tijd een mooie, heroïsche, gespannen, enz. tijd is. Ik weet alleen dat ik het heele gescherm overal kotzenswürdig vind, en meer dan ooit snak naar ‘een eiland achter de menschheid’. - Je moet de doctrine van het fascisme lezen,³⁷ door Mussolini opgesteld, fraai uitgedacht *na* de feiten van het praktische samentimmeren (dit laatste is geen verwijt): het is een soort Nietzsche geworden voor het valetaille, een Herrenmoral en Eroïca voor slaven, voor een schare die, qua maatschappelijke houding en omstandigheden, vrij precies lijkt op wat Nietzsche zelf het vurigst heeft veracht: de christenen. Ik hoop hierover een groot stuk te schrijven, als ik met *mijn* knechtschap, die vertaling, klaar ben.

Nu nog even één praktisch ding: ik ben òf eind April òf begin Mei voor een week uit Parijs weg. Waarschuw me dus als je denkt op te dagen, want het zou stom zijn als we elkaar misliepen. Over je gevangenistijd wil ik ook met je praten. En over je brochure tegen Stalin, die ik lezen zal met alle respect voor de politieke onvermijdelijkheden. En last not least, is het misschien het beste als ik je later de drukproeven stuur van *L.C.H.*, voor de politieke vaktermen. (Ik vertaalde ‘unions’ door ‘bonden’; is dat goed? Over de rest vertrouw ik het nogal.)

Hart. groeten, ook van mijn vrouw.

EduP.

11. J. Gans aan E. du Perron: Amsterdam, tussen 11 en 18 juli 1934

[...] ³⁸ werden uit de partij ‘van Dimitrov’ geroyeerd wegens ‘provocatie’.

36 Albert Kuyle (1904-1958), oud-directeur-redacteur van *De Gemeenschap*, redacteur van *De Nieuwe Gemeenschap* en sinds 1930 lid van het fascistische Zwart Front.

37 *La dottrina del fascismo* (1933).

38 Het begin van deze brief ontbreekt. Overgeleverd zijn de laatste twee kantjes in netschrift en twee bladen, genummerd 2 en 3, in kladschrift. Het gedeelte in netschrift begint bij de alinea die als eerste zin heeft ‘Maar van een strategisch plan was geen sprake’.

Ik weet niet of je deze terminologie begrijpt, maar ‘provocatie’ wil hier zeggen, dat de partijleiding vreesde dat wanneer een arbeider door de politie in bezit van een wapen getroffen werd, de partij ‘verboden’ zou kunnen worden waardoor het ‘Grote krantenbedrijf’ niet zou kunnen doorgaan. Je ziet dus, dat de mentaliteit van een z.g. revolutionaire partij niet zoo heel veel verschilt van die van een fatsoenlijk kruideniersbedrijf. Met het oog op de klandizie, gelieve men zich behoorlijk te gedragen.

Je zult misschien denken, waarom lieten die arbeiders zich dan niet royeeren en schaften zich toch een wapen aan? Je zou even goed kunnen vragen waarom de katholieke kerk nog altijd vol is! Een fatsoenlijk communistisch arbeider vindt een royement uit de partij - met kameraad Stalin aan de spits - uit de partij die 1/6 van den aardbodem beslaat, minstens even erg als een katholiek de banvloek.

Dus was er dankzij de struisvogelpolitiek van de partij geen enkel wapen. De S.D.A.P.³⁹ deed vanzelfsprekend al niet mee. Ze had zich op haar congres al volkomen aan Colijn⁴⁰ verkocht terwille van de nationale eenheid en bovendien betrof het hier slechts een oproer van werklozen, waar de nette modern georganiseerde arbeider niet aan meedoet. Sneevliet zit vast aan zijn vakvereniging het N.A.S.⁴¹ en aan het parlement, en weet op het critieke oogenblik ook niets beters te doen dan een telegram aan den minister te zenden of zich achter een protestactie, n.b. van predikanten (waaronder de nationale fluim Van Hoogenhuyzen⁴²) te verschuilen. Met hem is het trozkyisme in Holland hopeloos gecompromitteerd en de O.S.P.⁴³ is zonder middelen, hoewel nog het meest actief.

Dit was het droevige schouwspel dat de georganiseerde voorhoede van het Nederlandsche proletariaat bood. Geen parool, geen actie, geen materiaal, met niets werden de mensen in de Jordaan en elders ondersteund. Toch

39 De Sociaal Democratische Arbeiders Partij. Na de Tweede Wereldoorlog opgegaan in de Partij van de Arbeid.

40 Hendrikus Colijn (1869-1944). Minister-president van vier kabinetten in de jaren twintig en dertig. Voerde een strenge bezuinigingspolitiek.

41 Afkorting van Nationaal Arbeids Secretariaat, een kleine radicale vakbond, opgericht in 1893.

42 ds. Anton Gerard Hendrikus van Hoogenhuyze (1871-1941). Nederlands-Hervormd predikant te Amsterdam. Was één van de ondertekenaren van het telegram dat het Ministerie van Hervormde Predikanten te Amsterdam op 10 juli 1934 aan Colijn zond met het dringende verzoek de verlaging van de steunuitkering ongedaan te maken. Stond bekend als socialistenvreter en anti-papist. Raakte in opspraak door sympathie voor de NSB.

43 De Onafhankelijke Socialistische Partij die in 1935 fuseerde met de Revolutionair Socialistische Partij van Sneevliet. Na de fusie heette de partij de Revolutionair Socialistische Arbeiders Partij.

hebben ze kans gezien nu en dan volkomen meester van het terrein te blijven. Ongewapende vrouwen sleurden de zwaarbewapende politieruiters van het paard, jonge werklozen, met niets anders dan steenen in de knuisten joegen agenten met revolvers en militairen met karabijnen op de vlucht. Uit de ramen werden nu en dan emmers kokend water over de politiehoofden omgekeerd. Deze dingen stonden in geen een burgerblad natuurlijk. Een marechaussee werd door een oude potkachel, die ergens uit een raam ‘viel’ volkomen verfrommeld. Er zijn huishoudens in de Jordaan waar zich geen theekopje, geen zoutvaatje meer bevindt, alles werd als projectiel gebruikt. En intusschen sloegen de mensen op straat de herstelde verlichting opnieuw kapot, wierpen in het donker nieuwe barrikaden op die met toonbanken uit de geplunderde winkels en met oude matrassen waren opgestopt.

Maar van een strategisch plan was geen sprake.⁴⁴ Buiten de havenarbeiders en de bouwvakkers werd er niet gestaakt. Dezelfde fout van Weenen⁴⁵ is ook hier herhaald, in plaats van de opstand uit te breiden, bleef men in de eigen vestingen zitten. In de bourgeoiswijken was niets, geen agent, ze lagen braak. Er was natuurlijk dit verschil met Weenen, dat de situatie veel ongunstiger was, door het ontbreken van ook maar de geringste bewapening.

Het belangrijkste resultaat, je zult het misschien poover noemen, is dat in de massa het besef is ontstaan, dat het om de wapenen gaat. En de geest van verlamming, ontstaan door het voortdurend capituleeren van de partijen is ook gedeeltelijk verdwenen. Ze hebben tenminste weer eens de tanden laten zien en daarmee is ook het bewustzijn, dat het om de macht gaat weer naderbij gekomen.

‘De partij’ werd door de opstand zoo volkomen verrast, dat ze er geen raad mee wist. De Tribune haalde zelfs het brutale stukje uit om te schrijven, ‘dat de arbeiders goed moesten bedenken dat het hier nog geen revolutie betrof’. Dat de oude Kautsky,⁴⁶ toen hij nog revolutionair was eenmaal schreef ‘on ne peut pas lutter avec succès, si l'on renonce d'avance à vaincre’,⁴⁷ hiervan hebben deze lieden, die uitsluitend in legale verhoudingen ‘revolutie’ kunnen spelen, niet het minste besef.

Het dilettantisme van deze figuranten gaat zelfs zoo ver, dat ze, terwijl het oproer al twee dagen aan den gang was, nog alle adressen van de ‘Tribune’ abonnées in het gebouw hadden. De politie deed een prachtvangst. Van

44 Begin van het netschrift. Zie noot 38.

45 Gans doelt hier op de in februari 1934 door Dollfuss neergeslagen opstand van socialisten en communisten. Dollfuss zette artillerie en tanks in tegen de opstandige arbeiders die zich o.a. verschanst hadden in de Karl Marx Hof.

46 Karl Kautsky (1854-1938). Oostenrijks-Duits sociaal-democraat. Voor de Eerste Wereldoorlog meest gezaghebbend theoreticus van het marxisme van de SPD en de Tweede Internationale. Tegenstander van Lenins ideeën en van het communisme.

47 Men kan niet met succes strijden als men al van tevoren van de overwinning afziet.

provocatie gesproken. En deze lieden hadden de treurige moed arbeiders die zich een wapen aanschafte te royeeren en hen in hun krant als ‘provocateur’ te betitelen. Beroepsprovocateurs zouden zoiets niet beter voor elkaar gebracht hebben als deze ‘leiders’ van het Nederlandsche proletariaat. En het tragikomische van het geval is, dat de partij niet eens over duplicaten van de abonnées beschikte.

De heeren waren zoo onthutst door den inval van de politie, dat ze uit pure schrik, twee dagen lang naar elkaar liepen te ‘zoeken’. Er was niets, hoegenaamd niets voor de illegaliteit voorbereid. Bij de eerste stoot, die de bourgeoisie gaf, lag de geheele partij ‘van Dimitroff’ lam. De revolutionaire partij was tijdelijk opgeheven ‘wegens revolutie’. Eerst drie dagen later, nadat de ergste schrik klaarblijkelijk gezakt was - en de gevechten afgelopen - vond men elkaar weer en stelde men een manifest op en een van de leiders zei: ‘Als ik de volgende keer op het congres in Moskou kom, dan zullen “ze” wel anders tegen me opzien’. En in gedachten voelde hij al de bemoedigende tik op den schouder van kameraad Stalin. Maar toen werd er plotseling hard gebeld en keek hij verschrikt naar de deur, want op dat oogenblik was hij nog niet in Sowjet-Rusland.

Het gemakkelijke van het geval is, dat de bourgeoisie bijna net zo bang is en dat de geheele bourgeois-pers schreeuwt dat ‘de communisten’ het gedaan hebben. In werkelijkheid heeft Colijn ‘het’ gedaan, door de steunverlaging en zijn de arbeiders in beweging gekomen omdat er van deze steun niet eens meer te hongeren is. De ‘partij’ heeft met dit in beweging komen niets uit te staan. Ze is achter deze beweging aangezwommen en ze heeft zelfs nog getracht haar te remmen.

Men zou met evenveel recht kunnen beweren, dat de ‘Nederlandsche Maatschappij voor Letterkunde’ ‘het’ gedaan heeft. In werkelijkheid heeft de bourgeoisie aan de ‘partij van Dimitroff’ te danken, dat het voor haar zoo goed is afgelopen, omdat ‘de partij’ door het provocatiegeleuter er voor gezorgd heeft, dat de arbeiders *niet* bewapend waren.

Met de begrafenis van de prins,⁴⁸ lag in ieder ministerie 60 man zwaar bewapend militair. De tanks en mitrailleurs waren naar Den Haag teruggetrokken uit Amsterdam. Alle belangrijke punten worden door militaire politie bewaakt.

Ik hoop, dat dit relaas je een indruk over de gebeurtenissen heeft verschaft. Misschien begrijp je nu, waarom we hier nog altijd eenige duizenden kilometers van ‘La Condition Humaine’ verwijderd zijn. Met kruideniers is wellicht zeer goed een klucht op te voeren, maar een revolutie zullen zij als uiterste consequentie van hun geestelijken aanleg, altijd in de wielen rijden.

48 Bedoeld is prins Hendrik. In de kladversie van deze brief schrijft Gans ‘Hein’. Prins Hendrik werd op 11 juli 1934 begraven.

Zoo lang de arbeiders in W. Europa, dit nog niet in de gaten hebben, maakt de revolutie weinig kans. De afgelopen dagen kunnen ertoe bijdragen, dat zij het in de gaten krijgen. Intusschen, arme Trotzky, arme ‘révolution permanente’!

Hoe staat het met de vertaling van L.C.H.? Ik hoorde dat er bij Querido een bundel ‘Essays’ onder de titel ‘De Smalle Mensch’ verschijnt van je en een autobiografische roman. Ik zou ze graag lezen, indien ze uit zijn. Je stuk over Valmont: Liaisons dangereuses in F.⁴⁹ enige maanden geleden vond ik uitstekend. Maar zonde voor de hollandsche mentaliteit. Vond Jan Lubbes⁵⁰ minder, hoewel ik je aversie tegen dit heer volkomen deel, misschien publiceert ik bovenstaand relaas - eenigszins omgewerkt nog eens als ‘Jan Lubbes in de nederlandsche revolutie’.

Intusschen met beste groeten,

Gans

Een duitsch boek: Massenpsychologie des Faschismus van Reich is zeer opmerkelijk! Ik zou het graag in 't Hollandsch vertalen en wilde het bij de Wereldbibliotheek proberen. Zou jij misschien voor me naar Endt kunnen schrijven of hij me een onderhoud kan toestaan en dat ik in staat ben de vertaling te maken. Uitgevers geven dit werk meestal alleen aan mensen, die in dit werk al ‘sporen’ verdiend hebben.

Beter van tijd tot tijd met verschillende vrouwen in een niet al te hooge hemel, dan met één vrouw voortdurend in de hel.

12. (2169) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 18 juli 1934

Parijs, 18 Juli

Beste Gans,

Veel dank voor je prachtige brief! Ik schreef je 2 x naar Amsterdam, vóór en na ontvangst van het *Roodboek*, maar kreeg geen antwoord. Vandaar dat ik me ongerust begon te maken over je: het idee had dat je erg in de

49 Gans doelt hier op E. du Perron, ‘Naar aanleiding van “Les Liaisons Dangereuses”’. In: *Forum*, jrg. 3, nr. 5, mei 1934, pp. 409-418. Ook in *Vw*, deel II, pp.527-536

50 E. du Perron, ‘Jan Lubbes’. In: *Forum*, jrg. 3, nr. 7, juli 1934, pp. 586-599. Dit stuk bevat o.a. een aanval op Albert Kuyle. Ook in *Vw*, deel II, pp. 679-705.

beroerdigheid zat, Ter Braak bezwoer je vooral te vinden, enz.! Heb je die 2 brieven van me⁵¹ niet gekregen? En zoo ja, waarom dan geen asem?

Laat ons nu spijkers met koppen slaan. Allereerst: ga Ter Braak spreken (bel hem op, op *Het Vaderland* of thuis) en maak met hem af dat je een groot artikel voor *Forum* schrijft over de ‘sociale’ (politieke) romans die we nu dan eindelijk hebben in Holland. Ik kan je daarvoor bezorgen: *Fakkeldragers* van Ed. Coenraads, *Sjanghai* van Wagener, *Partij Remise* van Last, *Harten en Brood* van Kuyle, *De Voorsten* van Gerard Vanter; en jijzelf weet er misschien nog een paar. Hierbij 2 besprekingen van Ter Braak over soortgelijke onderwerpen; dat over Theun de Vries is werkelijk prachtig.⁵²

Je brief is zóó goed, dat ik die in extenso in *Forum* zou zetten (gesteld dat jij dat wou), wanneer ik redacteur was. Ik zend hem nu naar Ter Braak: 1° opdat hij er zijn plezier aan beleve, 2° opdat hij zien kan hoe je schrijft. Hij is trouwens sinds lang accoord om je voor *Forum* te laten schrijven; ga dus in ieder geval met hem praten, nu je toch in Den Haag bent.

Endt zal ik direct schrijven, vanavond nog.⁵³

Schrijf me ook nog even of je *Straat zonder Zon*⁵⁴ wilt hebben (dat vroeg ik je in die vorige brieven). Ik stuur je dus het heele pak, als je voor dat artikel voelt, of althans wat je daarvan niet zelf al hebt. Zoodra ik van T. Br. je brief terug heb, zal ik er langer op antwoorden. Hierin doe ik nu maar eerst het praktische af.

En nu nog iets, maar dit is ‘geheim’. Wij gaan van half Augustus tot ± half September uit Parijs.⁵⁵ Wil jij dan het correspondentschap van *Het Vaderland* waarnemen? Dat zou je in staat stellen een goede maand in Parijs te zitten; en het werk is stom, maar gemakkelijk. Als je de copy tikt en naar Ter Braak zendt, hoeft zelfs niemand anders te weten dat jij het bent. Je krijgt hiervoor fl. 10,- per kolom, en zou dus 80 à 90 pop kunnen verdienen; bovendien kan ik je dit geld voorschieten, zoodat je er niet van de krant op hoeft te wachten. Ook dit plannetje kan je met Ter Braak bespreken, maar laat liever niemand anders ervan weten, vanwege de vrees voor ‘communisten’ bij de andere heeren van de krant. *Misschien* kan ik je zelfs hier logeeren, terwijl wij

51 Niet teruggevonden.

52 ‘Ehrenburg maakt school’ (n.a.v. *Harten en brood en Partij remise*) in *Het Vaderland* van 25-3-1934 (ochtendeditie) en ‘Courts-Mahler op de barricaden’ (over Eeroica van Theun de Vries) in *Het Vaderland* van 8-7-1934 (ochtendeditie).

53 In brief 2170 beveelt Du Perron in een brief aan P. Endt, directeur van de Wereldbibliotheek, Gans aan als vertaler van *Massenpsychologie des Faschismus* van Wilhelm Reich. Deze vertaling is niet tot stand gekomen.

54 Naoshi Tokoenaga, *Straat zonder zou*. Uit het Duits vertaald door E. Coenraads.

55 De Du Perrons logeren in deze periode bij J.J. Slauerhoff, die zich begin 1934 als arts in Tanger had gevestigd. Zie ook brief 14.

weg zijn, maar reken daar niet op, omdat de huisbaas dat misschien niet toestaat.
Antwoord mij op al deze punten en tot nader.

Je EdP.

Vertaling van *La Cond. Humaine*, essay-bundel *Smalle Mens* (bijna allemaal essays uit *Forum*, dus jou voor 9/10 bekend!) en de ‘roman’, die *Het Land van Herkomst* zal heten, maar eerst volgend jaar uitkomt, zal ik je allemaal sturen.

13. (2173) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 21 juli 1934

Parijs, 21 Juli.

Beste Gans,

Ik zend je vandaag *Harten en Brood* en *Straat zonder Zon*; dit laatste valt buiten het artikel, tenzij als vergelijkingsmateriaal. Morgen wschl. *Fakkeldragers*, *Sjanghai* en *Partij Remise*. Wil je ook het boek van De Kom hebben, dat ik zeer sympathiek vind? (*Wij Slaven van Suriname*). Zoo ja, schrijf me dat even, dan zend ik dat met Vanter achteraan, want Vanter moet ik zelf nog lezen. Je kan alles houden, behalve *Harten en Brood*, dat je aan Ter Braak terug moet geven, omdat het aan 's-Gravesande behoort (van *Het Vaderland*), en eventueel De Kom, die ik graag terug wou hebben. Je kan óók de revolutieroman van Theun de Vries erbij nemen! - vraag die dan maar aan Ter Braak, in het exemplaar met de vele aantekeningen!

Ik heb hier op het oogenblik een heele familie uit Indië over, waarmee ik Parijs moet bewonderen, wat onzegbaar vermoeiend is. Overmorgen moet ik dan ook nog voor 2 of 3 dagen, of 1½ dag, zooals dat zal uitkomen, naar Brussel. Ik kan je dus eerst schrijven als ik terug ben, d.w.z. tegen 25 of 26 dezer.

Mijn vrouw zegt dat ik erg optimistisch ben geweest in mijn vorig schrijven, omdat zij zelf nooit meer maakt dan fl. 85,- in de drukke tijd, terwijl zij in de slappe tijd met moeite voor fl. 60,- bij elkaar schreef. Bovendien wou zij nog 2 of 3 brieven plaatsen uit Tanger. Maar hoe dan ook, 3 brieven van 1½ kolom, of 1 van 2 en 2 van 1½ kan je toch *zeker* maken, of je neemt ons dat werk uit de hand in de eerste week als we terug zijn.* Je maakt dus fl. 45, fl. 50, of fl. 60, en schrijft daarnaast bv. 4 of 5 stukken *voor mij* voor de *N.R.C.* We zullen samen nog wel afmaken welke, want ik moet ze vooruit laten ‘reserveeren’. Deze stukken moet je dan getypt naar Tanger zenden, opdat ik er

* Dan komt er nog wat bij, bedoel ik.

nog zelf een en ander aan verander, voor mijn 'persoonlijk cachet'! Maar hoe dan ook, het plan lijkt mij best uitvoerbaar.

Ik zal je hier met iemand kennis laten maken met wie je zeker kunt opschieten: mijn oude vriend Pascal Pia⁵⁶. Heb je het adres van Souwarine nog? Misschien ligt daar - al is het niet bepaald 'trotskisme' - je toekomstige antistalinistische partij.

Schrijf me dus nog even hoeveel je nodig hebt om een maand of 6 weken in Parijs te leven. Ik zal je dat geld dan vooruit geven; je verdient het dan wel terug met artikelen, voor *Vaderland, N.R.C.*, en eventueel zelfs *Forum*; lijkt je dat niet het beste? Terwijl je hier bent, kan je dan voor jezelf weer uitkijken naar een nieuwe mogelijkheid om te blijven.

Dus bij terugkomst uit Brussel meer en beter. Hartelijke groeten van ons beiden,
je EdP.

14. (2207) E. du Perron aan J. Gans: Tanger, 1 september 1934

Tanger, 1 Sept. '34

Beste Gans,

Wij zitten hier nogal beroerd, in zoover dat het klimaat *fnuikend* is voor alle werk. Ik schiet héél slecht op en voel me nog steeds allerbedonderdst. Wij dachten 10 Sept. van hier weg te gaan en ± 20 Sept. in Parijs terug te komen: dit uit vrees voor de harde banken!

Het wordt een moeilijk geval voor ons allemaal. Het beste is dat je aan Ter Braak voorschot vraagt op je *Forum*-artikel (dat zal wel lukken), en dat nu zoo gauw mogelijk schrijft. Omdat ik je vóór ons vertrek hierheen de volle 900 frs. gaf, en onze reis ook duurder is uitgevallen dan we aanvankelijk dachten, hebben we hier niet genoeg geld om je nu bij te springen. Toch zal je wat moeten hebben. Bep heeft nu haar vader geschreven om ons nog wat geld te sturen; tegen den 7^{en} kan ik je dus nog wel een 200 frs. van hieruit zenden. Maar kan je dan rondkomen tot den 20^{en}? - Ik zal het geld tegen den 5^{en} van hier sturen.

Je eerste stuk zal òf fl.20,- òf fl. 17.50 òf fl. 15,- hebben opgebracht; dat hangt ervan af hoe ze rekenen. Soms hebben ze een gulle bui en zien zoo'n

56 Pascal Pia, pseudoniem van Pierre Durand (1902-1979), Frans modernistisch auteur met wie Du Perron al sinds 1922 goed bevriend was.

stuk aan voor 2 kolom, soms voor $1\frac{3}{4}$, soms voor $1\frac{1}{2}$. Maar als je 3 stukken van \pm deze lengte gestuurd hebt, heb je toch zeker al \pm fl. 50,- terugverdiend. - Vanaf 15 Sept. kan je weer stukken naar 's-Gravesande sturen; het is te hopen dat die tentoonstelling⁵⁷ dan nog geldig is. Zoo niet, stuur het stuk dan *omgaand* 'par avion' naar hier, dan doet Bep net of zij het hier, met parijsche gegevens, gemaakt heeft, en stuurt het van hier naar Holland, dat maakt dan nog een 'reële' indruk! Het zou jammer zijn als dat werk verloren ging.

Tot dusver is alles goed gegaan. Als je nu vanaf bv. 10 Sept. vooruit werkt, kan je tusschen 15 en 20 Sept. 3 stukken naar de krant zenden. Dan zijn we werkelijk een heel eind quitte, tegen dat wij in Parijs terug zijn, en kan ik je wschl. wel weer wat voorschieten, al zal het niet veel zijn. (Er zijn nl. andere vewikkelingen voor ons in zicht, daarover mondeling.)

Over Samain⁵⁸ ook mondeling. Excuseer dit zakelijke en vervelende briefje. Ik heb ontzettend het land dat ik me zoo misrekend heb met het werk voor Querido, en voorzie de grootste micmac als ik in Parijs terugben: ik zal dan moeten pennen als een bezetene, terwijl ik noch werkelijk vakantie gehad heb, noch fysiek beter geworden ben. Hier in Tanger kan je alleen leven als oosterling! Jij hebt je breedemenschtijd leeren kritiseeren, maar ik heb hier leeren beseffen wat 'Tahiti' (event. 'Perzië') zou zijn. Iets prachtigs, als je dan ook *totaal* verzaken wilt; anders een katastrofe au ralenti. Slauerhoff is al zoo ver dat hij met eens meer behoorlijk lezen kan, en snakt terug naar een 'intellectueel' milieu; in October komt hij in Parijs. Je ziet hem dan ook.

Voilà. Het beste. Veel hartelijks, ook van Bep,

je EdP.

Ben je nog naar Pia gegaan?

15. (2249) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 15 oktober 1934

Parijs,

Beste Gans,

Een kort briefje maar, want ik werk nu weer hard, en het is zelfs of ik mij daardoor beter voel. De *Sm. M.* is uit, en ik vroeg Q. (die mij maar 6 exx.

57 In de avondeditie van *Het Vaderland* van 12 oktober 1934 stond het artikel 'Wereldtentoonstelling te Parijs in 1937. Arts et Technique'. Het is niet ondertekend, maar de passage in deze brief wijst op het auteurschap van Gans.

58 Albert Samain (1858-1900). Frans dichter.

zond!) om het ex. voor *D.G.W.* aan jou te adresseeren. Ga dus naar Kramers⁵⁹ of bel hem hierover op, en schrijf me je indrukken. Misschien kan jij ook het stuk voor *D.G.W.*⁶⁰ schrijven.

Werk maar hard. Het is het eenige wat voldoening geeft, en zeker in Holland. Je hebt hier nu weer het noodige ‘geëmmagaseerd’. - Je stukken in *Het Vad.*⁶¹ zijn alle geplaatst, en voor hun soort heel goed; je begint in ieder geval veel meer routine met de pen te hebben, dat is opmerkelijk en komt je - in dit stadium - voor je eigen uitingen ook erg van pas. Je gevaar is: te veel te citeeren. Je moest alleen citeeren als je zelf erg veel naast of tegen het citaat te zeggen had, of als het op *on* vervangbare en dan liefst kernachtige wijze een lang betoog van jezelf vervangt. Maar het gevaar is dat je dat te vaak denkt!

Ga ter Braak opzoeken voor de aanspraak. Er schijnt een poolsche émigré⁶² bij hem te logeeren, met wien je duitsch kunt praten, en die zeer de moeite waard is (volgens t.B.).

Dank voor het adres rue Daubenton⁶³, misschien komt het ons goed te pas.

De heer Kelemen of Suck⁶⁴ lijkt mij inderdaad een prachtkerel. Het commentaar in de pers is natuurlijk stompzinnig en vomitif als altijd; men

59 Wijnand A. Kramers (1893-1975) leidde sinds oktober 1929 het tijdschrift *Den Gulden Winckel*.

60 Niet Gans, maar Kramers zelf schreef een recensie: ‘Uit den stormhoek’. In: *Den Gulden Winckel*, jrg. 33, nr. 11, november 1934, pp. 175-176.

61 Uiteindelijk schreef Gans zes stukken voor *Het Vaderland*: [anoniem, ‘Van onze correspondent’] ‘Vaderlandslooze gezellen. Van Duitsche emigranten, hun bestuur en hun vermaak’. In: *Het Vaderland*, 21 augustus 1934. [anoniem, ‘eigen brief’], “‘Paris, mon village’”. Merkwaardige tegenstellingen. De stad in augustus’. In: *Het Vaderland*, 22 augustus 1934.

[anoniem, ‘van onze correspondent’] ‘Verdwijnen de Parijsche Hallen? Het nachtelijk leven’. In: *Het Vaderland*, 9 september 1934.

[anoniem, ‘van onze correspondent’] ‘Cafés en litteratuur. In Parijs valt hun geschiedenis samen. Opkomst van “Rotonde” en “Dome”’. In: *Het Vaderland*, 10 Oktober 1934.

[anoniem, ‘van onze correspondent’] ‘Wereldtentoonstelling te Parijs in 1937. Arts et Technique’. In: *Het Vaderland*, 12 oktober 1934.

[anoniem, ‘van onze correspondent’] ‘Herfst te Parijs. Terugkomst van vreemdelingen en clochards’. In: *Het Vaderland*, 16 oktober 1934. De stukken werden - terecht - niet opgenomen in F.E.A. Battens Bibliografie van Du Perron in deel 7 van *Vw*.

62 Samuel Levin (1890-1959), Pools-Joodse schrijver.

63 Gans woonde zelf enige tijd in een hotel in een oude abdij aan de Rue Daubenton.

64 Petrus Kelemen, een Kroaat, vermoordde op 9 oktober 1934 in Marseille de Zuidslavische koning Alexander III, die juist voor een staatsbezoek per schip was gearriveerd, en de hem verwelkomende Franse minister van buitenlandse zaken Louis Barthou.

denkt aan alles behalve aan wat die man moet hebben doorgemaakt. Dat hij voor een Dostojevsky bijv. de eenige was die een bestudeering verdient, wordt natuurlijk door de sociale saus totaal vergeten. (Ik geloof niet alleen verzwegen, maar werkelijk vergeten.)

Schrijf spoedig; ik antwoord dan beter.

je EdP.

Hartelijke groeten ook van Bep.

P.S. - je hebt nu fl. 95,- afgelost. Rest dus fl. 85,- Valt toch mee! Stuur me toch *gauw* bv. één stukje, anders sla ik zoo'n figuur tegenover V. Vr.⁶⁵

16. J. Gans aan E. du Perron: Den Haag 24 oktober 1934

Den Haag, 24 Oct.

Laan van N.O.I 147a

Beste du Perron,

Je reactie op Kelemen is, zooals ik verwachtte. Zoo'n kerel kan ook alleen maar een individu van beteekenis zijn, geheel afgescheiden voor welke 'zaak' zijn actie bedoeld was. Het is werkelijk pijnlijk, dat niet alleen de burgerpers, maar ook nagenoeg alle arbeidersbladen - de anarchistische uitgezonderd - op dezelfde stompzinnige manier tegen hem van leer zijn getrokken. Eigenlijk is dat ook zeer logisch, gezien het burgerlijke stadium waarin de arbeiderspartijen aangeland zijn, waardoor hun kranten een soort van 'burgerpers in het proletariaat' vormen. De bureaucratische behagelijkheid van de leidertjes der arbeiderspartijen, die zich in vakverenigingsbureaux en in parlementen zoo buitengewoon au sérieux zijn gaan nemen, is met een dergelijke dynamiek als de daad van Kelemen onmogelijk te vereenigen. Integendeel, men is voor zoiets doodsbenauwd. Vandaar de banvloek over de individueele terreur, zoogenaamd om de '*verworvenheden*' - waar zijn die - niet in gevaar te brengen. Au fond uiterst belachelijk, een '*revolutionnaire partij*' en '*verworvenheden*'. Bovendien ook zeer on-Marxistisch, want nimmer te rijmen met: 'Ge hebt niets te verliezen dan Uw ketens, maar een wereld te veroveren'. Maar hier ligt nog een heel andere voetangel verborgen, de langzamerhand

65 Gans nam tijdens Du Perrons verblijf in Tanger ook het recenseren voor de NRC waar (zie brief 13).

ontstane ‘*tegenstelling*’ tusschen individu en collectiviteit. Vooropgesteld mijn overtuiging, dat zelfs het meest consequente individu niet aan een zekere collectiviteit ontkomt en dat de meest verwoede collectivist er nooit in slagen zal, ondanks de grootste zelfvernietiging, de individualist in zichzelf uit te roeien. De een is nooit geheel zonder de ander. De wisselwerking tusschen ‘smalle’ en ‘breede’ mensch is iets wat je dagelijks in je waar kunt nemen en ik geloof dat de poging jezelf opzettelijk voor den een of voor den ander af te sluiten, niet alleen een beperking, maar ook onmogelijk is. Dat wij of ‘de smalle mensch’, of ‘de breede mensch’ ten slotte de voorkeur geven is ten slotte een vraag, waarin de persoonlijke voorkeur een groote rol speelt en voorloopig uiteindelijk nog wel het beslissende woord heeft, maar waar tal van andere factoren, geboorte, aanleg, milieu ook een geducht woord meespreken, waarvoor echter geen enkel schema of recept op te stellen is. De vraag, waarom Marx en Engels, burgers van geboorte, de breede mensch de voorkeur gaven, is waarschijnlijk even onvruchtbaar als de vraag, waarom de mijnwerkerszoon Lawrence de ‘smalle mensch’ de voorkeur gaf. Dit als een repliek tegen de eenvoudigen van geest, die meenen het ‘individu’ *overwonnen* te hebben, door het een burgerlijk overblijfsel te noemen en die het begrip van collectiviteit een verschijnsel noemen, waar alleen het proletariaat recht op heeft. Even onvruchtbaar is het te gaan uitmeten - en wie zou dat moeten doen - wie voor de menschheid meer verdienste heeft, Marx of Nietzsche. Je kent de citaten uit ‘Contraflirt’, waar Marx in zijn critiek op Feuerbach, op de noodzakelijkheid van het hoogst mogelijke rendement van het individu wijst. Dat op 't oogenblik ‘*het collectivisme*’ zoo zeer op den voorgrond geschoven wordt en dit meestal op de verkeerde opdringerige manier, n.l. als de vijand en vooral als de meerdere van het individu, is het gevolg dat de Marx-epigonen de 2de zoowel als de 3de Internationale, in de toestand waarop zij op 't oogenblik zijn aangeland - een onvervalschte Marx, niet meer gebruiken kunnen. Wanneer het ‘collectivisme’ dus op deeze verkeerde manier, door de partij-literaten in de z.g. revolutionnaire litteratuur geïnterpreteerd wordt, dan komt dat omdat dit gekastreerde collectivisme - een collectivisme dat de waarde en de mogelijkheden van het individuen, ook van de proletarische, waaruit het is samengesteld opzettelijk of uit domheid negeert is slechts een gekastreerd collectivisme - volkomen bij de ideologie van het huidige partijwezen met zijn overtuigingsterreur past. Dat is natuurlijk geen teeken van sterkte, maar van zwakte, van ondergang. De tegenwoordige partijapparaten kunnen in de verregaande staat van ontbinding, waarin zij verkeerden, uitsluitend een volkomen onderworpen ledencorps gebruiken om de oppositie, die tegen de ontbinding alarm slaat - de oppositie waarin meestal de individuen van beteekenis zitten, de permanente revolutionairen - er onder te kunnen houden. Dit ‘collectivisme’ is een soort van moreele rechtvaardiging van de bureaucratische middelmaat, tegenover de revolutionnaire individuen van

beteekenis, die boven de middelmaat uitsteken. Het appel aan de ‘ijzeren discipline’ is dan altijd de vorm, waarmee de middelmatige bureaucratie, de partijmassa onder den middelmaat, waarbij individueele waarden het slechtst vertegenwoordigd zijn, tegen de revolutionairen boven de middelmaat in het harnas jaagt. Zooiets loopt dan uit op een partijreiniging, waarvan er b.v. in de geschiedenis van den Komintern tientallen hebben plaatsgevonden en [...]⁶⁶

17. E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 27 oktober 1934

Parijs, Zaterdag.

Beste Gans,

Hierbij de brief terug. Er staan heele goede stukken in, toch zou ik er veel met je over te bepraten hebben. Ik zie nl. in Moskou toch veel goeds, nu ik de rapporten gelezen heb. Ik zal erover schrijven in *Forum* (Jan. a.s.). Maar mijn oordeel zou je eerder remmen dan aanvuren in dit geval; het lijkt mij veel beter dat je voor jezelf formuleert wat je ervan denkt.

Als Q. je niet ijlings een ex. *Sm. M.* geeft, schrijf er mij dan om, dan stuur ik je een ex. van hier. Dus vraag hem omgaand - zeg dat je erover schrijven wilt in het blad van Sneevliet⁶⁷ of elders - en meld mij den uitslag. Ben zeer benieuwd naar het stuk van Kramers. Hart. groeten van je

EdP.

In haast en drukte!

Ik lees nu Goriély.⁶⁸ Zelfs daarin zijn opmerkelijke details. Ben *erg* bezig met dit alles; zoek te begrijpen, etc.

66 Het slot van deze brief ontbreekt.

67 *De Nieuwe Weg, Onafhankelijk Revolutionair Socialistisch Maandschrift*. Gans schreef niet voor *De Nieuwe Weg* over *De smalle mens*.

68 Benjamin Goriély, *Les poètes dans la révolution russe*. Door Gans besproken in *Den Gulden Winckel*, jrg. 33, nr. 9, september 1934, p. 136 onder de titel ‘De poëzie in de revolutie’.

Wat zich niet *in* maar *onder* het congres in Moskou⁶⁹ afspeelt - cultuurhistorisch gesproken, lijkt mij van het allergrootste belang voor de 'wereldliteratuur'. Dat het fascisme dat heeft helpen veroorzaken is ook zeker: zoo wordt dus een goed geboren uit een kwaad (symbool: autodafé van boeken). Daarnaast kan de Pen-club-toon, etc. - die er natuurlijk ook geweest is - mij niet veel meer schelen. Misschien zie jij te veel de oppositiefiguur alleen in het individu - dat nu trouwens door de Sovjet-Unie met kracht omhelsd wordt, ondanks veel imbeciels in de betoogen van Radek,⁷⁰ Gorky, etc.

18. J. Gans aan E. du Perron: Den Haag, 29 oktober 1934

Den Haag, 29 Oct. '34

Beste du Perron,

Natuurlijk blijft er in Moskou veel goeds, maar dit is niet in de politieke en literaire bureaucratie. Natuurlijk is van de Octoberrevolutie wel iets overgebleven en weet ik dat er nog talloze oppositioneële fracties van arbeiders en intellectueelen bijeen komen, die de huidige gang van zaken allesbehalve goedkeuren en dit alles met de uiterste critiek vervolgen. Maar deze menschen komen stellig niet op een congres der I.V.R.S.⁷¹ bijeen om daar in *deze tijd* zulke oppervlakkige onzin aan te hooren. Doch deze menschen die ik hier bedoel zijn overigens evengoed in het fascistische Duitschland of Italië aanwezig en ik ben er van overtuigd, dat het op hen en hen alléén aankomt.

In zijn repliek tegen Malraux' antwoord op Trotsky's *Révolution étranglée* schrijft deze: 'Si le prolétariat est faible attardé, le révolutionnaire se borne à faire un travail discret patient, prolongé et peu reluisant, créant des cercles, faisant de la propagande; avec l'appui des premiers cadres il parviendra à agiter les masses'⁷². En dus geen paradecongressen of feestmaaltijden à la Cachin⁷³ en

69 Het eerste congres van communistische schrijvers, gehouden in augustus 1934 in Moskou. Du Perron schreef erover in *Groot Nederland*, jrg. 34, nr. 1 en 2, januari en februari 1936, pp. 66-79 en 167-181. Frank Westerman geeft in *Ingenieurs van de ziel*, Amsterdam/Antwerpen 2002, op pp. 159-161 een impressie van de gang van zaken tijdens dit congres.

70 Karl Radek (1885-1939). Pseudoniem van K. Sobelsohn, Pools communist, lid van het centrale comité van de CPSU en van de Komintern.

71 De Internationale Vereniging van Revolutionaire Schrijvers, zetelend te Moskou.

72 Als het proletariaat een zwakke achtergebleven groep is, beperkt de revolutionair zich tot het geduldig en discreet te werk gaan, voortdurend en weinig opvallend, cellen vormend, propaganda makend, met behulp van het kader zal hij erin slagen de massa's op te hitsen.

73 Marcel Cachin (1869-1958), leider van de Franse communisten.

andere uitwassen van bureaucratische onwaarachtigheid en vervreemding van het proletariaat.

Terwijl in Europa de arbeidersklasse nederlaag op nederlaag lijdt, het beste deel van het duitse proletariaat zonder slag of stoot in concentratiekampen verhuist, de Spanjaarden worden neergeknuppeld, het fransche proletariaat weerloos wordt gemaakt en de tanden uitgetrokken om de zetel van de Sowjet-diplomatie in den Volkenbond niet in gevaar te brengen, in deze tijd waarin de revolutionaire krachten zich terdege met de oorzaken van deze nederlagen dienden bezig te houden, wauwelt papa Gorky over den taak van den revolutionairen schrijver als ingenieur van den ziel en Johannes R. Becher⁷⁴ houdt een lange rede, waarin hij vermeldt, dat nu het oogenblik gekomen is, waarop alle west-europeesche intellectueelen zich moeten aanéénsluiten tegen de reactie. Inderdaad. Zoiets is wel noodig. Het is alleen maar de vraag tegen welke reactie! Tegen de Hitler-reactie of tegen de Stalin-reactie, eerst mogelijk maakte en daarna de overwinning cadeau gaf.⁷⁵ En terwijl de meesten van hen, die op zoo'n congres aanwezig zijn, dit alles zeer goed weten, is er niet *één* die deze dingen nu eens naar vooren bracht. Men behoeft daarbij niet altijd met de vuist op tafel te slaan of elkander contra-revolutionair te noemen! Maar deze mooi-weer spelerij, *waar het weer zeer slecht is*, vind ik buitengewoon karakterloos. De vele goede dingen, die men dan natuurlijk ook zegt, verliezen voor mij dan het grootste deel van hun betekenis.

Nu wat de oppositie-figuur alleen in het individu betreft! Zoo beperkt, zou ik de beteekenis van de oppositie niet willen maken, vooral omdat de oppositiefiguur een uiting van bepaalde aanwezige stroomingen is of van stroomingen, die gaan ontstaan. Wel ben ik er van overtuigd, dat de sterkte van de oppositie voor een goed deel afhangt van de sterkte van de revolutionaire persoonlijkheden, die de oppositie uitmaken. De revolutionaire persoonlijkheid is in zijn verschijningsvorm en in zijn innerlijk altijd revolutionair. De revolutionair, of die zich daarvoor uitgeeft is nog geen revolutionaire persoonlijkheid. Tristan Corbière, Trotsky, Van der Lubbe, Max Hoelz⁷⁶ zijn van binnen en van buiten revolutionair en ik zou ze me met de beste wil van de wereld niet anders kunnen voorstellen. Johannes R. Becher, Stalin, Jef Last of

74 Johannes R. Becher (1891-1958). Duits communistisch dichter. Schreef de Staatshymne van de DDR: 'Auferstanden aus Ruinen'.

75 Er lijkt voor 'eerst mogelijk' een stuk zin te zijn weggefallen. Toch is dit de tekst die het handschrift geeft. Misschien bedoelde Gans: 'die de Hitler-reactie eerst mogelijk' etc.

76 Max Hölz (1889-1933), Duits revolutionair. Pleegde o.a in 1921 bomaanslag op gerechtsgebouw om proletarische gevangenen te bevrijden. In 1920 uit KPD gezet wegens gebrek aan discipline, later in dat jaar weer de partij opgenomen. Week in 1933 uit naar Rusland. Daar onder verdachte omstandigheden verdronken.

Münzenberg,⁷⁷ die eveneens als revolutionair gepresenteerd worden, kan ik me daarentegen zeer goed in de manufacturenbranche of in het banketbakkersbedrijf voorstellen.

Deze laatste categorie heeft op weg naar de reactie, waar we nu middenin zijn en waar Sowjet-Rusland allerm minst aan ontkomt, integendeel het ‘socialisme-in-één-land’ heeft als een uitermate activeerende factor voor de nationale reactie gewerkt, deze laatste categorie heeft altijd de minste weerstand getoond, de moeilijke kunst om tegen de stroom op te zwemmen hebben ze nooit beoefend en daarom ook nooit in praktijk kunnen brengen. Integendeel, hun winkelbedienden-kant - ondanks de goede bedoelingen die ik niet misken, maar dat is geenszins genoeg, waar het een *onvermogen* betreft, dat pretendeert méér dan genoeg te zijn - heeft altijd het voordeeligste in het dichtbij gezocht en gevonden. Met de beste wil van de wereld kan ik de kruidenierstrots van een Stalin niet als revolutionair beleid bewonderen, wanneer hij op het laatste kongres van de Russ. Kom. Partij zegt, dat dankzij den steun van het internationale proletariaat hij zorg kon dragen voor een correcte naleving van de handelsovereenkomsten; dat ‘men’ (d.i. de bourgeoisie) tegenwoordig niet met ‘zwakken’ doch alleen met ‘sterken’ onderhandelt en verder: ‘Wij richtten ons in het verleden en wij richten ons in de toekomst op de Sowjet-Unie, alléén op de Sowjet-Unie’. Het kan erg verkeerd van me zijn, maar met alle goede wil die ik bijeen kan brengen, kan ik in een dergelijke geestesgesteldheid, niets meer zien dan een soort van omgekeerde Mussert. Voorlopig blijf ik dan toch maar de voorkeur geven aan de ‘zwakken’ waar ‘men’ (de bourgeoisie) *niet* mee onderhandelt. Dat in de Sowjet-Unie *het* individu op 't oogenblik met kracht omhelsd wordt, daarvan ben ik overtuigd. Dat dit individu echter eerder Barthou, Herriot of de kleine burger Ustrjalow⁷⁸ is, dan Van der Lubbe, Marx, Hoelz of Trotsky, daarvan ben ik nog veel meer overtuigd!

77 Willi Münzenberg (1889-1940) redigeerde met enkele anderen het *Bruinboek van de Hitlerterreur en de Rijksdagbrand* waarin Marinus van der Lubbe werd voorgesteld als een door de nazi's misbruikte figuur.

78 Louis Barthou, zie noot 64; Edouard Herriot (1872-1975), Frans politicus, was o.m. eerste minister en burgemeester van Lyon; Nikolai Ustrjalow (1805-1871), Russisch historicus.

19. (2281) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 7 november 1934

Parijs, Woensdagmiddag.

(Vanmorgen stuurde ik je een mooie vrouw op briefkaart⁷⁹)

Beste Gans,

Ik las met groot plezier je betoog, en ik geloof dat je revolutionair gesproken van a tot z gelijk hebt. Vooral die opmerking over mooi weer spelen terwijl het weer slecht is, is overtuigend.⁸⁰ Maar met deze politieke problemen is het altijd hetzelfde: alleen de historie zal uitmaken wie werkelijk gelijk had.

Dat ik Stalin niet verdedig of anders zie dan altijd geloof je zeker wel. Maar wat er voor de *kunst* bereikt kan worden, *als* het weer ooit werkelijk goed wordt, dat interesseert mij opeens buitengewoon. En daarin is een mogelijkheid tot vrije ontwikkeling van het individu ('van een elk' volgens Marx) zooveel belangrijker en reëler, dan de richtingen van Prolet-kult,⁸¹ Vapp⁸² en andere uit-de-grond-stamperij van stootbrigadeliteratuur. Om het kort te zeggen: buken alle revolutie, politiek en klassenvraagstukken om word ik hier geboeid door het recht dat de intelligentie weer schijnt te krijgen boven de imbeciliteit, zelfs de meest overtuigde en georganiseerde.

Maar je hebt gelijk als je zegt dat dit alles gepaard gaat met bedenkelijke anti-revolutionaire tendenzen. Wat mij interesseert is: het voorsmaakje (al is het dan ten onrechte) dat men nu krijgt van de cultuur van een werkelijk vrij proletariaat.

Overigens zal je over dit alles 10 x betere aantekeningen in Januari-*Forum* 'aantreffen' Misschien treffen wij er zelfs samen?⁸³

Ik stuur je gelijk hiermee *De Sm. Mens* + een ex. dat ik dubbel had van *Dr. Dumay*. Dit laatste boek zal je misschien niet interesseeren, zijnde te veel gewone holl. roman; toch is het boeiend en zeer vlot geschreven. Laat zeggen:

79 Niet teruggevonden.

80 Du Perron citeert deze opmerking in zijn artikel voor *Groot Nederland*, jrg. 34, nr. 1, januari 1936, pp. 66-79, om precies te zijn op p. 75-76.

81 Proletkult was de proletarische cultureel-opvoedende organisatie in de Sovjet-Unie, die ten doel had de arbeiders ontwikkeling bij te brengen en hun creativiteit te stimuleren. Bestond van 1917 tot 1923.

82 VAPP, Associatie van proletarische schrijvers van de Sovjet-Unie. Bestand vanaf 1925. Heette vanaf 1928 RAPP, Russische associatie van proletarische schrijvers. Opgeheven in 1932. Deze literair-politieke organisatie streed voor de ideologische hegemonie van de proletarische literatuur.

83 Gans publiceerde niet in dit nummer van *Forum*. Du Perron droeg het stuk 'O, toon der cultuur' bij. In: *Forum*, jrg. 4, nr. 1, januari 1935, pp. 62-63.

bijwijze van ontspanningslectuur, en voor den lezer die Ter Braak's essays ook kent.

Het antwoord van Joost Mendes is idioot.⁸⁴ Zet er gerust alle opmerkingen bij die je wilt.

Bep laat je hartelijk groeten, zeggen dat ze je brief ook met veel instemming en plezier gelezen heeft en dat je er bepaald een stuk van moet gebruiken voor je *Forum*-artikel. Juist in deze directe toon zit veel kracht. Ik stuur je den brief dus terug. Misschien kan je ook stukken gebruiken uit je 'rapport' over de Jordaan-episode, dat uitstekend was.

Over de fascistische pers kan je ook schrijven, stuur dat stak maar; dat is allicht weer fl.15. - Maar van opsturen van wat je van *Forum* krijgt, willen wij hier niets hooren! Overigens: met stukjes voor de *N.R.C.* verdien je makkelijker, dat is een dubbeltje per regel, dus fl 15. voor 150 regels. Dat betaalt *Het Vad.* niet.

Ter Braak vond je zeer opgewekt, maar verlangt erg naar je artikel.

Tot zoover. Ik ga weer wat werken. Ik ben toch nog niet de oude en vooral de nachten blijven voor 3/4 slapeloos. Maar misschien kan mijn constitutie zich wennen aan 5 à 6 uur slaap in plaats van 8.

Hartelijk groeten van ons beiden en hoû je taai.

Je EdP.

Laat jij De Kom die passage over zijn boek zien? Ik heb helaas geen ex. meer voor hem, want de heer Q. brengt mij nu ieder ex. in rekening!

20. (2283) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 8 november 1934

Parijs, 8 Nov.

Beste Gans,

Hier heb je nu het gedonder in de glazen! Wil je me *omgaand* 1 of 2 besprekingen zenden: vóór ze bij V. Vr. terug zijn duurt het dan nòg een week. Ik hoor van Ter Br. dat je stuk voor *Forum*⁸⁵ klaar is en heel lang is; maar in

84 Waarschijnlijk een brief van uitgeverij Querido aan Du Perron over financiële zaken, die hij aan Ter Braak doorstuurde. Kennelijk heeft Ter Braak de brief aan Gans ter inzage gegeven. Vergelijk de *Briefwisseling Ter Braak - Du Perron* deel III, p. 62 en 68.

85 Du Perron doelt op *Het verwaarloosde individu en de verzuimde revolutie*. Zie verder de bijlage op pagina en verder.

ieder geval, typ me die stukjes (desnoods kort), omdat anders ook deze manier van geldverdienen bij de *N.R.C.* ‘gecompromitteerd’ raakt.

Kan je me *De Nieuwe Weg* bezorgen met een stuk erin over het oorlogsgevaar en de 3e internationale, dat jou toegeschreven wordt.⁸⁶ Stuur me in ieder geval de stukken die jij schrijft; en wil je de *D.G.W.’s* etc, waarin stukken over boeken van de *N.R.F.* (Goriély, Primo Garnera, Dabit? etc.)⁸⁷ opzenden aan: M. Louis Chevasson, Nouvelle Revue Française, 5 rue Sébastien Bottin, Paris 7e. Dit is nl. een soort justificatie voor jou en voor mij om daar andere boeken te krijgen. Je kunt dan tegelijk aan Chevasson schrijven (die een vriend van mij is) als er boeken zijn die je ter bespreking wenscht.

Hart. groeten van je

EdP.

In haast. Wij wachten hier met spanning op wat er vandaag gebeuren zal, of niet gebeuren.

(Het stuk over Jacquemont⁸⁸ heb ik nu meteen geschreven en verzonden. Volg dit edele voorbeeld, for God's sake!)

Peysson, *Une Femme*, heb ik nu maar laten afschrijven.

21. E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 9 november 1934

Parijs, Vrijdagavond.

Beste Gans, -

Ik ben precies als jij: *écoeuré* van al de sprookjes die ons als rationeele, eindelijk ‘zakelijke’ waarheden (economische, etc.!) worden voorgediend. Ik kots van alle gemeenschappen. Een gemeenschap is essentieel: leugen, laagheid, triviale belangen, domheid, en watje maar verder wilt. Een gemeenschap kan alleen accoord met zichzelf raken op een peil van niets. Dit mag een waarheid zijn van de geborneerde aestheten; degene die gelooft dat het géén waarheid is, is een stumperd en een ezel.

86 Seres Charkow, ‘Het oorlogsgevaar en de 3e internationale’. In: *De Nieuwe Weg*, jrg. 9, nr. 9, september 1934, pp. 253-259 nr. 10, oktober 1934, pp. 300-304. Niets wijst er overigens op dat de toeschrijving aan Gans terecht is.

87 Gans schreef over Benjamin Goriély's *Les poètes dans la révolution russe* het artikel ‘De poëzie en de revolutie’, in: *Den Gulden Winckel*, jrg. 33, nr. 9, september 1934, p. 136. Over Eugène Dabits *L'île* schreef hij ‘Verhalen van een eiland’, in *Den Gulden Winckel*, jrg. 33, nr. 11, november 1934, p. 171.

88 Recensie van Pierre Maes, *Un ami de Stendhal: Victor Jacquemont*. In: *NRC*, 21-11-1934 (avondeditie). Ook in *Vw*, deel VI, pp. 150-152.

De vraag is nog maar: wát vinden we voor onszelf? Hoe bakenen we onze individueele wereld af en *waarmee voeden we die?* Ik ben niet van plan dupe te zijn van allerlei leugenachtige waarden waar ik me op mijn gemak mee tevreden stelde in gemakkelijker tijden; áls deze tijd dan iets groots en goeds moet hebben, dan zal het zijn omdat hij ons in onze laatste hoek dringt, en ons *dwingt* onze waarheden te vinden. (Niet meer: onze sprookjes, of ons theater.) Laat ons er dát dan aan hebben; individueel. Een mensch kan niet meer doen dan zijn eigen konsekwenties aanvaarden, d.w.z. de waarheid en de konsekwenties van het wezen (het individu, het karakter) *dat bij is*. In dit individu ligt zijn kracht of zijn zwakheid, zooals je wilt, maar *zeker* zijn onontkoombaarheid. Als het erop aankomt je van je eigen ik te bevrijden, dan geloof ik eerder aan zelfmoord dan aan een ‘partij’, van welk gehalte dan ook. Lenin aanvaardde zijn ik, maar Spinoza ook. *Ik* voel me gedreven om, in *mijn* rangorde, Spinoza een heel stuk boven Lenin te stellen. Ik heb gewoon de keuze niet, tusschen deze twee ‘symbolen’.*) [...] ⁸⁹

22. (2290) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 10 november 1934

Parijs, 10 Nov

Beste Gans,

Dank voor je uitvoerig schrijven; ik ben natuurlijk ook zeer benieuwd naar je 23 blzn. ms. voor *Forum*: en toch geloof ik nu dat je heele probleem draait om *dit* idee: *de* revolutionair moet een oppositiefiguur, een *révolté*, een opstandige zijn. Vandaar je telkens terugkomen op Rimbaud als ‘*révolutionnaire par naissance*’. Ik geloof dat je alleen in den kern, of noch beter in de oorsprong, gelijk hebt, maar dat tenslotte een revolutionair toch op iets anders neerkomt. Hij is niet alleen iemand die het bestaande *niet* wil, en die misschien wel *niets* wil (omdat hij, als Rimbaud, een ‘mysticus’ à rebours is die eig. alles verwerpt uit naam van een beter iets dat niet bestaat of bestaan kan: ‘God’ of *zelfs niet* ‘God’), maar die *iets anders wil*. En dan hier op aarde, anders werd hij beter christen en hield het op een andere wereld na den dood.

*) Ik neem nu expres Spinoza als een zuiverder symbool dan Nietzsche.

89 Het slot van deze brief ontbreekt.

Het oppositie-element in een Rimbaud en een Trotsky komt wellicht neer op vrijwel hetzelfde, maar de redenen waarom, het ‘wat dan wèl?’ zeker niet. En hier wordt de eene praktisch en rationeel (marxistisch) revolutionair, terwijl de andere toch ‘vlucht’, in zichzelf, zijn poëzie, of naar Harrar⁹⁰. Bij Rimbaud moet alles mislukken, van zichzelf uit; de vraag is verder alleen nog maar waarmee hij zich zoet houdt (want men kan niet eens zeggen dat hij zich troost, men kan zelfs zeggen dat hij zijn poëtische genialiteit als troost verachtte en verwierp). Bij Trotsky is er, het heele leven door, een doel: de revolutie, d.w.z. het ‘andere’, dat wat hij wèl wil. Of dit nu is: het administreren van het eigen land (à la Stalin) of de *révolution permanente* die hij zelf predikt, is inderdaad nogmaals een belangrijk verschil, maar hier wordt het al meer een ‘kwestie van oriëntatie’ zoals jijzelf zegt, en in ieder geval is het verschil minder groot dan met Rimbaud die zijn revolutionairschap toch verwaarloosde, ook als hij ermee geboren werd. Er zijn *révoltés* die het brengen tot burgerlijke critici, kankeraars en andere malcontenten. Ik ben er volstrekt niet zeker van dat ik tenslotte niet daartoe behoort. Ik heb betere redenen op te geven, als ik ‘neen’ zeg tegen de politiek, waar een partij kiezen, ook voor de revolutie, op neerkomt: b.v. wat jij kinderziekte noemt en wat bestaat uit afkeer van allerlei ‘kameraden’ in hun reële optreden. Maar dit maakt van mij toch ook weer niet een revolutionair! Die kameraden en beroepsrevolutionairen kunnen zich zoo gedragen, dat jij terecht van nieuwe burgers, ambtenaartjes, bureaucraten, etc. spreekt. Maar dit maakt mij, of mijn houding, van den weeromstuit, nog niet revolutionair! Pas op voor je sympathie en *dégoût* in dergelijke definities! Je vindt mij sympathieker dan Last en voelt je meer ‘verwant’ aan mij dan aan hem. Maar objectief gesproken wordt het een *zeer* zwak argument als je zegt: Last is een neo-bourgeois en (dus?) du Perron ‘een revolutionair’.

Ik ben bang dat je die richting een beetje uitgaat en meen je dus te moeten waarschuwen. Als je wat je goed lijkt in mij naar voren brengt, en toch blijkt geeft je in dit opzicht niet te vergissen maakt het je betoog en je positie 10x zoo sterk.

* * *

90 Plaats in Ethiopië waar Rimbaud enige jaren handelsagent was, nadat hij zich uit de literatuur had teruggetrokken.

Denk je om die stukken voor de *N.R.C.*?⁹¹ Ik laat even niets hooren, om te kunnen werken, correspondentie van eenige spanning leidt mij altijd erg af, hoe prettig ik het eig. ook vind.

Dank voor de 2 boeken en de proeven zend je me dus. Hartelijk je

EdP.

23. E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 13 november 1934⁹²

Parijs, 13 Nov.

Beste Gans,

Dank voor je eerste stuk en hierbij al vast het portret van Marcelle⁹³ terug, dat Vic Vr. zeker niet zal laten clichéeren, en dat in dat geval zeker zou

91 Gans droeg onder de naam van E. du Perron de volgende artikelen bij:

E. du Perron [= Jacques Gans], 'Fransche Letteren, Marcelle Auclair, *Naissance, précédé de Changer d'étoile*'. In: *NRC*, 19 december 1934.

[E. du Perron [= Jacques Gans]], 'Fransche Letteren, Maurice Magre, *Pirates, Filibustiers et négrier*'. In: *NRC*, 11 januari 1935.

E. du Perron [= Jacques Gans], 'Fransche letteren. André Breton. *Point du jom*'. In: *NRC*, 15 januari 1935.

E.d.P. [= Jacques Gans], 'Fransche Letteren. Louis Guilloux, *Angéline*'. In: *NRC*, 22 januari 1935. Batten vermeldt het eerste artikel niet in zijn bibliografie en schrijft de andere drie toe aan Du Perron.

92 De achterzijde van deze brief bevat een korte brief van E. de Roos aan Gans. De tekst luidt:

'Beste Gans, hierbij doorslag en je eigen copie, "ter leeringe", en vergeef ons dat we al overtikkende de waarde van vele dubbeltjes hebben laten vervallen! Ik voel me gedrongen je met nadruk mee te deelen dat de "zeer sterke intelligentie" van M.A. uit je copie verdwenen is onder het overtikken, niet uit vrouwelijke jalouzie mijnerzijds maar op initiatief van Eddy!

Ik herinner me uit mijn eigen litteraire kritieken van vroeger dat je altijd veel te veel geneigd bent om citaten tegen elkaar uit te speien uit pure verrukking over een formule waar je het mee eens bent (jij hier Lawrence). Of het zoeken van "grootte verbanden" in de sexual-psychologie. Maar dat is toch meer iets voor het genre Blocnote-klein-formaat dan voor een boekbespreking, merk je dan weldra. Veel groeten, Bep

P.S. De arme Marcelle heeft het slecht met haar mannen getroffen, de breedgeschouderde Jean Prévost schijnt haar ook al niet gelukkig te maken, hoewel hij haar vele spruiten heeft bezorgd.'

93 Marcelle Auclair van wie Gans *Naissance, précédé de Changer d'étoile* besprak in de *NRC*. Zie noot 91.

wegraken! Je bespreking valt ditmaal niet mee; ik zal je een doorslag sturen om te laten zien wat het geworden is. Je citeert te veel, en nog iets: voor de *N.R.C.* moeten citaten vertaald worden, tenzij een heel enkele keer, bij uitzondering als het kort is.

Greshoff zegt me dat je uit zijn naam kunt schrijven naar de *Groene Amsterdammer* - bij den heer Moussault - of je daar reportage ('neutrale reportage' heet dat) kunt doen. Ze zijn n.l. bezig deze *Groene* te 'regenereren'.

Je stuk over Magre zal je wel beter liggen dan over dat vrouwenboekje. Hoe het zij, zend het me spoedig. En ook over *Angéline* en de rest. Eind dezer maand ga ik misschien voor 3 weken naar Bretagne om daar *Ducroo*⁹⁴ af te maken, want hier lukt het me niet. Die aant. over het Congres heb ik nu stopgezet. Ik leer perzisch en moet *Ducroo* afmaken, een mensch kan niet alles tegelijk doen en dan nog slapeloos zijn tegelijk!

Hart. groeten van steeds je

EdP.

Het lijkt me niet aardig als ik je zeg wie je beticht van onder het ps. Seres⁹⁵ te schrijven. Dat houd ik dus maar geheim. Spreek je nog eens met Ter Braak over een bespr. in *Forum* van het boek van De Kom?

24. (2310) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 24 november 1934

Parijs, 24 Nov.

Beste Gans,

Dank voor de bespr. v. Magre,⁹⁶ die ik bewerkt en opgezonden heb. Heele stukken ervan waren best, ofschoon iets te veel navertellend. Ik heb vooral het begin wat veranderd, en aan het slot wat erbij geschreven, o.a. over De Kom, om hem plezier te doen. - Stuur me zoo gauw je kan het stuk over *Angéline* (vgl. het ook met Dabit) en dat over Breton.⁹⁷ Ik ga wschl. 30 Nov. of 1 Dec. naar Bretagne.

94 Met *Ducroo* bedoelt Du Perron *Het land van herkomst*.

95 Zie noot 86.

96 Zie noot 91.

97 Zie noot 91.

De polemieek met Endt⁹⁸ is fiaai; waar heeft dat plaatsgehad? Het stuk van Endt is al heel ongelukkig gesteld, en zet hemzelf in zijn hemd in de oogen van ieder mensch van smaak; je antwoord is heel goed en afdoend. Had nog ièts korter gekund; ik hoop ook dat je je alleen op het afschrift vergist hebt met 'steil' - zulke dingen zijn altijd punten voor den tegenstander. Maar je hoeft je niet ongerust te maken wat de 'toon' betreft; vooral na het voorgaande!

Je stuk in *Forum* vond ik toch wat serieus en lang; je moet vooral in zulke dingen ook herhalingen zien te vermijden. Hoe vlugger en schijnbaar en passant, hoe raker. (Je hebt tè veel 'grutter' gebruikt, vooral de herhaling in de slotzin was verzwakkend.)

Over Trotsky etc. zouden we inderdaad nog heel wat meer kunnen zeggen. Het stuk v. Kramers⁹⁹ las ik; het was werkelijk even bewonderend en 'warm' gesteld; ik voel mij onwennig bij zooveel lof, maar de anderen zullen nu ook wel loskomen!

Tot zoover, voor heden. Het beste met je werk; hartelijke groeten, ook van Bep, je EdP.

25. (2328) E. du Perron aan J. Gans: *Le Roselier-en-Plérin*, 9 december 1934

Le Roselier, 9 Dec.

Beste Gans,

Ik begrijp dat er iets stuk in je is; hoogstwschl. is het bijna uitsluitend door je politieke situatie. Misschien vind je weer steun als je serieus werk doet in de trotskistiesche lijn. Ook als je erin slaagde behoorlijke essays te schrijven zooals je je die voorstelde - maar desnoods ook zuiver politiek - kom je, denk ik, weer een heel eind op dreef. Deze tijd is rot voor ons allemaal.

Sinds ik hier ben werk ik als een razende; dat komt door het gevangenisleven! Ik heb alweer 60 blzn. klaar, en het gaat, het gaat... Op mijn beroerde fysieke toestand, hoofdpijnen, hartkloppingen en zoo, let ik maar niet meer, - behalve als het te erg wordt. Slapen is een *gewoonte*, voorloopig kan ik die niet al te best terugkrijgen. Maar als mijn werk vlot, zooals nu, ben ik dieper-in toch tevreden, dat is altijd dat.

98 Op het stuk van Gans 'Boekennieuws' in *Forum* jrg. 3, nr. 11, november 1934, pp. 1061-1062 over het zogeheten reclameblad van de Wereldbibliotheek reageerde P. Endt met 'Protest' in *Forum* jrg. 3, nr. 12, december 1934, p. 1206-1207. Gans' repliek 'Jan Lubbes boos' volgde in datzelfde decembernummer onmiddellijk op p. 1207-1208.

99 W.A. Kramers' recensie van *De smalle mens*. Zie noot 60.

Ik heb Van Vriesland nu geschreven dat hij Guilloux en Breton maar schrap. Je hoeft ze dus niet meer te maken, als je het tot heden niet deed. Het is voor mij met-dat-al toch een wat zielig experiment geworden. Maar wschl. kan je er ook niets aan doen, dus basta. Als je later wat meer fit bent, stuur je misschien zelf wel eens wat. (Bv. dat artikel over de émigrés voor Bep?)¹⁰⁰ Met beste groeten, je

EdP.

P.S. Grappig dat deze brief net geschreven was vóór ik je antwoord kreeg dat Bep mij doorzond. Onze gedachten hebben elkaar wel gekruist, want we schrijven bijna krek hetzelfde! Het beste met je activiteit.

26 J. Gans [aan E. du Perron]¹⁰¹: Den Haag, 5 maart 1935

In de eerste plaats, beschouw dit als een psychologische uiteenzetting! Wanneer je ook nog een politieke argumenteering van het besluit, dat uit deze uiteenzetting voortvloeit, wil hebben, dan zal ik die nog trachten te maken, hoewel me dat moeilijk zal vallen. Het is noodzakelijk, dat ik hier vlug mee voor den dag kom, omdat je dan begrijpen zult, dat ik voor de politiek niet deug, waar iemand die voortdurend door interne complicaties, en die zullen blijven bestaan zoolang ik besta, geremd wordt, in een politieke groep alleen maar saboteerend werken kan, alle goede bedoelingen en eventueel inzicht ten spijt.

De kwestie zit min of meer zoo, dat ik de laatste maanden - misschien wel jaren bezig ben aan 't spelen voor iets of iemand, die ik in werkelijkheid niet ben, of althans maar voor een zeer klein gedeelte. Ik heb werkelijk ernstig getracht, dit kleine gedeelte in me, de mensch met politiek-sociale belangstelling zoo veel mogelijk in me vooruit te helpen en te ontwikkelen en om het grootste gedeelte in me de a-sociale 'aestetiseerende' mensch zooveel mogelijk in me terug te dringen. En dit is niet alleen spel geweest, maar ik heb ook lang daarom gevochten. Ik ben er ten slotte niet in geslaagd. De persoonlijke crisis, die ik de laatste maanden meemaakte heeft me zoo helder als glas getoond, dat men zeer lang probeeren kan zijn werkelijke natuur en aanleg te verloochenen, maar dat deze werkelijke natuur uiteindelijk toch het laatste woord spreekt en zich baan breekt. Een half jaar geleden, schreef ik voor mezelf op toen ik uit Parijs wegging: 'het moet tenslotte ook mogelijk zijn, in een onmogelijke sfeer te leven'. Het conflict 'smalle mensch' - 'breede mensch' om deze woorden

100 Du Perron bedoelt een van de artikelen die Gans schreef voor *Het Vaderland*: 'Vaderlandslooze gezellen. Van Duitse emigranten, hun bestuur en hun vermaak'. In: *Het Vaderland*, 21 augustus 1934. Zie ook noot 61.

101 De aanhef ontbreekt bij deze brief. Het is niet zeker dat hij aan Du Perron gericht is, maar toon en inhoud doen vermoeden van wel.

gemakshalve maar even te gebruiken, laat zich op den duur niet door een besluit, ook niet door een juiste resolutie over de verandering in de economische constellatie in de maatschappij, uit de wereld helpen. Ik ben helaas niet ongecompliceerd genoeg, om me dit voortdurend wijs te blijven maken. Ik wilde, dat dit wel zoo was, want dit zou me er voor sparen, aan twee kanten te moeten deserteeren, aan twee kanten voor verrader aangezien te worden en aan twee kanten verkoeling teweeg te brengen. Maar het is nu eenmaal onvermijdelijk, zelfs Marx ruimde de menschen nog wel zooveel individualiteit toe, dat hij schreef: ‘de menschen maken hun geschiedenis zelf’. En bovendien ben ik teveel geboren sectariër om me op den duur in een psychologische versöhner-positie thuis te voelen. Als het kan met het proletariaat tegen de bourgeoisie, maar als het moet, desnoods alleen tegen de geheele wereld. Ik heb genoeg van de practische politiek, zelfs van het zeer zuivere standpunt, waarin we op 't oogenblik zijn aangeland. [...]¹⁰²

27. (2527) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 22 mei 1935

Parijs, 22 Mei '35

Beste Gans,

Inderdaad kreeg ik indertijd je brief, maar in de verhuisdrukte ben ik hem kwijtgeraakt, en het geschrijf aan *Ducroo* nam ook veel van mijn energie weg. Ik was werkelijk ‘op’ toen het boek klaar was; voor een deel komt dat ook door het mij opgelegde tempo. ik heb er 2 jaar en 4 maanden aan gewerkt, maar daartusschen door $\frac{3}{4}$ van *De Sm. Mens* geschreven, *La Condition Humaine* vertaald, stukken voor de *N.R.C.* gelegd en daarvoor de noodige rotboekjes gelezen, af en toe naast Bep ook nog stukken voor de krant (vooral in het begin), enfin... Op het oogenblik vertaal ik *Fermina Marquez* voor Stols, maar als een luis op een teerton, omdat al mijn lust weg is. Vandaar dat ik de briefschrijverij noodzakelijk tot het allernoodigste beperk. Het verdomde menschen zien hier (noodig en onnoodig) neemt ook al zoo'n tijd in beslag.

En tenslotte: ik heb je brief met de grootste belangstelling gelezen, maar veel kon ik er niet op zeggen. Wat ik te zeggen had was: dat ik het beroerd voor jou vond om op dit standpunt aangekomen te zijn, maar dat ik er èn voor een deel altijd zelf op gestaan heb, èn voor het andere deel allerm minst verwonderd erover kon zijn... Ik ben benieuwd tot hoever je je nieuwe (of hernieuwde) waarden zult handhaven en je nieuwe ideeën volgen; misschien kom je langs dezen weg tot de *Betrachtungen eines Unpolitischen*, met een héél andere inhoud overigens dan die van Mann, over... laat ons zeggen 10 jaar. Zal

102 Het slot van deze brief ontbreekt.

je eindigen met toch een ‘bourgeois’ te worden (van een bepaald soort), of een ‘anarchist’?

Het heele probleem voor jouw behoefte aan activiteit, maar tegelijk aan een eerlijke intellectueele verantwoording, zal vooreerst de schommeling blijven tusschen: ‘politiek beoefenen of niet’ - ‘kàn ik erbuiten of niet’. Geen mensch kan je daar eigenlijk bij helpen; het is een strijd tusschen je wezen en je mogelijkheden, je ‘instinct’ (wat jij ‘het kind’ in jezelf noemt) en je tòch politieke formatie. Maar eruit kom je *zeker*, dat is één troost die de eerlijkheid geeft! En tenslotte is er geen enkele ‘wijsheid’ waar een mensch niet eerst flink voor moet hebben betaald. (Lees er Gisors¹⁰³ op na!)

Het is goed dat Ter Braak je aan een ex. van *Ducroo* heeft geholpen - je kréég het toch van hem? - omdat ik inderdaad weer krap zit. Toch kan ik, als T.B. je dat ex. alleen maar leende, zoonoodig wel een ex. bezorgen, maar dan toch tegen betaling van de halve prijs. Ik vind het overigens natuurlijk voortreffelijk dat *jij* het boek bespreekt voor *D.G.W.*¹⁰⁴ Maar denk eraan dat de ‘politieke’ zijde bepaald niet de grootste is? Wat dat prospectus betreft, dat is een vulgariseerend praatje voor menschen die eig. verdacht worden het boek anders verkeerd te begrijpen of te ‘zien’, hecht daar dus niet te veel beteekenis aan!

Denk je nog eens hierheen te komen? Ik denk niet dat ik spoedig in Holland kom.

Bep laat je hartelijk groeten; zoowel zij als het kind maken het best.

Ik zie *D.G.W.* nooit meer; stuur je me dus je stuk, als het verschenen is, en misschien ook dat over Guéhenno? Dat *Journal* was werkelijk ongewoon sympathiek, vooral als *toon*. Er valt over die ‘ik’-schrijverij inderdaad nog heel wat te zeggen, en Guéhenno was er een zeer curieus voorbeeld van: een krampachtige kruisingsvorm tusschen ‘ik’ en ‘wij’, - met toch erg de nadruk, *tenslotte*, op ‘ik’. De man zelf *is* alleraardigst; hoorde je hem in Holland¹⁰⁵?

Ik veronderstel dat je met Ter Braak contact onderhoudt en ook verder toch de noodige uitwisseling hebt, daarginds. Neem mij niet kwalijk dat ik het hierbij laat. Het is als vroeger: ik zou je graag spreken, maar het pennen wordt me te machtig. Hartelijke groeten van je

EduP.

103 Personage uit Malraux' *La condition humaine*.

104 Gans schreef inderdaad een recensie van Guéhenno's *Journal d'un homme de 40 ans*, onder de titel ‘Een getuigenis van een generatie’. In: *Den Gulden Winckel*, april 1935, pp. 35-36.

105 In maart 1935 was Jean Guéhenno in Nederland voor een lezingentournee.

28. (2556) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 10 juni 1935

Parijs, Maandag.

Beste Gans,

Ik schrijf je weer kort. Weliswaar ben ik er nu met Bep een weekje uit geweest - naar St. Germain-en-Laye - maar ik voel me nog altijd verre van goed, en *Fermina* geeft me nu weer het gevoel dat ik nooit uit de inkt kom! Over *Ducroo* schrijf ik maar niet. Dit boek is bovendien DE gelegenheid voor de kritiek tot persoonlijke wraakneming, en Ter Braak zond mij een stuk van Van Duinkerken, in *De Tijd*, dat héél fraai was in deze lijn.¹⁰⁶ Ik heb het vooruit geweten, en ik zou ook niet anders willen (d.w.z. dat een lof van V.D. mij bepaald uit mijn doen zou brengen), maar ik heb toch ook het gevoel: 'Voor welke *runderen* schrijf je, in dat land?' Nu nog Donker + eenige anderen; en de stukken van mijn vrienden - die in hun brieven enthousiast zijn en het er ongeveer allen over eens zijn dat dit het 'rijkste' boek is van heel onze generatie - doen erg bleek in de krant.¹⁰⁷

Wat je kritieken over boeken van de *N.R.F.* betreft, doe het volgende. Vraag Kramers àlle nrs. van *D.G.W.* waarin ze voorkomen een recensie van Guéhenno's *Journal d'un homme de* die kan hij je toch wel gratis bezorgen - en stuur mij die. Ik ga er dan mee naar de *N.R.F.* en zal probeeren je als *vast* recensent te laten inschrijven. Je krijgt dan *misschien* alles gestuurd, maar *zeker* krijg je dan de boeken die je aanvraagt. Die briefjes (die heel kort kunnen zijn)* richt je dan tot Louis Chevasson.

Maar stuur mij eerst die nummers; geen uitknipsels, maar alles. *Fermina* loopt nu naar haar eind, en het is beter dat ik ailes maar zelf doe; maar daarom toch bedankt voor je aanbod. Wat dat geld betreft, denk daar maar niet aan.

Je stuk over Guéhenno¹⁰⁸ sluit ik hier weer bij in. Of wil je dat ik het hèm geef? Stuur het mij dan terug.

Poulaille is bij stukken na niet zoo goed als Gr. het in de krant gezegd heeft. (Dit volgens Gr. zelf!) Maar als je het lezen wilt, het is bij Grasset verschenen, meen ik.

Hartelijke groeten van je

EdP.

106 Anton van Duinkerken besprak *Het land van herkomst* in de rubriek 'Het boek van de week' in *De Tijd*, 6 juni 1935 (avondeditie).

107 Marsman noemde in zijn recensie (*NRC* 18 juni 1935, avondeditie) *Het land van herkomst* 'de compleetste uiting van onze generatie'.

* Ik zal wel zoo'n modelbriefje voor je maken.

108 Mogelijk bedoelt Du Perron hier Gans' recensie in *Den Gulden Winckel*; zie noot 104.

Ik las het eerste deel van *Klim Samguine* - hèt epos van Gorki - en bevond het stompzinnig vervelend. Wat zijn al die russische auteurs als 'revolutionaire' kost toch onverteerbaar naast het werk van Guzman!¹⁰⁹ De nieuwe Ehrenburg zal ik toch ook weer probeeren, ik idioot.

29. (2573) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 23 juni 1935

Parijs, Zondag.

Beste Gans,

Dank voor je brief. Het gevaar waar je voor vreesde, is voor mij niet erg groot, inderdaad. En toch, herinner je den dag toen *jij* mij zei dat men kiezen moèst, dat het nu al tijd was, enz. Ik sta er nog precies zoo tegenover als toen; d.w.z. dat als er gekozen *moet* worden - alles hangt af van dit *moeten* - ik toch Rusland kies, zelfs zooals het nu is, zelfs met Stalin, liever dan welk fascisme ook.* Of denk je dat er nog wel eens een aanvaardbaar fascisme komen kan, met de jaren?

Maar het allerliefst zou ik naar Tahiti gaan, - nog altijd. Je ziet: ik verander weinig!

Hierbij een artikel dat ik uit *Vendredi*¹¹⁰ heb geknipt, speciaal voor jou - maar zend het ook door aan Ter Braak! - en dat aansluit bij het portret dat ik gaf van Guéhenno. Ik vind zoiets werkelijk misselijk, en lamlullig bij uitstek. Die valsche deemoed, die 'geloofstoon' alweer, die angst om de jongens van daarginds te bedroeven! Er steekt ook een wereld van ijdelheid in: 'ik, die zoo'n groote rol speel in het tijdsgebeuren'. Ik vertrouw al die kerels niet die zoo graag 'wij' inplaats van 'ik' zeggen; als je goed kijkt dient het meervoud alleen maar tot een enorme zelfverheffing.

Het briefje aan Chevasson kan heel eenvoudig zijn; dus bv.:

'Monsieur,

Ci-joint (of par le même courrier) je vous envoie quelques comptesrendus sur des livres de la *N.R.F.* Vous m'obligeriez en m'envoyant les livres suivants: (namen) à cette adresse: (adres). Je vous remercie d'avance et vous prie d'agrèer mes meilleures salutations.'¹¹¹ - Bij 'ci-joint' moet je de artikelen insluiten.

109 Martin Luiz Guzman (1887-1976), Spaans schrijver; schreef onder andere het door J. Slauerhoff en G.J. Geers vertaalde *In de schaduw van den leider*.

* Ik weet wel dat jij, De Kadet enz. Rusland ook fascisme noemt, maar dat is natuurlijk toch maar gedeeltelijk waar, d.w.z. waar uit *zuiver* communistisch standpunt.

110 Niet achterhaald.

111 De vertaling van het briefje luidt: Geachte heer, Hierbij zend ik u enkele recensies van boeken van de N.R.F.U zoudt mij zeer verplichten door mij de volgende boeken toe te sturen (namen) op het volgende adres (adres). Ik dank u bij voorbaat zeer. Met de meeste hoogachting.

Dat verhaal¹¹² kan je best naar Greshoff sturen. Ik heb hem er al over gesproken. Vraag hem of *hij* et eerst leest; dat scheelt bij het stemmen. Maar kan je het niet overtypen? Gr. is nu weer in Brussel, 130, Boulevard Auguste Reyers, Schaerbeek-Bruxelles.

Ik kom niet tot schrijven, maar lees veel en vooral in de Grieken, allemaal ‘ter voorbereiding’, anders om mijn ‘basis’ te versterken. Ook brieven schrijven gaat me slecht af. Ik wacht ook nog steeds op bericht uit Indië.

Houd je taai, veel hartelijke groeten, ook van Bep,

je EdP.

P.S. Wat voor bundel gedichten heb je verloren? *Mikrochaos*? Ik kan Stols vragen je een ex. te sturen, maar geef even op of het dat is.

30. (2385) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 2 juli 1935

Parijs, 2 Juli.

Beste Gans,

Veel dank voor je stuk in *D.G.W.*,¹¹³ dat werkelijk zeer goede dingen bevat, en dat mij, zoals je wel begrijpen zult, veel goed deed. Ik vroeg Kramers mij nog een ex. te zenden.

Ik ging voor je naar de *N.R.F.* en gaf je briefje aan Chevasson. Hij beloofde je *alles* te zenden.

Bezit jij nog van mij: *Death in the Afternoon* van Hemingway¹¹⁴? Ik kan het hier niet meer vinden. En *La Terreur Fasciste* van Salvemini? Zoo ja, stuur¹¹⁵ [...] terug; vooral Salvemini die[...] ekend heeft gesproken.

112 Mogelijk is hier bedoeld het verhaal ‘Beperkte inzet’ dat verscheen in *Groot Nederland*, jrg. 35, nr. 12, december 1937, pp. 701-720.

113 Gans' bespreking van *Het land van herkomst* verscheen onder de titel ‘Aantekeningen bij “Het land van herkomst”’ in *Den Gulden Winckel*, jrg. 34, nr. 6, juni 1935, pp. 63-65.

114 Du Perron schreef in april 1933 in *Den Gulden Winckel* over *Death in the Afternoon*. Het stuk is opgenomen in *Vw* deel VI, pp.78-81

115 Het papier van deze brief is ernstig beschadigd. De bij de verwijzing achter ‘dacht’ behorende tekst is daardoor verloren gegaan.

[...] zal Ter Braak je hebben verteld. [...] e mij voor *Het Volk*. Ik ben be- [...] erview integraal zullen plaatsen, [...] egd wat ik ervan dacht.*

[...] heb ik aangenomen de groep [...] rteenwoordigen naar Holland. [...] kend werk geleverd tegen de fas- [...] Holland ook kunnen. Ik sluit [...]; verder schreef ik uitvoerig hier- [...] an jij niet met Kramers, Ter Braak [...] voorloopig comité vormen, maar [...] eling om ruzie te maken, maar [...] enschen (intellectueelen en anderen) samen te brengen tegen het fascisme?

Ter Braak bezit alle bulletins van *Vigilance**;¹¹⁶ er zijn ook een paar heele goede brochures tegen het fascisme hierdoor verspreid, die voor Holland 'geadapteerd' zouden kunnen worden. Jij of Kramers zouden die gemakkelijk kunnen bewerken.

Graag zoo gauw mogelijk antwoord, vooral op den brief dien ik aan Kramers schreef.¹¹⁷

Hartelijke groeten van je

EdP.

Vigilance telt nu duizenden leden, en misschien ken je de alleraardigste overwinning - op het laatste nippertje - van Prof Rivet, den laboratoriumgeleerde¹¹⁸, op den sterken fascist Lebecq¹¹⁹? Greshof [...]

Zou je in Den Haag [...] nen vormen met: Ter B [...] veling¹²⁰? Ook communiste [...] afschrikken, of is dat [...] minder 'verdacht' de [...] hoe beter. We moeten [...] een schijn van Sovjet-[...]hier.

* Ik zend ook een stel aan Kramers.

* Ik zend ook een stel aan Kramers.

116 *Vigilance* was het blad van het *Comité de vigilance des intellectuels antifascistes*. Du Perron was zeer nauw betrokken bij het oprichten van een Nederlandse variant van dit comité, het Comité van waakzaamheid van anti-nationaal-socialistische intellectuelen.

117 Niet teruggevonden.

118 Paul Rivet (1876-1958). Frans ethnoloog; stichtte in 1937 Musée de l'Homme. Rivet was socialist en oprichter en president van het Comité de vigilance des intellectuels antifascistes.

119 Georges Lebecq. Geen nadere gegevens achterhaald.

120 [Garnt Stui]veling (1907-1985) literatuur- historicus en letterkundige. Hij was socialist, drankbestrijder en pacifist.

31. E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 22 juli 1935

Parijs, 22 Juli '35,

Beste Gans,

Ik was je nog een antwoord schuldig op je brief over het antifascisme. Inderdaad: mittrailleurs zijn beter, maar als je die niet hebt... Ondertusschen heb je zelf nu weer heel wat sterker plannen; ik moest er alleen een beetje om lachen, gegeven het feit dat Last zich ook op die weg begeeft (of wenscht te begeven). Wschl. ontmoet je ook nog Den Doolaard, en als dat zoo doorgaat zouden jullie nog een hollandsch vrijwilligerscorps kunnen vormen onder de vaan van den negus... Met dat al hoop ik natuurlijk het beste voor je plannen.

Vanmorgen heb ik bij Pia geïnformeerd naar literatuur van Rimbaud uit die streken. Er bestaat een boekje van J.-M. Carré, getiteld *Les deux Rimbaud*, of zooiets¹²¹, waarin brieven uit Aden en de Harrar, maar dit boekje is uitverkocht. Verder schijnt de *Mercure de France* een bundel brieven van R. te hebben verzameld, waaronder een stuk of wat uit die streken. Maar hoe ze je te bezorgen? Ik heb zoeven in de buurt van de Sorbonne rondgekeken onder 2e hands-boeken, maar niets gezien. Het boek van de *Mercure* kan je gewoon bestellen; als er tenminste haast bij is. Of je koopt het hier, als je langs komt. Ik zelf bezit niets van deze literatuur, anders had ik het je al gezonden.

Ik hoop ook dagelijks op een 'Boerenoorlog' voor de Mussoliniaansche cohorten.

Schrijf nog eens. En heb je Ter Braak nog bereikt in Eibergen? Hartelijke groeten, ook van Bep; je

EdP.

32. J. Gans aan E. du Perron: Den Haag, 30 juli 1935

Den Haag, 30 Juli '35

Beste Du Perron,

Ter Braak was inderdaad alleen nog maar naar Eibergen. Ik introduceerde me na zijn terugkomst bij Schilt,¹²² die me op zijn beurt

121 Jean-Marie Carré schreef verschillende boeken over Rimbaud in Afrika: o.a. *La vie aventureuse de Jean-Arthur Rimbaud*, Paris 1926 en *Les deux Rimbaud. L'Ardenais - l'Ethiopien*, Paris 1928.

122 C.M. Schilt (1878-1950), hoofdredacteur van *Het Vaderland*.

aanraadde het bij Nijgh te probeeren. Het resultaat was volkomen negatief en het antwoord luidde dat men al iemand heeft. Iemand met ‘sporen’ op dit gebied. Bij alle kranten, die ik tot dusver probeerde ving ik bot en dat is funest, niet voor de krantenschrijverij op zichzelf, maar omdat ik zonder bepaalde afspraken op papier, geen geld los kan krijgen. Deze week nog zal ik in Amsterdam probeeren er nog van te maken, wat er van te maken is, maar het schijnt, dat ik in bepaalde berekeningen nog altijd te optimistisch ben. Intusschen dank voor je moeite inzake Rimbaud. Het boekje van Carré: *Les deux Rimbaud*, had ik 5 jaar geleden in bezit, maar het is als al mijn bezittingen in een of ander hotel gebleven. Ik herinner me er een paar brieven uit aan zijn moeder om geographische werken en meetinstrumenten voor een expeditie; ook komen er gegevens in voor over den wapenhandel, die hij met Abessijnsche stammen van Harrar uit bedreef. Er is ook een *Vie aventureuse de J.A. Rimbaud* dat vrij slecht is, maar voor bepaalde feiten wel bruikbaar. Het boekje van de Mercure zou ik in Parijs kunnen inkijken.

In Parijs is overigens een Comité gesticht ‘tot verdediging van Abessinië’. Pierre Lot, Bartusse,¹²³ enz. Het is weer het oude lied. Een beroep op den Volkenbond! Een dergelijk comité zou heel wat beter doen, geld bijeen te brengen, om italiaansche pamfletten te laten drukken, proclamaties aan de italiaansche soldaten, met een korte en duidelijke uiteenzetting waarom het gaat. Dat Mussolini hen niets anders dan dezen oorlog kan brengen, resultaat van 10 jaar fascistische practijk. Dat deze oorlog tienduizenden Italianen en Abessijnen het leven kost, maar voor de overlevenden geen uitweg biedt, maar alleen een meer verscherpte onderdrukking. Dat de eenige uitweg bestaat in een juist gebruik van de moderne oorlogstechniek, die de soldaten nu in handen krijgen, in dienst van de te stichten soldatenraden. In de onverdraaglijke toestand waar de Italianen daar zitten, gebrek aan drinkwater, vrouwen, enz. in een moedelloozen guerillastrijd tegen een ongrijpbaren tegenstander, moet een dergelijke propaganda resultaat hebben. Deze kant van de zaak interesseert me 100 x meer dan alle mogelijke krantencopie. Van den Komintern is in dit opzicht *niets* te verwachten. Integendeel, Litvinoff¹²⁴ is druk doende de Volkenbond aan den kant van Italië over te hevelen, om de vriendschap van Frankrijk met Italië niet te verstoren. Het is wel fraai! Terwijl men in Moskou congresseert, tot niets verplichtende redevoeringen houdt over de wereldrevolutie, helpt men in de practijk de imperialisten!

Dat Malraux dit alles niet inziet betreur ik buitengewoon. In *L.C.H.* had hij toch een zeer juisten blik op het uitleveren van de wapens aan den tegenstander en de oorzaken en de gevolgen daarvan. Het gaat er niet om, dat dit of geen individu dupe of slachtoffer wordt van de mythologie, maar de

123 Bekende progressieve intellectuelen uit die tijd.

124 Maksim Litvinoff (1876-1951), minister van Buitenlandse Zaken van de USSR.

revolutie wordt er door in de wielen gereden en Europa komt daar tientallen jaren door achterop.

Dat is het beroerde dat er op 't oogenblik *niets* is en dat er zooveel gedaan *kan* worden. Een paar volkomen geïsoleerde individuen en groepen hier en daar die tegen het nationalisme ingaan, maar de massa en vele intellectueelen zijn onder het 'democratische' hoedje van de bourgeoisie gevangen.

Op het congres in Moskou,¹²⁵ noemde Pieck,¹²⁶ een groot man der K.P.D. zelfs 'de oorlog, der democratische landen, een rechtvaardige oorlog'. De Komintern Staat dus op het standpunt, dat in 1914 de 2de Internationale, in een toestand bracht, die volgens Rosa Luxembourg, 'een stinkend lijk' gelijk stond.

Ik zou graag jouw meening over dit alles weten! Een organisatie als 'Vigilance', toegegeven dat zij pacifistisch is, dient toch in ieder geval duidelijk te protesteeren tegen de 'rechtvaardigheid van den oorlog der democratische landen', die niets meer of minder inhoudt, dan het opzetten van de arbeiders uit het eene land tegen die van het andere en een beoordeling van het eene imperialisme boven het andere imperialisme.

Hoewel ik op 't oogenblik niet bij een of andere partij behoor, kan ik toch niet nalaten over deze dingen duidelijk te zijn. Intusschen met beste groeten, ook aan Bep.

Gans

Er is een boek van Souvarine: *Stalin*, verschenen; het is nogal duur helaas. Zou de man, die jij als een vriend van Souvarine kent me geen besprekingsexemplaar kunnen bezorgen?

33. (2705) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 1 november 1935

Parijs, 1 November '35.

Beste Gans,

Hierbij het verhaal¹²⁷ terug, dat ik met een zeker plezier las; maar waar wil je heen? Eindigt dit met een lustmoord, dan is de toon tot hiertoe te 'fijn'; met een boutade, dan is de grap wat lang voorbereid. Je hebt een zekere ironie gelegd juist in de langzaamheid, en het geheel is ook wel 'gek' maar er bestaan

125 van de Komintern.

126 Wilhelm Pieck (1876-1960) leider van de Duitse communistische partij, de KPD. Van 1949 tot zijn dood was hij president van de DDR.

127 Du Perron gaat hier in op het verhaal 'Beperkte inzet', zie noot 112.

meer zulke ‘stemmings’-verhalen, vergis je daarin niet!* Je zet *veel te veel* komma's, wat niet zozeer een ouwehoerigen als wel een ouweheerigen indruk maakt. Ik gaf met potlood eenige wijzigingen aan; aan jou om die te benutten of niet. Ik vind dit verhaal nergens ‘erg beroerd’ maar het zou veel aardiger zijn als er *naast* die vrouwenhistorie iets *gebeurde*; ook om de monotonie te breken, maar dat niet alleen, om de werkelijkheid te suggereren die er wèl moest zijn. En dan, ik geloof vooral dat je, zelfs als je deze toon gebruiken wilt, het tot 2/3 moet zien te brengen van wat het nu is.

Je maakt een crisis door, waar *ik* je zeker niet uit helpen kan! Het is niet zozeer de individualist tegen den collectivist, geloof ik, als wel de intellectueel tegen den politicus. Ik geloof doodgewoon dat je natuur genoeg politiek geabsorbeerd heeft, en nu, hoe dan ook, naar iets anders verlangt.

Maar moet de literatuur je dat ‘andere’ geven? De ‘literatuur-puur’ althans? Ik zou het niet zoo durven te zeggen. Je verhaal is vrij goed geschreven, zooals je ook niet onaardige verzen¹²⁸ geschreven hebt, en als je absoluut *wil*, kan je natuurlijk best meedoen, maar zou dat je bevredigen? Ik geloof nog altijd dat jouw lijn zou zijn: goede essays, literair-en-sociaal door elkaar, of beurt om beurt. Maar het kan zijn dat ik me totaal vergis en dat er eigenlijk een verteller, of zelfs een romancier, in je huist. In dat geval moet je gewoon je instincten volgen tot *het* ware komt: wat? de schok tusschen je omstandigheden en je onderwerp waarschijnlijk; zoo ‘marxistisch’ als het maar kan!

Als je *dit* verhaal nog wilt bewerken, kan je het misschien aan *Groot-Nederland* aanbieden. Zooals het is, zullen zij het daar zeker te lang vinden. Want let wel: de kunst is om deze langzame toon (van meditatieve ironie) er 100% in te krijgen, en precies dezelfde lengte te suggereeren in het *gebeuren*, zonder dat je zooveel zinnen noodig hebt.

Als je broer¹²⁹ voor die vertaling door mij en Bep voelt, laat hij het mij dan melden, ik antwoord hem dan. Tenslotte is het plan van hem uitgegaan, zoodat het mij niet juist lijkt dat wij ons komen aanbieden. Ik doe natuurlijk niets zonder een contract met Becht (zooals ik ook voor de W.B. vertaald heb).

* *De Schaduw* van F. de Pillecijn, vooral in de *Forum*lezing (die langer is dan in *De Korte Baan*) heeft er bv. iets van, - al is het onderwerp anders.

128 In een brief aan J. Greshoff (Parijs, 5 januari 1936) gaat Du Perron in op gedichten van Gans. Hij schrijft daar: ‘Hierbij nog 2 verzen van Gans. Kan je ze niet opnemen in *Gr. Ned.*? Al was het maar om hem te helpen; hij komt van honger om’. Gans' literaire debuut was de publicatie van het gedicht ‘Le paradis du snob’ in *De Vrije Bladen*, jrg. 5, nr. 10, oktober 1928, p. 309. De eerste gedichten die Gans daarna publiceerde in een literair tijdschrift waren ‘Stationswachtkamer Amsterdam’, ‘Terugweg’ en ‘Na de storm’. Ze verschenen in *Libertinage*, jrg. 1, nr. 6, november/december 1948, p. 39 (‘Stationswachtkamer’) en jrg. 2, nr. 1, januari 1949, pp. 68-69.

129 De broer van Gans, Louis Gans (1900-1979), werkte bij uitgeverij H.J.W. Becht in Amsterdam. Hij bood Du Perron en Elisabeth de Roos aan de vertaling te maken van Stendhal, *Le rouge et le noir*. Deze vertaling is niet tot stand gekomen.

- Maar wij gaan binnenkort weer voor een 14 dagen naar Bretagne, waar Bep een heel stuk zou kunnen doen, dus als het er nog van komt, dan liefst spoedig. (Je hoeft er je verder niet mee te bemoeien!)

Die historie met Strengholt¹³⁰ was de moeite niet. Maar nu die gebeurd is, zie ik niet in dat hij je géén geld verschuldigd zou zijn voor wat je geleverd hebt. Wat is dat voor flauwekul? Hij is misschien geen schadevergoeding schuldig, maar wel gewoon het honorarium voor het artikel; jij *krijgt* dat geld niet van hem, hij is het je gewoon *verschuldigd*. Schrijf er hem dus om.

Met hartelijke groeten, ook aan Kramers, en van Bep,

je EdP.

34. E. du Perron aan J. Gans: Le Roselier-en-Plérin, 18 november 1935

Le Roselier, Maandag.

Beste Gans,

Dank voor je inlichting. Ik ben het voor een goed deel met je eens en kan zelfs je aversie begrijpen. Maar ik ben van plan om in den geest dien ook jij voorstaat te schrijven. Want ‘gefemel met woorden’ is flauwekul, maar totaal niets zeggen, als alles je niet *werkelijk* onverschillig is, komt nog meer neer op een je-laten-doen door de Mussert-harken. Ik heb een kleine notitie ingestuurd, die misschien te laat is gekomen, maar voor nr. 3 zal ik ze (hoop ik) een goed artikel geven. Je zult het nog zien: jij wordt nog eens een ‘clerc’ en ik een politicus, als het zo doorgaat!

Stuur je verhaal maar weer gerust op. Ik zal het je als ‘papier d'affaires’ zenden, ditmaal; de vorige keer ben ik ook wat geschrokken. Maar als ‘drukwerk’ *kan* niet.

Ik zal Guilloux vragen of hij een ex. *Sang Noir*¹³¹ voor je heeft, maar ik vrees dat hij er al ‘over de maat’ heeft verzonden. Toch zal ik het probeeren.

130 Strengholt, sinds januari 1935 de uitgever van *Den Gulden Winckel*, kende Gans' pseudoniem R. Sanekin niet. Dit gaf herhaaldelijk aanleiding tot ongeregelde betalingen. Aanvankelijk werd het artikel van R. Sanekin, ‘De dialectiek van den heiligen schijn’, in: *Den Gulden Winckel*, jrg. 34, nr. 9/10, september/oktober 1935, pp. 97-99, in het geheel niet gehonoreerd.

131 Louis Guilloux, *Le sang noir*. Paris 1935. In 1999 verscheen te Amsterdam bij Coppens en Frenks een Nederlandse vertaling van Mirjam de Veth.

Maar schrijf hem dan wel een brief erover, dat vindt hij aardig (rue Lavoisier 13, Saint-Brieuc, Côtes-du-Nord).¹³²

Tot zoover. Ik werk heel hard aan allerlei notities, om *er door* te komen. Het zou me plezier doen als je werkelijk in Parijs komen kon. Voor *Het Vad.* kan je natuurlijk mèt Antonini¹³³ solliciteeren als het zoover is. Niet voor April a.s., en misschien zelfs later, als wij gedwongen zijn om nog een of twee termijnen te blijven.

Hartelijke groeten, ook van Bep,
Je E.

35. J. Gans aan E. du Perron: Den Haag, 20 november [1935]

Den Haag, 20 november

Beste du Perron,

Ter Braak leende me Zondag zijn exemplaar van ‘Le sang noir’ van Guilloux. Ik las het sindsdien twee maal over en ik *moet* bekennen, dat het het boek is, dat me het meest gedaan heeft, de laatste twee jaar.

Wat de kwestie van cleric en politicus betreft, zou ik je met personen uit die boeken willen antwoorden. Ik kan niet met politieagenten samenwerken ook niet tegen het fascisme. Het wemelt in alle revoludonaire partijen van de Nabucets¹³⁴ en het stalinistische kominternapparaat, werkt met Nabucetsche methoden. Ik wil met die lieden *niets* samenwerken, ik zou zelfs niet met ze in één vertrek kunnen zijn, zonder ze te oorvijgen. Ik heb gezien hoe deze lieden eerlijke revolutionairen die te veel weten probeeren te vermoorden (letterlijk, op de platste manier door huurlingen uit den weg laten ruimen); dit herinnert mij aan de stokslagen van Nabucet in het geniep en ik heb ze daarna voor massavergaderingen zonder blikken of blozen hun opera over de vrijheid enz. hooren afdraaien (zooals Nabucet zong op het feest van Mme Faurel). Het type Nabucet is het walgelijkste wat er bestaat en dit niet alleen bij de bourgeoisie. Het is erger dan het kapitalisme, het representeert een menselijke ploertigheid, die in de ‘gegeven situatie’ volmaakt tevreden is en zoodra de

132 In de nagelaten papieren van Gans bevindt zich een fragment van een in het Frans gestelde brief aan Guilloux. Het is niet duidelijk of de brief ook verzonden is.

133 Gans hoopte Elisabeth de Roos, Du Perrons echtgenote, op te kunnen volgen als correspondent voor *Het Vaderland* in Parijs. Omdat Du Perron en zijn vrouw in oktober 1936 naar Indië vertrokken, kwam die plaats vrij. Zowel Du Perron als Ter Braak deden, weliswaar met twijfels in het hart, moeite voor Gans. Het mocht niet baten, de post ging naar Giacomo Antonini.

134 Nabucet is een personage uit de roman *Le sang noir*. Hij is net als de hoofdpersoon Cripure docent aan het gymnasium.

dictatuur van het proletariaat ‘gegeven situatie’ is zullen de Nabucets weer volmaakt tevreden zijn en zich met stokslagen en ‘duels’ handhaven. Dan duizend maal liever een ‘clerc’ met niets anders dan zijn verachting.

De figuur van Chripure¹³⁵ is eigenlijk datgene, waar ik jaren op gewacht heb, de apologie van den ‘mislukte’ die ‘mislukken’ *moet*, die er niet uitkomen *kan* en zich daar bewust van is. Ook triviaal en ook theater, maar al ‘mislukkend’ daar tegen vechtend. Om dit laatste is dit boek mij nader dan b.v. *La Condition Humaine*. Chripure is zeker minder absoluut dan b.v. een Gisors. Gisors zou Nabucet waarschijnlijk niet geoorvijd hebben. Maar Chripure oorvijdde Nabucet toch vooral uit woede op het stuk Nabucet dat hij in zich zelf betrapte. (het gesprek met Matrod, vlak ervoor!). Terwijl Gisors al zoo ver was, dat dit wellicht niet bij hem opgekomen zou zijn. Het stuk waar Chripure zich in het café bezuipt en aanteekeningen maakt, vind ik onvergelijklijk: dit: ‘je retrouve dans mon coeur, sans la moindre surprise, sans l'ombre du dégoût, des sentiments que j'ai tant cru haïr chez les autres: une certaine peur que peut aller jusqu'à la lâcheté et en face de ceux que j'ai toujours considérés comme mes ennemis une certaine flatterie, et la plus basse de toutes: celle qui emprunte le masque de l'ironie et de l'indépendance’.¹³⁶

‘Mais cette lâcheté, cette flatterie, sont en moi comme des choses étrangères à moi-même. Pas des sentiments dont je devrais avoir honte des équitations soumises parmi d'autres à ma perplexité’.¹³⁷

en dit: ‘Philosophie européenne... quelle idée de se balader toute une vie avec ce seau de toilette au bout du bras!’ (Corbière: on a le pied fait à sa chêne).¹³⁸

- 135 Gans spelt de naam van de hoofdpersoon consequent verkeerd. Het moet zijn: Cripure. Cripure is de bijnaam die filosofieleraar Merlin van zijn leerlingen heeft gekregen, omdat hij het vaak heeft over Kants *Critique de la raison pure*. Door de leerlingen is die titel verhaspeld tot *Cripure de la raison tique*.
- 136 Ik bespeur in mijn hart, zonder de minste verrassing, zonder een zweem van afkeer, gevoelens die ik bij anderen zo meende te haten; een zekere angst die zo erg is dat het lafheid wordt, en een zekere kruiperigheid tegenover degenen die ik altijd als mijn vijanden beschouwd heb, en wel de lafhartigste van allemaal: kruiperigheid onder het mom van ironie en onafhankelijkheid.
In Gans' citaten zitten fouten. ‘sans l'ombre du dégoût’ moet zijn: ‘d'un dégoût’; ‘une certaine peur que’ is ‘peur qui’; en onmiddellijk daarna ontbreekt ‘bien’ voor ‘peut’.
- 137 Maar die lafheid en die kruiperigheid zijn dingen in mij die mij in wezen vreemd zijn. Geen gevoelens waarvoor ik mij zou moeten schamen; reacties als zoveel andere, onderworpen aan mijn beschouwing.
Ook hier citeert Gans onjuist: ‘équitations’ moet ‘équations’ zijn en ‘à ma perplexité’ moet zijn ‘à ma contemplation’ - kennelijk keek Gans bij het overschrijven een regel te laag: in de Gallimard-uitgave staat daar ‘perplexité’.
- 138 Europese filosofie... wat een idee om een leven lang met een emmer water aan je arm rond te lopen! De bovenstaande drie vertalingen zijn van Mirjam de Veth. Gans

Overigens vind ik veel overeenstemming tusschen Chripure en Corbière, ondanks zekere verschillen. Ik bedoel de zelfbespotting, bij Corbière: ‘rimer, se rimer finir c'est une question d'habitude’.¹³⁹ Is ‘Le poète contumace’¹⁴⁰ in dezelfde Streek geschreven?

36. E. du Perron aan J. Gans: Le Roselier-en-Plérin, 25 november 1935

Le Roselier, Maandag.

Beste Gans,

Het boek van Guilloux heb je nu zeker ontvangen. Guilloux zelf was hier gisteren; ik heb hem je brief vertaald. Schrijf hem zelf, als je wilt. Maar bedenk één ding: de positie van Guilloux (politiek) is *precies* dezelfde als Gide en Malraux, d.w.z. dat hij bij alle kritiek toch gelooft aan de U.S.S.R. en niet aan ideologisch juiste maar in de praktijk ondoeltreffende theorieën. Hij is verder een groot vriend en bewonderaar van Malraux. Dit zijn maar een paar gegevens; je kunt hem overigens natuurlijk zoo openhartig schrijven als je maar wilt.

Hierbij nog eens zijn adres: Rue Lavoisier 13, Saint-Brieuc (Côtes-du-Nord).

Hartelijke groeten van je

EdP.

Vanaf 2 Dec. ben ik weer in Parijs.

139 Rijmen, het rijm afmaken, het is een kwestie van gewoonte.

140 Gedicht uit de bundel *Les amours jaunes* van Tristan Corbière.

37. (2775) E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 10 december 1935

Parijs, Dinsdag.

Beste Gans, Ik schrijf maar kort, ik heb de handen vol en moet dan ook nog allerlei mensen zien. Je vraagt me of je plan¹⁴¹ ‘onwaardig’ is. Allerminst! Je vraagt me niet of het mij uitvoerbaar lijkt. Best: want ik had moeten antwoorden dat dit absoluut Hoffmann-poëzie is. Maar probeer het, ik ben benieuwd met hoeveel abonné's of je vertrekt; 5 is nog geen 50. En gesteld dat je er 50 krijgt, hoe lang zullen ze abonné blijven? Ik vraag me ook af of je niet al je djd zult nodig hebben om die 50 mensen te bedienen, zóó dat ze het gevoel hebben die fl. 3,- in de maand vergoed te hebben. Maar ik wil er liever niet aan denken, want dat doe jij wel.

Een vriend van mij¹⁴² is naar Indië vertrokken en heeft beloofd dat hij krachtig werk zou maken van een baan voor mij. Als hem dat lukt, ga ik. In afwachting doe ik hier wat ik nog doen kan.

Vraag aan Ter Braak het boek van Stirner, *Der Einzige und sein Eigentum*¹⁴³ (als je het nog niet kent). Ik lees het nu en voel me bepaald gesterkt, door dit onbaatzuchtige egoïsme.

‘La tolérance’ kan ook de wijsheid zijn; wat is er eigenlijk tegen? Gelijk hiermee stuur ik je *Fermina*.

Met hartelijke groeten,

je EduP.

141 Gans speelde blijkbaar eind 1935 al met het idee zelf een tijdschrift te beginnen. Of het tijdschriftenplan waarop Du Perron reageert, hetzelfde is als het later verwezenlijkte plan voor *Ce vice impuni, la lecture* is niet duidelijk. Voor meer informatie over *Ce vice impuni, la lecture*, zie Willem Maas, *De onbestrafte zonde van Jacques Gans. Eem bloemlezing uit Ce vice impuni, la lecture*. Amsterdam 1992.

142 Ferdinand [Ferdy] de Grave (1899-1945), een schoolvriend van Du Perron uit Batavia met wie Du Perron altijd contact is blijven houden.

143 Max Stirner (1806-1856), *Der Einzige und sein Eigentum*.

38. J. Gans aan E. du Perron: Den Haag, januari 1936

Den Haag, Dinsdag
12a van Outhoornstr.

Beste Du Perron, Ik heb je artikel¹⁴⁴ bijna in zijn geheel met grimmige instemming gelezen en onmiddellijk na afloop kwam ik tot de overweging, dat wanneer je dit als Sowjet Rus in Sowjet-Rusland geschreven had - het zou stellig *niet* gedrukt zijn - het je op zijn allerm minst 10 jaar verbanning naar Siberië gekost zou hebben, vanwege 'het onder het mom van gedeeltelijke instemming verholen binnensmokkelen van gevaarlijke aesthetische witgardistische en contra-revolutionaire contrabande'.

Ik kan mij best voorstellen, dat Coenen¹⁴⁵ dit artikel en het vervolgartikel achterover probeert te drukken, want de stilzwijgende lijn van de fractie van Rusland in Nederland loopt immers van het partijgebouw der C.P.H., Amstel 268 over Jef Last naar Eva Raedt¹⁴⁶ naar Coenen.

Het intellectueele imperialisme van de Russen grijpt ver! Een van mijn kennissen kreeg een brief in handen van een van de initiatiefnemers van de eveneens Russische 'Sleutel'^{*147} aan een andere 'partijman', waarin Staat: 'Ter Braak hebben *wij* nu ook al als *vlag*'

Voor Menno zijn artikel schreef vroeg hij aan den man, die hem er om verzocht, of hij en zijn krant van 'de partij' was. De man zei 'neen' en Menno, niet wetend dat een goed Bolsjewiek mag liegen, geloofde dat. En 'de partij' had weer een nieuwe 'vlag' geboekt.

'Pourvu que les autres ne sont pas de tricheurs'¹⁴⁸ schreef Gide eens, toen hij nog niet dupe van de tricheurs was.

Vroeger maakte ik me om dit soort dingen kwaad. Die periode is nu voorbij. Tegenwoordig vermaakt het mij, wanneer ik zie dat menschen wier intelligentie en geweten boven iedere twijfel verheven is, door de kleine zakenlieden, die zoo luid schetteren over de nieuwe cultuur, die zij gepacht meenen te hebben, in de luren worden gelegd.

144 E. du Perron, 'Verdediging der cultuur'. In: *Groot Nederland*, jrg. 34, nr. 1 en 2, januari en februari 1936, pp. 66-79 en 167-181.

145 Frans Coenen (1866-1936) was jarenlang hoofdredacteur van *Groot Nederland*.

146 Eva Raedt-de Canter, pseudoniem van de schrijfster A.E.J. de Vries-de Mooy (1900-1975) zat samen met Frans Coenen, met wie zij een liaison had, in de redactie van *Groot Nederland*.

* 'De Sleutel' kreeg ik natuurlijk niet toegestuurd. Ik word niet eens op vergaderingen van deze lieden toegelaten, zoo sterk staan zij tegen mijn contrarevolutionaire inzichten.

147 *De Sleutel* was het orgaan van het Anti-Fascistisch Studenten Comité (AFSC) te Leiden. Het verscheen drie keer. Naast Ter Braak leverden ook Du Perron en Frans Coenen bijdragen.

148 Vooropgesteld dat de anderen geen bedriegers zijn.

Er schijnt dus een punt te zijn, waarop de meest scherpzinnige criticus zand in de oogen kan worden gestrooid en waarop de vurige godsdienststrijder diep gelovig wordt.

Dat een Van Duinkerken voor de B.K.V.K. (Bolsjewistische Kamer Van Koophandel)¹⁴⁹ optreedt, vind ik prachtig, een ideaal eenheidsfront van oude en nieuwe jezuïten!

Helaas, ik ben te oprecht heiden voor dit soort cultureele conferentie onanie. Als er iets opgeknapt moet worden en een of ander fascistisch heer enz. moet verdwijnen, ik ben er voor te vinden en dan niet uit een nuttigheidsoogpunt voor de massa, maar voor mijn particuliere genoeg. En als in een event. nieuwe maatschappij de nieuwe politieagenten me te na aan het lijf komen, of mij de weinige lucht die ik voor het ademen nodig heb, dreigen te verpesten, zal ik precies hetzelfde doen, al zingen de nieuwe politieagenten ook nog zoo hartstochtelijk de 'Internationale' in plaats van het Horst Wessel lied en al brullen zij Rood Front in plaats van Heil Hitler of Houzee.

Renegaat van de arbeidersklasse! Best! In een periode, waarin deze arbeidersklasse zich door een bureaucratie van gewiekste handelslieden en 'cultuurpolitici' voor 't lapje laat houden ben ik trotsch op dit renegaat zijn en betreur ik alleen maar, dat het proletariaat in zijn geheel niet renegaat van zichzelf kan zijn!

Maar daarvoor is *meer* individualisme noodig en niet minder en de stomme trotsch van de russische ezels op *hun* collectiviteit komt me niet minder erg voor dan de slaaf die zijn ketens likt.

In wezen en daar gaat het om is de bureaucratie doodsbang voor het individualisme, de geheele predicatie van Radek tegen Joyce is daar een voorbeeld van en het feit dat Radek van Joyce zoo goed als niets begrepen heeft doet daar niets aan af, integendeel het versterkt dit, want er spreekt de misschien niet eens geheel bewuste afkeer van den middelmatigen politicus voor den kunstenaar uit.

Van *Gobineau* las ik nooit iets, maar je citaten vind ik geweldig. Is er misschien een goedkope uitgave van, in de *Genie du France* bijv?

Het kan zijn, dat ik misschien wat kort hierboven was, maar ik heb je al zoo veel over deze dingen geschreven, dat ik nu voor alles duidelijk wilde zijn. Wanneer ik over dat congres in Moskou had moeten schrijven, zou ik het de titel gegeven hebben '*Concert in het knekelhuis*'.

Met beste groeten,

Gans

149 Een grapje van Gans: hij bedoelt de Bond van Kunstenaars ter verdediging van Kulturele Rechten.

Naar je stuk over Parijs ben ik erg benieuwd, omdat ik denk dat dit nog veel *scherper* dan dat over Moskou moet zijn.

Ik hield deze brief nog even vast, omdat Ter Braak me vertelde, dat je in Holland was.

39. J. Gans aan E. du Perron: Amsterdam, 16 februari [1936]

Amsterdam 16 febr.

Reguliersgracht 17

Beste du Perron,

Ja het is iets draaglijker voor me in Amsterdam dan in Den Haag, al loopt het zoo goed als zeker weer op stempelen uit. Maar gisteravond liep ik met een warm brood onder den arm door de besneeuwde binnenstad en ik voelde me bijna rustig.

Misschien is het mogelijk buken de maatschappelijke drukte te leven, zonder er rancune tegen te hebben. Kafka heeft het een heel eind in die richting gebracht.

Van de gedichten had ik niet de minste verwachting. Ze zijn me waarschijnlijk met de noodige gebreken ontglipt. Aan het verhaal wil ik eerst nog het slot met den boterham met kaas toevoegen. Wanneer dat gebeurd is, zal ik het graag aan Greshoff sturen, of wellicht toch beter naar jou, omdat Gr. dan misschien al weer weg is uit Parijs.

Op de leeszaal keek ik al uit naar het Febr. nummer van Gr. Ned. voor je artikel over Parijs, de eerste keer was het er niet, de tweede maal was het in gebruik, maar morgen zal ik opnieuw probeeren.

Het Parijsche plan mislukt op alle manieren. Misschien kom ik nog wel eens naar Parijs, maar dan bij toeval en zonder plan. Het nummer van *Commune*¹⁵⁰ las ik wat de stukken van Guilloux betreft met veel plezier. Ook het stuk over Rimbaud als *communard*. ‘Dossier confidentiel’¹⁵¹ heeft me erg

150 *Commune*: Frans literair-cultureel weekblad, verschenen 1933-1939. Officieel orgaan van de AEAR (Association des Écrivains et Artistes Révolutionnaires), een aan de Franse communisten gelieerde organisatie.

151 *Dossier confidentiel* (1930) is een roman over de morele en intellectuele strijd van een jongeman tegen de materialistische burgermaatschappij.

veel gedaan en ik vind het veel dichters bij 'Le sang noir' dan Guilloux' overige boeken.

Zou jij iets kunnen opstellen aan Chevasson, waarin ik hem bericht de besprekingen van toegezonden boeken te sturen en graag eenige nieuwe te ontvangen.

Je bundel gedichten is in de drukte van den tram uit mijn arm geglipt. Ik merkte het te laat en tot dusver is hij nog niet gevonden. De gedachte dat de oneerlijke onbekende vinder je gedichten ook mooi kan vinden is voor mij een schrale troost.

Intussen met hartelijke groeten, ook aan Bep,

Gans

Ik lees geregeld in Stürmer¹⁵² en schrijf je daar nog wel over. Nu eindelijk je artikel¹⁵³ over Parijs gelezen. Ik schreef je indertijd al, dat ik dit nog veel scherper verwachtte, dan dat over Moskou was. Die verwachting is meer dan bevestigd.

Ik wil je bekennen, dat ik soms gemeend heb, dat Moskou in staat zou zijn je op een of andere manier te enteren. Na lezing van je artikel ben ik van die meening voor goed genezen. Jij wordt goddank nooit een politicus, omdat je *de* politiek op een niet politieke manier *zoo* hartgrondig door hebt, dat je in die sfeer nooit zou kunnen bestaan.

Je argument of de meeste van deze lieden zouden schrijven, wanneer er 'geen maatschappelijk slechte omstandigheden waren' lijkt me den spijker vrijwel op den kop te slaan en ik begreep eigenlijk niet waarom je je voor het gebruik van dat argument min of meer verontschuldigde.

40. J. Gans aan E. du Perron: Amsterdam, [februari/maart] 1936

Beste du Perron,

Ja, ik herinner mij den dag nog zeer goed, waarop ik je zei, dat men kiezen moest en ik kan daar alleen maar met een soort bevreemding aan terugdenken, want zelfs het argument, dat er tusschen dien dag en nu een paar jaar verlopen zijn, waarin Rusland en de Komintern zich van mogelijkheden op een kans voor het leven hebben ontwikkeld tot de grootste hindernissen op een kans voor het leven, zelfs dit argument wensch ik niet ter verdediging aan te voeren, omdat ik zoowel buiten het onzuivere als buiten het zuivere

152 Gans bedoelt waarschijnlijk *Der Stürmer*, het in 1923-1945 verschenen antisemitische weekblad van Julius Streicher.

153 Zie noot 144. Gans bedoelt hier het tweede artikel.

communisme gegroeid ben, buiten iedere politieke atmosfeer gegroeid ben - die van het individu dan uitgezonderd, waar niemand aan ontsnapt - en dus geen enkel politiek argument meer gebruiken wil.

En daarom kan ik de uitrekenarij, wat minder beroerd is het fascisme van Hitler of dat van Stalin, alleen maar aan anderen overlaten. Voor jou *bestaat* nog een keus, voor mij niet meer. Ik beschouw beide als een soort natuurramp, een pest-epidemie of zoiets, waar geen serum tegen bestaat en waarbij het alleen maar van de windrichting afhangt of je er dood of levend afkomt.

Zoo lang deze ramp nog niet 'aan de orde' is, wil ik zoo 'voorbij' mogelijk leven als mogelijk is, met het bewustzijn aan het einde van iederen dag, dat ook dit leven niet de moeite waard is, maar toch meer in ieder geval, dan het leven in de politieke sfeer.

Het is niet eens meer de nieuwsgierigheid die mij nog eenigszins op de been houdt, alleen maar de lafheid om er een eind aan te maken. Vroeger was ik er natuurlijk hetzelfde aan toe, maar toen was de politiek een veilig toevluchtsoord, waar ik dit persoonlijke probleem uit den weg kon gaan. De andere toevluchtsoorden blijken min of meer voor me gesloten. Met meer energie zou er misschien een te openen zijn, maar mijn diepste wezen is één groote loomheid. Au fond vind ik niets idioter, dan je inspannen. Waartoe? Waarom? Voor de menselijke waardigheid. Ik geloof daar niet aan. Bij mezelf niet en bij anderen ook niet! Iedereen is zoo onwaardig min of meer op te passen en min of meer uit te kijken. Daarom geloof ik dat alleen de dood een waardige geschiedenis is, omdat de oppasserij en de uitkijkerij dan afgelopen is. Zelfs het individu ontsnapt niet aan de persoonlijke 'politiek', daar *is* geen ontsnappen aan. De eenig mogelijke politiek - waar de moed voor den dood ontbreekt - lijkt mij a-moreel en a-sociaal te leven met zoo weinig mogelijk inspanning voor oppassen en uitkijken en te oefenen in de verachting.

Het beroerde is dat alle woorden die we gebruiken, min of meer door het christendom verpest zijn. Eerlijkheid is ook zoo'n woord. Er bestaat maar een soort 'eerlijkheid' en dat is de oneerlijkheid. Een soort 'menschelijkheid' en dat is de onmenselijkheid. Voor religies als christendom, communisme of fascisme mag dat natuurlijk niet, ook dat is logisch. Iedereen, die iets wil of tracht te bereiken is religieus, eerlijk en menselijk. Een niet religieus 'mensch' is 'oneerlijk' en 'onmenselijk', stelt de 'verachting' boven de 'liefde' en wil niets bereiken, buiten het vage bewustzijn zijn heidensche dierlijke afkomst zoo weinig mogelijk verloochend te hebben.

Het artikel van Guéhenno¹⁵⁴ heb ik ingekeken, maar ik kan zoiets niet meer lezen. Ik zal het aan Ter Braak doorsturen. Ter Braak schreef een goed

154 Niet achterhaald.

artikel over Kafka,¹⁵⁵ ik begrijp alleen niet waarom zoowel hij als Marsman Kafka niet te begrijpen verklaren, zonder besef van het joodsche wezen. Ik geloof daar in 't geheel niet aan en dat het vnl. Max Brod's interpretatie is, die dit altijd naar voren schuift.

41. E. du Perron aan J. Gans: Parijs, 10 maart 1936

[...] ¹⁵⁶heid mij, eerlijk gezegd, verdomd weinig schelen kan. De menschheid is voor 'bourgeoisie' in de wieg gelegd; er zijn er die het toevallig meteen haalden en anderen die ervoor moeten worstelen, dat is wel *de* waarheid over *de* menschheid, - en een waarheid die door allerlei politieke leuzen wordt bedekt en omgelogen. De nazi's liegen in dit opzicht brutaler en grover dan de communisten, dat is al.

Of dus die keus (waar je 't over hebt) voor mij *nog* bestaat, lijkt mij zelf zeer de vraag. En wat de lafheid betreft van het 'min of meer oppassen en uitkijken', ik wil probeeren te leven met een minimum van opvreterij van anderen en een minimum van door anderen te worden opgevreten. Dàt is misschien de menselijke waardigheid, - met accent op 'menschelijk', - en zonder allerlei heroïsme. De waardigheid van Léautaud, van een Jan van Nijlen. Het is verkwikkender om iemand *in* de bourgeoisie afkeerig te zien blijven van zekere laagheden, dan 'ambtshalve', noodgedwongen en als partijlid van het communisme, socialisme of wat dan ook; al ben je dan ook altijd medeplichtig, volgens de ietwat stompzinnige scherpzinnigheid van den denker Marx.

Tot zoover, en 'en passant'. Ik kom niet goed tot briefschrijven. Gide wordt in de *N.R.F.* langzamerhand een herkauwer van de communistische catechismus, wat toch wel zielig is, hoewel braaf. Ik loop rond met een walging voor dit, en voor andere dingen. In Rusland is de *Rapp*¹⁵⁷ weer heftig aanvallend geworden. Dinsdag a.s. hebben we hier een strijd tusschen Malraux en Aragon,¹⁵⁸ de 1^e voor de tòch goede kunst, de 2^e voor *Rapp*. Ik zal zorgen dat ik dit beluister!

Hartelijke groeten van je

E.

155 'Over Franz Kafka. Een Joodsch schrijver van den eersten rang. Zijn stijl en levensprobleem'. In: *Het Vaderland*, 23-2-1936. Naar aanleiding van Franz Kafka, *Gesammelte Schriften*.

156 Het begin van deze brief ontbreekt. Datering was mogelijk m.b.v. de slotzinnen.

157 Zie noot 82.

158 Op 17 maart 1936 discussieerden Malraux en Aragon in de Mutualité te Parijs over 'le réalisme socialiste'.

42. J. Gans aan E. du Perron: Den Haag, [medio juli 1936]

Den Haag, Donderdag

Beste Du Perron,

Bij mijn thuiskomst uit Amsterdam vond ik je briefkaart, Sorel en het boekje over Sorel.¹⁵⁹ Onder het doorlezen van Sorel overviel mij de gedachte met hoeveel meer plezier ik een dergelijk boek een jaar geleden nog gelezen zou hebben. Zeker, ik apprecieer nu nog erg veel in Sorel, b.v. zijn ondogmatische manier in het behandelen van het vraagstuk van de macht, zijn moed in het aansnijden van problemen, die de Marxisten liever voorbijgaan, b.v. de quaestie v.h. nationalisme enz., maar toch, wat me er nu evenals trouwens bij alle politieke scribenten in tegenstaat, is de moraal waar alles op gebaseerd wordt.

En ik geloof dat iedereen die zich met de dingen van de macht bemoeit bij de moraal terecht komt. De Marxisten ontkennen dit wel in de theorie, maar hun werk in de praktijk druipt ervan. Bij de fascisten in een ander gewaad gestoken, precies hetzelfde. Politiek zonder strooppot is alleen maar in theorie mogelijk. Fascisten en communisten beconcurreren elkaar alleen maar onder het afglijden naar het ethisch niveau. In welke vorm we dan ook in de slavenperiode belanden, die ons te wachten staat, zeker is dat we zullen verdrinken in de moraal en in de algemeenheid.

Het eenige, wat dus overblijft, wanneer men aan de praktische politiek niet meer wil meedoen, is te hopen, dat de schaduw van de verrotte liberaal kapitalistische maatschappij nog even aanhoudt en al moet het individu om te leven in de schaduw zich ook in zonderlinge bochten kronkelen, dan zijn het toch nog altijd de bochten die zijn persoonlijke voorkeur hebben en ook al wil men voor de instandhouding van de liberaal kapitalistische maatschappij geen hand uitsteken, waarmee men aan Diderot's opvatting dat de honnête homme tegen zichzelf behoort te zijn, voldoet.

Greshoff noemde deze redeneering anarchistisch en dus liberaal, daar is een kern van waarheid in. En hier komt je persoonlijke mentaliteit op de proppen die beslist. Sorel heeft een afschuw voor het decadente, ik heb er een groot zwak voor, omdat alleen in een decadente cultuurperiode het individu aan de slavernij van de politiek en de macht ontsnappen kan. Dat is natuurlijk immoreel, want in de tusschentijd worden de kameraden uitgebuit. Maar dat is hun eigen schuld. Er is niets dat hun belet, om zoo lang in staking te gaan tot er een toestand van practischer anarchisme is, dan de moreele verliefdheid op hun ketenen, de verafgoding van de arbeid, de heilige stootbrigadier, de tot in den

159 Georges Sorel (1847-1922), Frans auteur. Schreef o.a. *Réflexions sur la violence*.

dood trouwe S.A.-man, alles precies dezelfde dienstbaarheid en precies dezelfde ezels. [...]¹⁶⁰

43. J. Gans aan E. du Perron: Den Haag, 10 oktober 1936¹⁶¹

Den Haag, 10 Oct '36

Willem van Outhoornstr. 12a

Beste du Perron,

Ik gaf je aan Menno mijn beste wenschen voor jullie mee, maar ik wil je ook persoonlijk nog even schrijven. Je bent zeker dengeen geweest, die op mijn afscheid van het communisme als geloof de meeste invloed heeft gehad. Ik wil niet zeggen dat dit zonder jou niet gebeurd zou zijn. Maar je hebt inderdij de problemen het zuiverst voor mijn gevoel tegenover elkaar gezet: het individu - al is het nog zoo pover - aan den eenen kant de horde - het doet er niet toe welke, aan de andere kant.

Ook al heeft men zwakke beenen, dan moet men nog probeeren daarop te staan en niet tegen iets anders aanleunen, wanneer men in dat 'iets anders' niet opgaat.

Wanneer je me ergens van overtuigd hebt, is het hiervan, dat een vlucht in het 'dienen' geen oplossing van het persoonlijke levensprobleem beteekent, dat dit nog geen moed, maar veeleer een lafheid insluit.

Je gaat uit Europa weg op een oogenblik dat de dienende horden van allerlei kleuren van plan zijn er weinig van over te laten. De cultuur van Europa heeft Stendhal, maar ook Hitler voortgebracht. De laatste vergalt voor ons, wat de eerste ons heeft doen liefhebben.

En toch weet ik niet of ik er ooit zal uitkomen. Ik heb geen 'Land van Herkomst' en voor een 'Land van Toekomst' heb ik geen energie genoeg. Als wij intusschen niet vergast zijn, ben ik al blij het over een jaar tot China te

160 Het slot van deze brief ontbreekt.

161 Du Perron stuurde deze brief door aan Greshoff met het volgende commentaar: 'Beste Jan, Hierbij voor de aardigheid de afscheidsbrief van Gans, met het oog op Kees! Is het niet amusant dat Gans mijn 'werking' op hem voortzet op Kees, terwijl aan den anderen kant Kees mij 'mistroutwt', niet serieus genoeg vindt, etc. en van Gans' lippen het manna der ware wijsheid drinkt? En zoo gaat het altijd, geloof ik, altijd. [...] De brief van Gans hoeft niet terug.' Du Perron aan Greshoff, Tjitjoeroeg, 15 december 1936.
Kees is Cornelis Jacobus Greshoff, zoon van Jan Greshoff.

kunnen brengen en misschien zie je mij dan op een goeden dag je erf opwandelen.

Deze winter zal ik weer in 't Quartier Latin wonen, of beter gezegd zweven. Het spijt me, dat ik niet meer met je in Parijs heb kunnen praten, voor je weggaat, maar sommige dingen zijn me ietwat tegengelopen, waardoor ik pas volgende week op zijn vroegst weg kan.

Doe mij een plezier en schrijf mij je adres in Indië, wanneer je het weet, mijn adres in Den Haag blijft voorlopig vast, vandaar uit wordt alles mij nagestuurd.

Ik hoop, dat jullie het er in Indië goed van afbrengen.

Met allerbeste groeten, ook aan Bep

Gans

Paris, 22 juli '35.

Beste Gans,

Ik was je nog een antwoord schuldig op je brief over het antifascisme. Inderdaad: mitfrailleurs zijn beter, maar als je die niet hebt... Ondertusschen heb je zelf nu weer heel wat sterke plannen; ik moech er alleen een beetje om lachen, gegeven het feit dat Laet zich ook op die weg begeeft (of menscht te begeven). Wahl, antwoech je ook nog den Doolaard, en als dat zoo doojaat zouden jullie nog een Hollandsch vrijwilligerscorps kunnen vormen onder de naam van den nefus... Het dat al hoop ik natuurlijk het beste voor je plannen.

Vaamorgen heb ik bij Pia geïnformeerd naar literatuur van Rimbaud uit die streken. Er bestaat een boekje van J.-M. Carré, getiteld Ces deux Rimbaud, of zooiets, waarin brieven uit Aden en de Hamar, maar dit boekje is uitverkocht. Verder schijnt de Mercur de France een bundel brieven van R. te hebben verzameld, waaronder een stuk of wat uit die streken. Maar hoe ze je te verworpen? Ik heb zooveel in de buurt van de Sorbonne rondgekeken onder 2e hands. boeken, maar niet gezien. Het boek van de Mercur kan je gewoon beschellen; als er leemings haan bij is. Of je koopt het hier, als je terug komt. Ik zelf bezit niets van deze literatuur, anders had ik het je al gevonden.

Ik hoop ook dagelijks op een "Roerenoerlog" voor de Meusoliniaansche cohorten.

Schrijf nog eens. En heb je Per Braak nog bereikt in

Brief 31 in het handschrift van E. du Perron

Sidenote? Handwritten notes, not from RP: p.

173

Bijlage: ‘Het verwaarloosde individu en de verzuimde revolutie’

‘Het verwaarloosde individu en de verzuimde revolutie’

In de periode van zijn correspondentie met Du Perron maakte Gans partijpolitiek een razendsnelle ontwikkeling door, die hem in nog geen twee jaar van de CPH, de Moskou-getrouwe Communistische Partij Holland, via de CPO, de Communistische Partij Oppositie bij de naar het trotskisme neigende Revolutionair Socialistische Partij van Henk Sneevliet bracht. Ook de RSP steide hem echter teleur. Het Jordaanoproer (zie hierover uitvoerig brief 11) verraste tot Gans' verbijstering alle linkse politieke partijen, de RSP inclusief. Volgens hem lieten ze zo een gouden kans op de revolutie voorbijgaan. Gans zag maar één conclusie: de communisten in Nederland, van welke soort ook, waren geen haar beter dan de KPD in Duitsland. Uiteindelijk waren het allemaal keurige, brave burgers, die bang waren dat de revolutie hun ordelijke bestaan zou verstoren.

Het laatste restje van zijn geloof in linkse politieke partijen verloor Gans in augustus en september 1934 in Parijs. Hij was daarheen gegaan om te zien of Trotski zelf dan misschien de revolutie kon doen ontvlammen. Trotski bevond zich sinds Juli 1933 in Frankrijk. In de loop van 1934 had hij daar de Vierde Internationale opgericht. Het door inflatie en corruptieschandalen gedestabiliseerde Frankrijk leek rijp voor de revolutie. Die bleef echter uit, tot teleurstelling van Gans. Trotski's Vierde Internationale bleek te bestaan uit drie fracties die elkaar op leven en dood bestreden.¹ Door deze interne verdeeldheid en doordat het pas opgerichte Front Unique, een eenheids front van antifascistische partijen, hem de wind uit de Zeilen nam, verliep Trotski's Vierde Internationale razendsnel.

In linkse politieke partijen geloofde Gans na September 1934 niet meer, links was hij echter nog volop. Hij bewoog zich in kringen waar radencommunisten, links-socialisten, trotskisten en geroyeerde CPH'ers elkaar troffen. Het was tijd om de balans op te maken. Op aandringen van Du Perron begon hij aan *Het verwaarloosde individu en de verzuimde revolutie*, een artikel bestemd voor *Forum*. In een brief aan zijn vriend Maurits Dekker en de zijnen karakteriseert hij het zelf als ‘een veldtocht tegen de partij discipline met kameraad Van der Lubbe aan de spits’.² Hij had een artikel van wel twintig bladzijden in zijn hoofd, waarin alles aan de orde moest komen: ‘de “collectieve litteratuur”, de Partij-Remis es en aanverwante dingen zullen er slechts een klein onderdeel in vormen’. Het moest zijn grote afrekening worden met wat hij het ‘leiders-communisme’ noemt. Gans was ervan overtuigd geraakt dat zijn ervaringen in Berlijn, die met Links Richten en tijdens het Jordaanoproer steeds op hetzelfde neerkwamen. Keer op keer werd door het ‘leiderscommunisme’ binnen de CPH en de Duitse KPD de mogelijkheid tot een echte revolutie verzuimd. Steeds was het excuus dat de

belangen van Moskou of de partij boven die van de Duitse arbeiders of de werkloze Jordaanbewoners gingen. De hoofdoorzaak was volgens Gans dat in het ‘leiderscommunisme’ alleen het bevel van de leider telde. Met afwijkende meningen van werkelijk revolutionaire individuen wist men geen raad. Steevast werden deze waardevolle figuren tijdens partijreinigingen uit de partij gezet - of overkwam hun een erger lot. ‘Het resultaat van al deze “reinigingen” is geweest dat alleen de meest obscure modder is overgebleven. In een tijd van vreedzame ontwikkeling kon deze modder, waar nog altijd de vlag van de October-revolutie boven wapperde, zich nog wel voor de stootbrigade van het revolutionaire proletariaat uitgeven. Wanneer het echter gaat spannen [...] dan is er vanzelfsprekend geen kracht aanwezig om tegen den stroom op te kunnen zwemmen.’

En daar gaat het in het leven en in de politiek om: tegen de stroom in zwemmen, zo heeft Gans voor zichzelf vastgesteld. De echte strijd is die tussen het individu dat zich niet wenst aan te passen en de partijbureaucratie die het onmondig wil maken. ‘De revolutionaire persoonlijkheid is in zijn innerlijk en in zijn levenswijze altijd revolutionair. De revolutionair, of die zich daarvoor uitgeeft is nog geen revolutionaire persoonlijkheid. Tristan Corbière, van der Lubbe, Max Hoelz, Trotzky zijn van binnen en van buiten revolutionair en ik zou me ze met de beste wil van de wereld niet anders kunnen voorstellen. Johannes R. Becher, Stalin, Jef Last of Münzenberg, kan ik me daarentegen zeer goed in de manufacturenbranche of in het banketbakkersbedrijf voorstellen. [...] Deze laatste categorie heeft altijd den minsten weerstand getoond. De moeilijke kunst om desnoods tegen den stroom op te zwemmen hebben zij nooit beoefend en daarom ook nimmer in praktijk kunnen brengen, toen de nood aan den man kwam!’

De epigonen hebben van het marxisme een godsdienst gemaakt met als credo: ‘Geloof in de heiligheid van Marx, Lenin en zijn beste scholier Stalin, betaalt tijdig uw contributie, laat U niet door de individueele terreur, door scheurmakers en vooral niet door “intellectueelen” [de laatste vijf woorden zijn doorgehaald, wm] van de wijs brengen en uw plaats in de klassenlooze maatschappij is verzekerd.’

Het verwaarloosde individu en de verzuimde revolutie werd nooit in *Forum* gepubliceerd. Het lukte Gans niet het stuk bevredigend af te ronden. Ter Braak en Du Perron zagen er aanvankelijk wel wat in, maar moesten uiteindelijk de andere redactieleden, Vestdijk en Van Vriesland, gelijk geven in hun bezwaren. Op 12 oktober 1934 schreef Ter Braak aan Du Perron over het artikel: ‘Gans moet hier al terug zijn, maar hij beide nog niet op. Nu heeft hij nog dat stuk niet af! Ik geloof, dat hij òf ziekelijk consciëntieus of ziekelijk sloom is.’ Pas op 5 november 1934 was het stuk af. Gans kwam het persoonlijk bij Ter Braak

inleveren. Die zag er aanvankelijk wel wat in ('lijkt me bij oppervlakkig inzien heel goed'³) maar later herzag hij zijn mening, wellicht onder invloed van Vestdijk en Van Vriesland, die tegen plaatsing waren. Op 22 november 1934 schreef hij aan Du Perron: 'Vervelend is, dat zoowel Vestdijk als Vic tegen het stuk van Gans zijn. Ik vrees, met eenig recht. Wat ik er tusschen de bedrijven door van las, bewees een belangwekkende "gisting", maar ook een overladen, en daardoor onduidelijke stijl. [...] De bezwaren gaan n.l. uitdrukkelijk *niet* tegen de politiek in het artikel, maar tegen de compositie.'⁴ Du Perron had met Gans te doen, maar gaf Ter Braak gelijk: op 28 november 1934 schreef hij, 'Ik las het stuk van Gans. Het is op deze manier onmogelijk. Ik heb het hem teruggestuurd en hem eenige aanwijzingen gegeven; verdere plannen moet hij maar eens met jou bespreken.'⁵

Wie het stuk leest, kan zich voorstellen, dat de redacteurs Ter Braak en Vestdijk tegen waren, ondanks de pogingen van Du Perron om het stuk te verbeteren. Omdat het stuk, dat hier voor het eerst in druk verschijnt, naadloos aansluit bij de correspondentie van Gans en Du Perron en inzicht verschaft in de veranderde denkwijze van Gans en de invloed van Du Perron daarop en omdat het manuscript hier en daar aanwijzingen van Du Perron bevat, is het hier als bijlage opgenomen.

Het manuscript van 'Het verwaarloosde individu en de verzuimde revolutie' telde oorspronkelijk 16 pagina's. De bladen 1, 2, 3, 5, 11, 12, 14, 15 en 16 bevinden zich in het Letterkundig Museum te Den Haag, de bladen 6, 7, 8, 9, 10 en 13 in de nalatenschap van Jacques Gans. Blad 4 is niet teruggevonden. Bij de tekstpresentatie zijn dezelfde principes gehanteerd als bij de briefwisseling hierboven. De tekst wordt dus weergegeven in de spelling van Gans, inclusief de fouten, afkortingen, inconsequenties en de interpunctie die de lezer regelmatig in vertwijfeling brengt. De opmerkingen van Du Perron in de kantlijn en de tekstvarianten zijn in het notenapparaat verwerkt.

Eindnoten:

- 1 Brief aan Kajo Brendel, Parijs, September 1934.
- 2 Het eerste vel van deze brief ontbreekt, de datering is dus onzeker. Uit het overgebleven deel blijkt dat de brief in de zomer van 1934 geschreven is, in Parijs.
- 3 Brief uit Den Haag, 6 november 1934.
- 4 Brief uit Den Haag, 22 november 1934.
- 5 Brief uit Parijs, [28 november 1934].

Het verwaarloosde individu en de verzuimde revolutie

Het herlezen van Péguy's *Notre jeunesse*¹ in deze dagen, waarin met het lot van de Fransche republiek, ook het beslissende bolwerk van de europeesche arbeidersklasse op het spel staat, geeft aanleiding tot het trekken van van vergelijkingen, die niet ten voordeele uitvallen van de krachten, die op 't oogenblik voorwenden de aanval van de nationale reactie af te slaan.

Het is vooral de vechter Péguy, die men in deze cahierbladen terugvindt; wars van de kleine politieke intrige, de streberij en de concessies in het dichtbijje. Misschien raken wij met de overbelaste zinnen van dit proza juist daarom verzoend, op den duur zelfs vertrouwd, omdat in de vele herhalingen in dit onophoudelijk uitvegen en opnieuw stellen en verscherpen voortdurend de vechter uit de groote periode van de republiek aanwezig is. De onvermoeide vechter voor de republiek, tegen de farce, die de republiek door de Dreyfuszaak dreigde te worden, reeds aan de kant van Bernard Lazare,² voordat Zola de onschuld van Dreyfus ook zelfs nog maar overwoog. Er is zooveel in dezen Péguy, wat de in het gewapend beton en in de volkenbond-ideologie vastgelopen pseudo-marxistische politici en literaten hem benijden kunnen! Zijn gebrek aan eerbied voor het 'erkende' en het 'cerebrale', zijn recht op den man afgaan, maar vooral zijn ondogmatische afkeer van de denkerreur, gebaseerd op een hecht grondelement, zijn onomkoopbare properheid. Hoe voortreffelijk is zijn bespotting van het politieke apothekersbedrijf en vooral van de methode om dit bedrijf als het eenig-zaligmakende voor te stellen. Als het volmaakte waar niets meer bij kan, waar van de etiketten voor de eeuwigheid dezelfde en de traditioneele geneesmiddelen voor ieder geval op moeten gaan. Kortom, zijn grandioze persiflage van de tevreden kwakzalverij voor de middelmatigen van geest. En wanneer iemand aan de juistheid van de geneesmiddelen twijfelt of tegen de kwakzalverij protesteert: '*les politiciens ont accoutumés de le nommer d'un petit mot bien usé aujourd'hui: volontiers ils nous nommeraient traître*'³. Het groote etiket voor de lastige gevallen, waar het winkelbedrijf te benauwd voor is, onverschillig of zij Liebknecht,⁴ Pannekoek,⁵ Trotzky of Van

- 1 Charles Pierre Péguy (1873-1914), Frans auteur. Polemiseerde in zijn essay *Notre jeunesse* tegen medestrijders als Jaurès die de Dreyfus-affaire zijns inziens misbruikten voor politiek arrivisme. Gans besprak als R. Sanekin *Notre jeunesse* in *Den Gulden Winckel*, jrg. 34 nr. 397, januari/februari 1935, p 4 onder de titel 'Een scherp analyticus'.
- 2 Bernard Lazare (1865-1903) Frans journalist, anarchist en anti-kapitalist. Publiceerde in 1894 *L'Antisémitisme, son histoire et ses causes*.
- 3 De politici hebben zich eraan gewend om het te benoemen met een woordje dat vandaag veel wordt gebruikt: graag zouden ze ons verrader noemen.
- 4 Karl Liebkecht (1871-1919) Duits revolutionair. Mede-oprichter van voorlopers van de KPD. Met Rosa Luxemburg tijdens de Spartakus-opstand zonder proces gedood.
- 5 Antonie Pannekoek (1873-1960) Nederlands sterrekundige en marxistisch theoreticus. Verliet in 1921 de CPH en werd radencommunist.

der Lubbe heeten: *verrader*. Péguy stak het niet onder stoelen of banken, dat hij er altijd eer in heeft gesteld, deze ‘verrader’ te zijn geweest en te zullen blijven. Péguy heeft de uiteindelijke verwording der oude arbeidersbeweging niet meer gekend, maar de volgende woorden zijn in dit opzicht profetisch geweest: *‘Leur politique est devenue un manège de chevaux de bois. Ils nous disent: Monsieur, vous avez changé, vous n’êtes plus en face du même cheval de bois.- Pardon, monsieur le député, ce sont les chevaux de bois qui ont tourné.’*⁶

Dit is Péguy, die zich in een onverbidde tegenstander van Jaurès⁷ omzette, toen deze de revolutionaire mogelijkheden, die uit de Dreyfus-zaak ontstonden, verhandelde voor een ministerspost voor Millerand.⁸ Opmerkelijk hoe dicht Péguy's analyse van dit onderwerp komt bij de ongeveer in dezelfde tijd geschreven artikelen van Pannekoek tegen het opkomende arrivisme in de duitsche mijnwerkersbonden. Péguy geeft het ding een andere naam. Waar het tegenwoordig gewoonte is van *contra-revolutie* te spreken, daar spreekt Péguy van *sabotage*. Wat hem niet verhindert, het grondeuvel, de geleidelijke verburgerlijking scherp te hekelen en de bron van herkomst vast te stellen. *‘Contrairement à ce que l'on croit, le sabotage n'est pas inné, né dans le monde ouvrier. Il y est appris. Il y est enseigné dogmatiquement, intellectuellement, comme une invention politique, parlementaire, essentiellement intellectuelle, qui pénètre par contamination et enseignement intellectuel, per en haut dans le monde ouvrier... C'est le socialisme qui seul pouvait l'éviter, éviter cette contamination.’*⁹

Het is te betreuren, dat er op 't oogenblik in Frankrijk geen Péguy aanwezig is, om de pijnlijke comédie, die onder den naam van ‘*Front Um*’¹⁰ wordt opgevoerd en waarvan de fransche arbeidersklasse binnenkort het

6 Hun politiek is een draaimolen met houten paarden geworden. Ze zegen tegen ons: ‘Meneer, u hebt gewisseld, u staat niet meer tegenover hetzelfde houten paard.’ Pardon, meneer de volksvertegenwoordiger, het zijn de houten paarden die zijn gewisseld.

7 Jean Jaurès (1859-1914) Frans politicus en filosoof. Zette zich in voor de rehabilitatie van Dreyfus. Later leider van de franse sociaal-democratische PSF.

8 Étienne Alexandre Millerand (1859-1943) Frans politicus. Eerste socialistische minister (van handel en nijverheid) in burgerlijk kabinet.

9 In tegenstelling tot wat men gelooft, is sabotage niet aangeboren in de wereld van de arbeiders. Hij is aangeleerd. Hij wordt onderwezen: dogmatisch, intellectueel, als een politieke, parlementaire, in essentie intellectuele uitvinding, die door besmetting en intellectueel onderwijs van bovenaf doordringt in de wereld van de arbeider. Alleen het socialisme kon deze besmetting vermijden.

10 Opmerking van Du Perron in de kantlijn: ‘Unique? Of Uni?’

slachtoffer zal worden in een ietwat juister licht te stellen. Barbusse¹¹ is al te zeer een plooibare harlekijn in de handen van Sowjet-Rusland geworden, André Gide houdt zich met een onmiskenbare voorzichtigheid verre van de politieke coulissen en ook Malraux schijnt au fond toch te weinig op dit gebied georiënteerd te zijn, om werkelijk te onderscheiden welk spel er gespeeld wordt.¹²

De daden van het ‘*Front Unique*’ bestaan uit het volgende: Men laat de arbeiders van de fransche socialistische en communistische partijen rond het Panthéon marcheeren met toestemming van den Préfect de Police van Parijs. Twee meisjes, uitgedost met sikkel en hamer en de drie pijlen, overhandigen Blum¹³ en Cachin¹⁴ bloemen. Dan verwijdert men zich weer op signaal van den Préfect de Police. De parijische burgers die, op hun zondagmiddagwandeling over den Boulevard St-Michel, dit schouwspel gadeslaan, zeggen tot elkander: ‘*Vous savez, ce sont des socialistes et des communistes, mais ce ne sont quand même pas des voyous.*’¹⁵ In de week die hierop volgt, voert de regeering meerdere noodverordeningen door, zonder ook maar op eenige tegenstand van het ‘*Front Unique*’ te stuiten. Eenige tijd later viert Marcel Cachin, een van de kopstukken van het ‘*Front Unique*’ zijn 60ste verjaardag. Twintig jaar geleden was Cachin een kopstuk in een ander ‘*Front Unique*’, waar in de toekomst waarschijnlijk opnieuw een rol voor hem is weggelegd. Hij reisde toen in opdracht van de Fransche regeering met groote geldsommen naar Italië om daar de socialisten te bewerken en Italië als bondgenoot van Frankrijk in den oorlog te betrekken. In Salle Burllier was Cachin uiterst bescheiden. Weliswaar verorberde de bloem van de bureaucratie der beide partijen slechts een bedrag van 30.000 francs, doch dit verhinderde André Martij,¹⁶ de held van de Zwarte-Zee-opstand niet vast te stellen: ‘*Nouvelle date dans notre incessant lutte contre le capital: la fête de Bullier et*

11 Henri Barbusse (1873-1935) Frans auteur. Vooral bekend door romans over de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog. Trad in 1923 toe tot de PCF, de communistische partij van Frankrijk.

12 Opmerking van Du Perron over passage over Barbusse, Gide en Malraux: ‘Dit kan zeker weg. Gide is geen Péguy en bewijst alleen smaak en zelfkennis als hij zich ver van de politieke coulissen houdt.’

13 Léon Blum (1872-1950) Frans politicus. Werd in 1938 als eerste socialist en jood tot minister-president gekozen van het Volksfront - een verbond tussen socialisten, communisten, liberalen en de vakbonden.

14 Zie noot 73 van de briefwisseling en verderop in dit artikel.

15 Weet u, het zijn socialisten en communisten, maar het zijn toch geen kwajongens.

16 André Marty (1886-1956), Frans communist. Leidde in 1919 als marine-ingenieur op de Zwarte Zee een muiterij om de Franse marine te beletten de bolsjewistische revolutie te stoppen.

*l'anniversaire de Marcel Cachin*¹⁷ en ter illustratie van de stemming gedurende deze onophoudelijke strijd tegen het kapitaal: *'les travailleurs ont également applaudi les oeuvres de Beethoven et Cellini'*¹⁸

Ondanks de vreemdsoortige verschijningsvorm, waarin de regie van de partijbureaucratie het *'Front Unique'* opdiert, moet men toch een stevig verschil maken tusschen datgene, wat de fransche arbeiders zich ervan voorstellen: een gemeenschappelijk blok der beide partijen om de dreigende aanval der reactie af te slaan en datgene wat het *'Front Unique'* in werkelijkheid is, de likwidatie van de fransche communistische partij, door de fransche regeering als voorwaarde van de toetreding van Sowjet-Rusland tot de Volkenbond geeischt. Er bestaat nu eenmaal altijd een groot verschil tusschen datgene wat het proletariaat zich van de kommunistische Internationale heeft voorgesteld en wat zij in werkelijkheid deed. De arbeiders in Duitschland meenden, dat de K.P.D. 'het beste en laatste zou opofferen om een fascistische overwinning te verhinderen,' zooals Münzenberg¹⁹ tegen de 'contra-revolutionair' Trotzky opsneed voor de machtsgreep van Hitler. Zij vermoedden in de verste verte niet, dat hun nederlaag en de overwinning van Hitler voor de Sowjetbureaucratie uiterst welkom was om de fransche bourgeoisie in een mildere stemming te brengen en op deze wijze militaire bondgenootschappen met Frankrijk en Polen te kunnen afsluiten. Zij vermoedden nog veel minder dat, toen zij zonder slag of stoot bij duizenden in de concentratiekampen werden gestopt, dat zij daarmee - al was het dan zonder Beethoven en Cellini - een Musterbeispiel bolsjewistische Taktik²⁰ - zoo werd de duitsche nederlaag in de Heckertresolutie²¹ te Moskou nog tot een soort van 'victoire éclatante' omgetooverd - zouden volbrengen

Nu Sowjet-Rusland eenmaal in de Volkenbond is aangekomen, werd de Komintern een overbodig en zelfs een zéér lastig lichaam. Vandaar dat men plotseling in alle landen de broederhand reikt aan de 'sociaal-fascisten', het 'filiaal van de bourgeoisie'. De uitlevering van de Fransche Communistische Partij aan de reformistische partij en vakvereeniging (S.F.J.O. en C.G.T.) onder de schoone naam van *'Front Unique'* geschiedt zonder eenig voorbehoud! Er is

17 Nieuwe datum in onze onafgebroken strijd tegen het kapitaal: het feest in Bullier en de verjaardag van Marcel Cachin. Bullier was een bekende balzaal in Parijs.

18 De arbeiders hebben in gelijke mate geapplaudisseerd voor het werk van Beethoven en Cellini. Du Perron tekent hier aan: 'Cellini? Ital. beeldhouwer van de Renaissance?'

19 Zie noot 77 van de briefwisseling.

20 Een schoolvoorbeeld van bolsjewistische taktiek.

21 Fritz Heckert (1884-1936) Duits communist. Oorspronkelijk metselaar. Vanaf de oprichting lid van de KPD In 1933 uitgeweken naar Moskou. Overleed daar in 1936 aan een beroerte.

haast bij, want de mogelijkheden voor een oorlog zijn niet gering en daar Rusland op 't oo- [...]'²²

verdragen afsluiten. Zij zijn een veel sympathieker ras, als politici reëler en verderziend, zakenmensen, die alleen aan zakendoen denken, ideologen en philantropen, die het op zijn best met het Russische volk meenen en het willen helpen en steunen. Al hun werk heeft tot strekking om de burgerlijke tendenzen te versterken, de communistische tendenzen te verzwakken en te ondermijnen.'

Het is een zonderling verschijnsel geweest dat Trotzky, die in de grond van de zaak in zijn latere oppositie tegen de Stalin-bureaucratie, op zeer belangrijke punten met de Pannekoek-critiek overeenstemde, in de jaren 1921-1923 een van de felste bestrijders van deze kritiek is geweest, hoewel tactische redenen dit natuurlijk weer wèl plausibel kunnen maken. Zelfs wanneer Trotzky in zijn uitstekend werk '*La révolution permanente*' tegen het nationaal socialisme van Stalin, dat tot resultaat de kastratie van de kommunistische Internationale heeft geleid, fulmineert: '*Alleen een reformist kan zich inbeelden, dat de druk van het proletariaat op de burgerlijke staat een factor is die op een blijvende manier groeit en een garantie tegen de interventie biedt. Het is deze opvatting, die naar het ineenknutselen van het socialisme in één land en naar die van de neutralisatie van de wereldbourgeoisie leidde*'; dan laat Trotzky toch niet na in zijn eenige maanden geleden verschenen geschrift '*De IV de Internationale en de U.S.S.R.*' heftig van leer te trekken tegen een andere vertegenwoordiger van de linkerstreaming Urbahns,²³ die de huidige toestand in Rusland kort en bondig staatskapitalisme noemt. Maar het opmerkelijke van dit alles is, dat waar Trotzky's kritiek op de reformistische Stalin bureaucratie altijd volledig overtuigend werkt, men bij zijn uitvallen naar de linkerzijde deze overtuiging mist! Zijn argumenten om het tegendeel van het staatskapitalisme in Rusland te bewijzen, zijn uiterst zwak en spitsvondig en men krijgt den indruk, dat hij het au fond roerend met Urbahns eens is, dit echter uitsluitend om tactische redenen nog niet wil toegeven. Wanneer Trotzky 'het staatskapitalisme' wel toegaf, zou oogenblikkelijk het geheele orkest van de politieke en literaire journaillie, door den Komintern in West-Europa betaald, dat nog steeds een bepaalde massa-invloed heeft in één koor de symphonie 'contra-revolutionair' aanheffen. Wanneer Trotzky dit dus niet doet komt dat, omdat ook hij tenslotte nog te zeer door de ideologie van de oude arbeidersbeweging geremd wordt, te nauw aan russische tradities verbonden is en daardoor niet het standpunt volgen kan van de verst vooruitgeschreden west-europesche communisten, die de phase van het '*leiders-communisme*' - mijns

22 Na deze afbreking ontbreekt een bladzij van het manuscript.

23 Hugo Urbahns (1890-1947) Duits communist. Werd in 1920 lid van de KPD Lid van de linkervleugel. Later uit de partij gezet wegens 'rechtse afwijkingen'. Stichtte daarop de Leninbund.

inziens terecht - als een voorbije en afgesloten periode beschouwen, ook al zijn de laatste restanten in den vorm van de oude arbeidersbeweging nog niet geheel en al opgeruimd.

Deze ietwat technische inleiding is onvermijdelijk wanneer het probleem van het verwaarloosde individu en de verzuimde revolutie ook maar op een eenigszins verklaarbare manier benaderd wil worden.²⁴

In het weezen en in den groei van het *'leiders-communisme'* - natuurlijk ook van het *'leiders-socialisme'*, dat al sinds jaren nog krachteloozer²⁵ en nog corrupter is - ligt de groote verwarring opgesloten die langzamerhand ontstaan is tusschen individualiteit en collectiviteit. Het is niet noodzakelijk hier weer in uitvoerige beschouwingen te treden - evenmin verderop in de literatuurkwestie - omtrent de *'smalle'* en de *'breede'* mensch. Ik behoud het recht voor, bij mijn overtuiging te blijven, versterkt door ontmoetingen met beide kampen, dat zelfs het meest conseqwente individu niet aan een zekere collectiviteit ontkomt en dat de meest verwoede collectivist er nimmer in slagen zal, ondanks de meest ernstige pogingen tot zelfvernietiging, de individualiteit in zich uit te roeien. Het één is niet denkbaar zonder het ander. Het fanatisme, de verblinding zoowel naar de eene, als naar de andere richting voert naar datgene wat Ter Braak in *'Politicus zonder partij'* zeer juist als het kropgezwel aanduidt! De wisselwerking tusschen *'smalle'* en *'breede'* mensch is een proces dat aestheet en politicus dagelijks in zich waar kunnen nemen en ik geloof dat de pogingen zich opzettelijk voor den een of voor den ander af te sluiten, niet alleen een beperking zouden beteekenen, maar ook onmogelijk zijn. Dat wij of *'de smalle mensch'* of *'de breede mensch'* ten slotte de voorkeur geven is uiteindelijk een vraag, waarin wijzelf het beslissende woord meenen te geven, waar echter tal van andere factoren, geboorte, aanleg, milieu ook nog een geducht woord in meespreken, waarvoor echter geen enkel schema of recept op te stellen is. De vraag, waarom Marx en Engels, burgers van geboorte, den breeden mensch de voorkeur gaven, is waarschijnlijk even onvruchtbaar als de vraag, waarom de mijnwerkerszoon Lawrence de *'smalle mensch'* de voorkeur gaf. Dit als een repliek tegen de eenvoudigen van geest, die meenen *'het individu'* overwonnen te hebben door het een *'burgerlijk'* overblijfsel te noemen en die als arbeider verkleed met pet en sowjets ter in top op massavergaderingen de collectiviteit een instelling noemen, waar alleen het proletariaat recht op heeft. Even onvruchtbaar is het te gaan uitmeten - en wie zou dat moeten doen - wie voor de menschheid meer Verdienste heeft,

24 Bij deze alinea merkt Du Perron op: *'dit is wschl onjuist. De 5 vorige blzn kunnen dienen in een ander artikel.'*

25 Bij deze zin tekent Du Perron aan: *'Je zou hier beneden kunnen beginnen met één alinea ervoor als inleiding.'*

Nietzsche of Marx. Het is te betreuren, dat de Marx-critiek op Feuerbach, over de noodzakelijkheid van het grootst mogelijke rendement van het individu, door de Marx-epigonen in de praktijk volkomen in de wind wordt geslagen. Zonder de strijd tegen het individu en de individuele kracht, ook of beter juist in het proletariaat, zijn de nederlagen der arbeidersklasse niet te verklaren, al probeeren de platte economisten ook nog zo hardnekkig 'de schuld' *alléén* op de economische factoren te schuiven. Dat door de epigonen op 't oogenblik 'het collectivisme' zo zéér op den voorgrond geschoven wordt en dit meestal op de verkeerde en opdringerige manier, n.l. als de *vijand* en vooral als de *meerdere* van het individu, is het gevolg dat de 2e, zoowel als de 3e Internationale, in de toestand waarin zij zijn aangeland - in de nationale eenheid en in den Volkenbond - een onvervalschte Marx niet meer gebruiken kunnen. Wanneer het 'collectivisme' op deze vreemdsoortige manier in de z.g. revolutionaire literatuur wordt geïnterpreteerd, dan komt dit omdat dit gekasteerde collectivisme - een collectivisme dat de waarde en de mogelijkheden van de individuen, ook van de proletarische, waaruit het is samengesteld opzettelijk of uit domheid negeert is slechts een gekasteerd 'collectivisme' - volkomen bij het huidige partijwezen der oude arbeidersbeweging met zijn 'Gesinnungsterror' past. Het is daarom ook volkomen logisch, dat een werkelijk revolutionair boek, als Woinowa's²⁶ *Valsche edelstenen*, dat de individuele ontwikkelingsgang van verschillende menschen in een sowjettrust, bovendien met véél talent, beschrijft, door de litteraire GPOe²⁷ wegens 'contra-revolutie' verboden en in beslag genomen werd, terwijl volmaakte prullen als Gladkow's *Neue Erde*²⁸ of Bechers *Grosse Plan*,²⁹ opéénhopen van de kleinburgerlijkste gewapend-betonlyriek en bijvalsbetuigingen met de onjuistheid 'van de partijlijn' op de meest critiekloze manier aangeprezen en bejubeld worden.

Een dergelijke 'overtuigingsterror' is natuurlijk geen teeken van sterkte, maar van zwakte, van ondergang. De huidige partijapparaten kunnen in de verregeaande staat van ontbinding waarin zij verkeerden, uitsluitend een volkomen slaafs en onderworpen ledencorps gebruiken, om de oppositie, die tegen de ontbinding, de verburgerlijking en vooral tegen de critiekloosheid alarm slaat, de hals om te draaien. Dit 'collectivisme' is een soort van moreele

26 Aleksandra Ivanova Woinowa. Russisch schrijfster. Haar *Valsche edelstenen*, roman uit het hedendaagsche Rusland na 16 jaar Sowjet-regime verscheen in 1934. Gans recenseerde het boek in *Den Gulden Winckel* jrg. 33, nr. 391, juli 1934, p. 113 onder de titel 'Het roode werelddeel'.

27 Tussen 1922 en 1934 de naam van de Russische inlichtingen- en veiligheidsdienst.

28 F.V. Gladkow (1883-1958) Russisch schrijver in de traditie van het sociaal-realisme. Van hem werden in de jaren dertig o.a. *Cement* en *Nieuwe grond* vertaald.

29 Johannes R. Becher, zie noot 74 van de briefwisseling. *Der große Plan. Epos des sozialistischen Aufbaus* verscheen in 1931.

rechtvaardiging, van de middelmatige partijbureaucratie tegenover de revolutionaire arbeiders van beteekenis, wier denkbeelden of tactiek een bedreiging voor de bureaucratie beteekenen. Het appel aan de ‘ijzeren discipline’ is dan altijd de vorm van regie, waarmee de bureaucratie, de onwetend gelaten en gehouden partijmassa onder den middelmaat, waarbij alle individueele waarden zooveel mogelijk zijn doodgeslagen,³⁰ tegen de oppositie, bestaande uit revolutionairen boven de middelmaat, in het harnas jaagt. Het ‘*liderscommunisme*’ noemt zooiets een partijreiniging, waarvan er in de geschiedenis van de Komintern tientallen hebben plaatsgevonden en waar Pannekoek, Gorter, Bordiga,³¹ Trotzky, Maslow³² het slachtoffer van werden. Het resultaat van al deze ‘reinigingen’ is geweest, dat alleen de meest obscure modder is overgebleven.³³

In een tijd van vreedzame ontwikkeling kon deze modder, waar nog altijd de vlag de October-revolutie boven wapperde, zich nog wel voor de stootbrigade van het revolutionaire proletariaat uitgeven. Wanneer het echter gaat spannen, de tegenstellingen in de wereld door de crisis toespitsen, de verschillende machtsgroeperingen zich duidelijker beginnen af te teekenen, dan is er vanzelfsprekend geen kracht aanwezig om tegen den stroom op te kunnen zwemmen. Wanneer de bourgeoisie in deze periode even met de vuist op tafel slaat, dan wordt de vlag van de October-revolutie op een uiterst coulante manier gestreken en druipt de modder af daar waar ze thuishoort, in het groote moeras, de Volkenbond.

Intusschen probeert men de aandacht van het diplomatieke gemodder, waar zelfs de allerachterlijksten in de Komintern-partijen niet buitengewoon mee ingenomen zijn af te leiden op het groote schrijverscongres der I.V.R.S.,³⁴ dat te Moskou plaatsvond. Het congres van den Komintern zelf, dat in geen zes jaar bijeen kwam, werd daarentegen opnieuw uitgesteld, daar men nog niets gevonden had wat bejubeld zou kunnen worden, zich tenslotte niet al te belachelijk maken wil en men bovendien ook terdege met de nieuwe vrienden rekening moet houden! Een schrijverscongres is bovendien een ongevaarlijke aangelegenheid die op het terrein der kunst ressorteert, terwijl de schrijvers over

30 Ter hoogte van deze regel schrijft Du Perron in de marge: ‘hier afronden’

31 Amadeo Bordiga (1889-1970) Italiaans communist. Een van de vroege leiders van PCI, de Italiaanse communisten. Anti Stalin.

32 Arkadi Maslow (1891-1941) pseudoniem van Isaac Tsjemerinski. Duits communist en leider van de linkse oppositie in de KPD. Leidde korte tijd (1924-1925) samen met Ruth Fischer de partij (zie noot 60 van de bijlage) totdat ze op aandringen van Moskou uit de partijtop werden gezet.

33 Bij deze laatste zin merkt Du Perron op: ‘Dit weer bij de eerste 5 blzn, als apart artikel.’

34 Afkorting van de Internationale Vereniging van Revolutionaire Schrijvers.

het algemeen brave lieden zijn, die de partijlijn weinig moeilijkheden in den weg leggen, iedere draai al bij voorbaat goedkeuren en bij iedere verdere onttakeling der revolutie de oogen gehoorzaam sluiten. Wanneer men ze bovendien na afloop eenige fabrieken, speciaal voor dat doel gereserveerd, zooals 'Elektrosawod Putilow', 'Sikkel en hamer' laat bezichtigen en ze verder nog even door de showrooms van het bureaucratische slechte geweten, de Kaukasus en de Krim voert, bovendien voor geleverde litteraire praestaties een roebelrekening voor hen opent, dan kan men er vrijwel van overtuigd zijn, dat zij als intieme vrienden van het proletarische vaderland, naar West-Europa terugkeeren.

Terwijl in Europa de arbeidersklasse nederlaag op nederlaag lijdt, het beste deel van het duitsche proletariaat zonder slag of stoot in concentratiekampen verhuisde, de revolutie in Weenen neergeslagen werd, de Spanjaarden voor de derde maal van dit jaar op een gruwelijke manier worden onderdrukt, het fransche proletariaat weerloos wordt gemaakt en de tanden wordt uitgetrokken om den zetel van de Sowjet-diplomatie in den Volkenbond niet in gevaar te brengen, in deze tijd waarin de revolutionaire krachten zich terdege met de oorzaak van de nederlagen dienden bezig te houden, wauwelt papa Gorky over den taak van den schrijver als 'ingenieur van den ziel' terwijl niemand minder dan Radek,³⁵ die in de '*Prawda*' een ware lijkrede hield over Barthou,³⁶ den nobelen voorvechter der 'vrede door veiligheid' tot de ontdekking komt, dat Hans Fallada's '*Kleiner Mann, was nun*', - een van de akeligste producten van de laatste jaren - eigenlijk het beste proletarisch-revolutionaire boek is. Jef Last kreeg hier gelegenheid, evenals in '*Monde*' van Barbusse zijn verdrongen complexen ten opzichte van het dichterlijk talent van Mevr. Roland Holst den vrijen loop te laten. Het doet bijna vermakelijk aan Ilja Ehrenburg,³⁷ de sowjetbourgeois van Parijs, in dit milieu nog een soort van oppositierol te zien vervullen, zij het dan met de allergrootste voorzichtigheid! En een André Malraux zit hierbij en moet al dit fraais aanhooren! Men vraagt zich af, wanneer men de grote bedoelingen een oogenblik terzijde stelt, wat het verschil hier is met het 'burgerlijke' P.E.N.-congres! Hoe ver is deze geest *révolutionnaire par convention*, niet verwijderd van de revolutionaire geest *par*

35 Karl Radek, zie noot 70 van de briefwisseling.

36 Barthou, zie noot 64 van de briefwisseling.

37 Ilja Ehrenburg (1891-1967) bekend Russisch schrijver die opereerde binnen de grenzen van wat de communistische partij toestond.

naissance van een Tschen, een Trotzky, een Rimbaud, een Van der Lubbe, een Max Hoelz.³⁸

Johannes R. Becher³⁹ hield eveneens een lang pleidooi, waarin hij vaststelde, dat nu het oogenblik gekomen is, waarop alle west-europese schrijvers zich tegen de reactie moeten aanéensluiten. Inderdaad., zoiets is wel noodig! Het is alleen maar de vraag tegen welke reactie! Tegen de Hitler-reactie of tegen de Stalin-reactie, die de Hitler-reactie eerst mogelijk maakte en daarna de overwinning cadeau gaf, omdat men in ruil voor dit cadeau een ‘grootere’ cadeau kon krijgen. En terwijl de meesten van hen, die op dit congres aanwezig waren, dit alles zeer goed weten is er niet één, die deze dingen naar vooren brengt. Men behoeft daarbij niet altijd met de vuist op den tafel te slaan of elkander ‘contra-revolutionair’ te noemen! Maar deze mooi-weer spelerij, *waar het weer zeer slecht is*,⁴⁰ kan alleen maar buitengewoon karakterloos genoemd worden. De vele goede dingen, die men dan natuurlijk ook wel zegt, verliezen door deze karakterloosheid een goed deel van hun beteekenis.

Ik schreef E. du Perron over deze dingen⁴¹ en hij antwoordde: ‘*Ik zie nl. in Moskou toch veel goeds, nu ik de rapporten gelezen heb,*’ en ‘*misschien zie jij te veel de oppositiefiguur alléén in het individu - dat nu trouwens door de Sowjet-Unie met kracht omhelsd wordt, ondanks veel idioten in de betoogen van Radek, Gorky, enz.*’ Ik kan niet nalaten te glimlachen om het feit dat ik in deze 2 jaar van ‘overtuigde’ tot ‘opposant’ geworden ben en dat de ‘opposant’ du Perron mij nu op zijn beurt tracht te overtuigen.

In mijn antwoord schreef ik, dat er in Moskou natuurlijk veel goeds blijft, maar niet dankzij, doch ondanks de politieke en litteraire bureaucratie. Natuurlijk is van de Octoberrevolutie nog wel iets overgebleven en ik weet, dat er nog talloze oppositioneële fracties bestaan, uit arbeiders en intellectueelen, die de huidige experimenten der bureaucratie als een groot gevaar voor de russische arbeidersklasse beschouwen en de gebeurtenissen van de laatste jaren allesbehalve goedkeuren. Vóór mij ligt een artikel van Seres uit Charkow,⁴² waarin de reis van Hugo Eberlein⁴³ naar West-Europa als likwidator van den Komintern wordt aangekondigd! Wie weet met welk levensgevaar dit artikel,

38 Voor Max Hoelz zie noot 76 van de briefwisseling. Du Perron tekent bij deze reeks namen aan: ‘Tschen zou ik hier niet bij doen - geen literaire creatie naast historische menschen’.

39 Zie noot 74 van de briefwisseling.

40 Deze opmerking komt letterlijk voor in brief 18. Zie ook brief 19 voor Du Perrons reactie.

41 Zie brief 18 van de briefwisseling.

42 Zie noot 86 van de briefwisseling.

43 Hugo Eberlein (1887-1941) Duits communist en mede-oprichter van de KPD. Sinds 1936 in ballingschap in Moskou. Werd in 1941 tijdens een zuivering geëxecuteerd.

dat getuigt, dat de oppositie in Rusland de ontwikkelingsgang uiterst kritisch vervolgt, over de russische grens is gebracht? Inderdaad stemt dat hoopvol! Maar deze mensen komen stellig niet op een congres der I.V.R.S. om daar in deze tijd zulke oppervlakkige onzin aan te hooren. Zij weten te goed, hoe de werkelijkheid is. Overigens zijn deze mensen, die ik hier bedoel evenzeer in het fascistische Duitschland of Italië aanwezig en ik ben er van overtuigd, dat het op hen en op hen alleen aankomt.

In zijn repliek tegen Malraux' antwoord op Trotzky's *Révolution étranglée*, de critiek op *Les conquérants*, schrijft Trotzky: *'Si le prolétariat est faible, attardé, le révolutionnaire se borne à faire un travail discret, patient, prolongé et peu reluisant, créant des cercles, faisant de la propagande, préparant des cadres, avec l'appui de premiers cadres qu'il aura créés il parviendra à agiter les masses'*⁴⁴ en dus geen parade congressen of feestmaaltijden à la Cachin en andere uitwassen van bureaucratische onwaarachtigheid, die de uitdrukking zijn van de vervreemding van het proletariaat.

Wat 'de oppositiefiguur alléén in het individu' betreft: zóó beperkt zou ik de beteekenis van de oppositie niet willen maken en wanneer ik dezen indruk verwekt heb, dan kwam dit omdat het individu, vooral het proletarische individu in de massa op den voorgrond geplaatst moest worden tegen het 'collectivistische' onmondig maken door de partijbureaucratie.

Vanzelfsprekend leeft de oppositiefiguur niet in een ivoren toren, doch is hij veeleer een uiting van bepaalde aanwezige stroomingen, of van stroomingen die zich op 't oogenblik in een ontstaansperiode bevinden. Wel ben ik er van overtuigd, dat de sterkte van de oppositie voor een goed deel afhangt van de revolutionaire persoonlijkheden, die de oppositie uitmaken en dus niet van hun min of meer groote bedrevenheid in de kleine politieke intrige - want met deze 'sterkte' komt men nooit verder dan een omgekeerde Stalin-partij - maar wel van de sterkte van de theoretische klaarheid en van het vermogen deze theoretische klaarheid in de werkelijkheid een uitdrukkingsvorm te verlenen.

De revolutionaire persoonlijkheid is in zijn innerlijk en in zijn levenswijze altijd revolutionair. De revolutionair, of die zich daarvoor uitgeeft is nog geen revolutionaire persoonlijkheid. Rimbaud, Tristan Corbière, van der Lubbe, Max Hoelz, Trotzky zijn van binnen en van buiten revolutionair en ik zou me ze met de beste wil van de wereld niet anders kunnen voorstellen. Johannes R. Becher, Stalin, Jef Last of Münzenberg, kan ik me daarentegen zeer goed in de manufacturenbranche of in het banketbakkersbedrijf voorstellen. Deze laatste categorie heeft op weg naar de politieke en culturele reactie, waar we nu middenin zijn en waar Sowjet-Rusland allerminst aan ontkomt,

44 Zie voor de vertaling van deze passage noot 72 van de briefwisseling.

integendeel het ‘socialisme in één land’ (volgens Trotzky in ‘*La révolution permanente*’ het ‘nationaal-socialisme’)⁴⁵ heeft als uitermate activeerende factor voor de nationale reactie in de geheele wereld gewerkt, deze laatste categorie heeft altijd den minsten weerstand getoond. De moeilijke kunst om desnoods tegen den stroom op te zwemmen hebben zij⁴⁶ nooit beoefend en daarom ook nimmer in praktijk kunnen brengen, toen de nood aan den man kwam! Vandaar hun panische angst voor de permanente revolutie, vooral nu de ontwikkelingsgang van de geschiedenis deze theorie steeds meer in het gelijk stelt. Met de beste wil van de wereld is het daarentegen onmogelijk, de kruidenierstrots van een Stalin als revolutionair beleid te bewonderen, wanneer hij op het laatste congres van de Kom. Partij der Sowjet-Unie zegt, dat hij dank zij de steun van het internationale proletariaat zorg kon dragen voor een correcte naleving van de handelsovereenkomsten; dat ‘*men*’ (d.i. de bourgeoisie) tegenwoordig niet met ‘*zwakken*’ doch alleen met ‘*sterken*’ onderhandelt en ten slotte: ‘*wij richten ons in het verleden en wij richten ons in de toekomst op de Sowjet-Unie, alléén op de Sowjet-Unie.*’ Men dient hier vast te stellen hoe volkomen deze taal in tegenspraak is met Stalins woorden van een paar jaar terug, toen hij de Sowjet-Unie nog de stootbrigade van de wereldrevolutie noemde. Het is onmogelijk in deze cynische capitulatie en vooral in de platvloersche bothed, waarmede deze capitulatie tot uitdrukking wordt gebracht, nog een geestesgesteldheid te ontdekken, die iets meer zou zijn dan een soort van omgekeerde Hitler of Mussert.⁴⁷

Voorlopig blijf ik na deze taal, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat, dan toch maar weer de voorkeur geven aan ‘*de zwakken*’, waar ‘*men*’ (de bourgeoisie) niet mee onderhandelt. Ik kan me bovendien den revolutionair ook niet voorstellen, die bereid zou zijn het lot van ‘ons deel van Europa’ aan de resultaten van dit partijtje handel toe te vertrouwen.

‘Dat men in de Sowjet-Unie het individu nu met kracht omhelst’, van de juistheid van deze opmerking ben ik overtuigd. Dat dit individu echter eerder Barthou, Herriot, Emile Vandervelde of de kleine burger Ustrjalow⁴⁸ -

45 In de kantlijn in het handschrift van Gans: ‘Tegen den stroom’ en ‘het fascisme vindt geen tegenwicht in Rusland’. ‘Tegen den stroom’ zou de essay-roman worden waarin Gans ‘de devaluatie van het individu, de dictatuur van de onnozelheid en verschillende mensen die zich om deze dingen druk pleegden te maken in het Europa van 1931-1937’ wilde beschrijven. Het boek verscheen nooit.

46 Later veranderde Gans ‘hebben zij’ in: ‘heeft de 3e’. Bedoeld is waarschijnlijk de Derde Internationale.

47 Hier merkt Du Perron op: ‘Voor Mussert zou ik Mussolini zetten, want Mussert bewijs je hier té veel eer!’

48 Barthou zie noot 64 van de briefwisseling, Emile Vandervelde (1866-1938) Belgisch socialist en econoom. Herriot en Ustrjalow zie noot 78 van de briefwisseling.

een oude bekende van Stalin uit 1924 - dan Max Hoelz, Trotzky of Van der Lubbe is, daarvan ben ik nog véél meer overtuigd.

Het pijnlijke van de likwidatie van het laatste restant aan revolutionaire ideologie is, dat zelfs sympathieke individuen in dit systeem tot de derde rang moeten afdalen. Dimitroff,⁴⁹ die in Leipzig bewijs gaf een sterke persoonlijkheid te bezitten, heeft niet eens het recht zijn boek over het proces in Leipzig te laten verschijnen. Niet dat ik mij daar, gezien andere schrijfptraestaties van Dimitroff, erg veel van voorstelde, maar ik verwachtte toch altijd nog van Dimitroff dat hij de revolutionaire courage zou bezitten, de zonderlinge fantasieën omtrent Van der Lubbe, door zijn partijgenooten in andere landen, waarschijnlijk tengevolge van hun nervositeit en hun schrik in het *'Bruinboek'*⁵⁰ neergeschreven, op een duidelijke manier zou ontzenuwen! Het is daarom wel zéér pijnlijk, dat het boek van Dimitroff, dat reeds vier maanden geleden was aangekondigd, achterwege blijft om de loopende leveranties Rusland-Duitschland niet in gevaar te brengen. Dimitroff is thans met een jonge dame van 19 jaar in de echt verenigd en Stalin heeft het jonge paar een verblijf buiten Moskou geschonken, wat op zichzelf natuurlijk zeer sympathiek kan zijn, maar voor een man van dit kaliber wel een droevig einde moet beteekenen.

Maar het blijft natuurlijk mogelijk, dat men hem in reserve houdt voor het geval de oorlog Duitschland-Frankrijk+Rusland werkelijk een feit wordt, om hem dan naar Frankrijk te sturen en hem daar met zijn autoriteit op de volgende manier voor de fransche arbeiders te laten spreken: *'Kameraden, ik heb de gruwelen van het duitsche fascisme aan den lijve ondervonden, fransche arbeiders, het gaat om het behoud van de europeesche cultuur, daarom eensgezind met Dimitroff en Doumerge⁵¹ tegen het duitsche fascisme.'* En de zuster van Dimitroff kan dan iets soortgelijks tot de fransche arbeidersvrouwen en moeders spreken.

Niet dat ik dit alles 'slecht' of 'gemeen' vind.⁵² Integendeel ik vind dit alles zeer logisch⁵³ een kind kan dit spel doorhebben! Wij wenschen aan dit spel

49 Dimitroff zie noot 33 van de briefwisseling.

50 Het *Bruinboek van de Hitlerterreur en de Rijksdagbrand* was een publicatie van communistische zijde samengesteld onder leiding van Willi Münzenberg. Men ontkende communistische betrokkenheid bij de Rijksdagbrand en stelde dat Van der Lubbe door de nazi's als een willoos instrument zou zijn gebruikt.

51 Gaston Doumerge (1863-1937) Frans politicus. Was van 1926-1931 staatspresident. Werd in 1934 leider van een kabinet van nationale eenheid.

52 Hierna volgde de volgende zin: 'deze terminologie laat ik aan de Jan Lubbesen van de politie (of om met "Péguy" te spreken "verraad")'. De zin is doorgehaald, vermoedelijk wegens het volgende commentaar van Du Perron in de kantlijn: 'liever niet Jan Lubbes hier om niet de schijn te hebben voortdurend tot mij het woord te richten of mij te citeren.'

53 Hierna volgde deze zin: 'en ik zeg dit zonder eenige tevredenheid op mijn "doorhebberigheid", want zelfs'. De zin is doorgehaald.

niet mee te doen en er ook niet bij te zwijgen, omdat er alleen maar het allergrootste onheil van verwacht kan worden, verdere verwarring, uiteenscheuring en verwijdering van het internationalisme, verdere nederlagen van het wereldproletariaat en als gevolg daarvan een nog veel verder doorgrijpende nationale reactie en de wereldrevolutie verder teruggeworpen dan in 1918 en zelfs dan in 1905. En juist wanneer datgene wat in Rusland van de Octoberrevolutie overbleef ons eenigermate interesseert, dan is het een plicht het wereldproletariaat tegen de rampzalige likwidatoren strategie te mobiliseren, tegen de kortzichtigheid van de Litwinoffs,⁵⁴ de Dimitroffs en de Stalins in, voor de permanente revolutie.

De sterkte van Trotzky's geheele politieke werk, dat zich keert tegen het socialisme in één land - waarvan wij de funeste gevolgen zoo duidelijk aanschouwen - is dat hij er zich nergens toe laat verleiden Stalin 'een slechte' of 'een gemeene' man te noemen, hoogstens heeft hij het over de 'domheid' en de 'beperkte' van Stalin, waarvan deze inderdaad nog altijd het tegendeel moet bewijzen. Het is werkelijk bewonderenswaardig met welk een engelengeduld Trotzky nog steeds probeert de Stalinbureaucratie eenig verstandig denken bij te brengen. Het is alsof hij na iedere vloed van 'contrarevolutie' die ze in hun pers over hem uitstorten, de lilliputters voorzichtig in de holte van zijn handpalm zet, om ze nog maar weer eens het A.B.C. van het revolutionaire marxisme voor te spellen. Hoe zeer Trotzky boven de kleine politieke heibeltoon, zonder welke politiek tegenwoordig bijna niet meer mogelijk lijkt, uitsteekt, komt nergens scherper in tot uitdrukking dan wanneer hij in 'Ma vie' het proces der verburgerlijking der revolutie en de doorbraak van de bureaucratie beschrijft: *'En réalité lorsque des révolutionnaires qui ont dirigé la conquête du pouvoir arrivent à le perdre - "pacifiquement" ou par catastrophe - à une certaine étape, cela signifie que l'influence de certaines idées et de certains états d'âme est décroissante dans la sphère dirigeante de la révolution, ou bien que le reflux de l'esprit révolutionnaire a lieu dans les masses mêmes, ou bien enfin dans l'un et l'autre milieu.'*⁵⁵

54 Litwinoff zie noot 124 van de briefwisseling.

55 In werkelijkheid terwijl de revolutionairen die de verovering van de macht hebben geleid op het punt staan hem te verliezen - 'vreedzaam' of door een catastrofe - in een bepaalde fase, dat betekent dat de invloed van bepaalde ideeën en van bepaalde gemoedstoestanden afneemt in de leidende kringen van de revolutie, of dat het terugvloeien van de revolutionaire geest plaatsheeft in de massa's zelf of in een of ander milieu.

In deze woorden van Trotzky, ligt tevens de juistheid van Rosa Luxemburg's⁵⁶ kritiek op Lenin besloten, waarin zij op het gevaar wijst dat ontstaat, wanneer een te gecentraliseerde partijleiding het aandeelnemen van een zoo groot mogelijk gedeelte van de voorhoede van het proletariaat, in de bewustwording van wat er eigenlijk tijdens het revolutieproces plaatsvindt, uitsluit. Dit brengt het verder drijven van de revolutie in gevaar een prooi te worden van die lieden die het nu welletjes vinden met de revolutie, waarin zij meestal part noch deel hadden en dat het nu tijd wordt op de lauweren te gaan rusten.⁵⁷

Het feit, dat de revolutie over de geheele linie teruggeslagen werd, vindt zijn oorzaak in dit jarenlang doorzielen van het leiders-communisme. Hieraan ging gepaard⁵⁸ een bij de massa ontstellend groot gebrek aan inzicht omtrent de constructie van het systeem van den tegenstander en vooral omtrent de veranderingen die in dit systeem plaats vonden. Dat de arbeidersbeweging nergens iets van beteekenis verrichten kon, vindt zijn oorzaak hierin dat de methoden van het oude leiders-communisme en leiders-socialisme volkomen verouderd zijn. Door het blindelings doorwerken met deze oude methoden is de zwakke plek van de tegenstander volkomen uit zicht geraakt! Zelfs wanneer de arbeidersklasse wel iets uitrichtte, dan was dit, hoe sympathiek dit voor ons gevoel ook vergeleken met het niets doen in Duitschland ook is, toch maar een slag in de lucht. Laat men het geval zoo ruim mogelijk stellen en aannemen, dat in Amsterdam het proletariaat de macht veroverd had! Met een paar dagen was deze macht verloren gegaan, omdat men niet geweten had wat er mee aan te vangen, daar men zich alleen maar heeft toegelegd op plakken en schilderen van leuzen zooals: 'Redt Thälmann'⁵⁹ en het colporteerden van kranten die eveneens volstaan met: 'Redt Thälmann', doch nimmer op de inrichting van het productieproces en hoe dit bestuurd kan worden. Dit is de arbeiders niet in de eerste plaats kwalijk te nemen. Het machtspolitieke denken, met alle en dat zijn inderdaad zeer moeilijke en verstrekkende consequenties is bij hen al sinds jaren volkomen en stelselmatig door het leiderscommunisme uitgeroeid. Daar is de arme Thälmann niet

56 Rosa Luxemburg (1871-1919) Pools-Duitse revolutionaire. Nam deel aan de oprichting van de KPD. In 1919 tijdens de Spartakus-opstand vermoord.

57 Hierna volgde de zin: 'Ook hier dus weer het verwaarloosde individu in de massa 'het pseudo-collectivisme om dit te verbloemen en als resultaat, de verwaarloosde revolutie'. De zin is doorgehaald. Boven 'verwaarloosde' is geschreven: 'verzuimde'.

58 In de kantlijn staat de variant: 'hieruit spruit voort'

59 In de kantlijn staat op deze hoogte: 'Redt Zinowjew. Alleen plakken is niet voldoende'. Ernst Thälmann: zie noot 25 van de briefwisseling.

schuldig aan, die slechts een toevallig overblijfsel van de Maslow-Ruth Fischer⁶⁰ periode was, op hun beurt weer de executeurs van de Paul Lévy⁶¹ erfenis. Paul Lévy, *die met de zegen van Lenin-zelf*, op het Heidelberger congres van 1919, het beste gedeelte van de duitsche arbeidersklasse, die in die periode zeer terecht tegen parlement en vakbewegingsgeknoei en voor de radenorganisatie waren, uit de K.P.D. stootte, waarbij de laatste mogelijkheden voor een revolutie in Duitschland voorgoed onthoofd werden.

Men zal god-zelf inderdaad nog eens onder de loupe moeten nemen, om de bestwil van het marxisme. De knoop die ontward moet worden, zit in 1918-1919-1920. Men zal er nooit uitkomen, wanneer men zich blind blijft staren op 1932-1933-1934. Op het oogenblik worden de vruchten geplukt van de opportunistische kant van Lenins politiek, die het west-europeesche proletariaat toen het er op aankwam geen betere strijdmiddelen aanwees, dan parlementarisme en vakbewegingstactiek, daarentegen lieden als ‘notre vénéré camarade Marcel Cachin’ en andere stijlbloemen in den Komintern sleepte, consekvente Marxisten als Pannekoek en de duitsche K.A.P. loodste.⁶² De arme Stalin kan aan dit alles heusch niets doen, hij is ten slotte niets anders dan de consekvente groei van Lenins opportunistische kant, die zich in de revolutionaire periode op den achtergrond hield, na Lenins dood zijn kans waarnam, de laatste revolutionaire elementen van de October-revolutie likwideerde, en daarom Trotzky beentje lichtte. Overigens een nauwkeurig boekhouder van de erfenis, die veel van cijfers houdt en daarom graag voordeelige contracten afsluit.

Het is wanneer men de beteekenis van de Kronstad-opstand⁶³ en de duitsche K.A.P.-beweging - die een massabeweging was - niet opzettelijk over het hoofd wil zien, ook niet juist te beweren, dat de massa onder alle omstandigheden dom is. Wanneer men dit doet, onderschat men de verdommende rol van het leiders-communisme. De massa is noch onbruikbaar noch dom, uit revolutionair oogpunt bezien. Ze is alleen maar dom en

60 Maslow zie noot 32 van de bijlage. Ruth Fischer (1895-1961) Duits communiste. Leidde met Maslow in de jaren '20 korte tijd de KPD.

61 Paul Lévi (1883-1930) Duits communist. Een van de grondleggers en latere leiders van de KPD (1919-1921). Sloot zich later aan bij de SPD.

62 Sic. Bedoelt Gans hier ‘loosde’? de KAP was de Kommunistische Arbeiterpartei Deutschlands, in 1920 door de linksradicale vleugel van de KPD opgericht. De KAP bestreed de centralistische tendensen binnen de KPD en stond het radencommunisme voor.

63 Tijdens Kronstad-opstand in 1921 rebelleerden de matrozen in de Russische marinehaven Kronstadt tegen de bolsjewistische heerschappij. Al eerder, in 1905, waren matrozen er in opstand gekomen, toen tegen de erbarmelijke omstandigheden op de tsaristische oorlogsvloot.

onbruikbaar gemaakt door het leiders-communisme, dat de massa bij voortduring onder de kin heeft gestreken met alle mooglijke collectivistische onzin en gewapend beton lyriek en door het voortdurend geleuter over de schande van de ‘individuele terreur’ de arbeiders een soort van koekebakkersmentaliteit heeft bijgebracht, die nergens een volmaakter beslag in heeft gevonden dan in Stalins vermaarde opinie over Rosa Luxembourgs veel mishandelde spontaneïteitstheorie: ‘spontaneïteit is opportunisme’. Indien we nog eenige maanden de tijd hebben, vindt Stalin zeker nog wel een theorie uit, die luidt, dat ‘de revolutie eigenlijk contra-revolutionair is, daar ze een bedreiging van den buitenlandschen handel en dus van het socialisme in één land beteekent.’

De ideologie van het leiders-communisme⁶⁴ drukt zich uit in een soort van generaaltje spelen. Trotzky noemt het in ‘La révolution permanente’: ‘*commander le prolétariat*’. Het uit zich in, die kameraad mag niet meedoen, want hij is het niet heelemaal met ons (mij) eens, de miezerigste intriges en de platste demagogie en bovendien de zonderlinge gedachte, dat men door de bizondere sluwheid van een paar generaaltjes, de bourgeoisie wel eens zou kunnen verschalken. Dit is de kleine politiek, waar we op 't oogenblik middenin zijn, het luchten van de verdrongen complexen, de persoonlijke effecten, van ‘de gemeenheden’ en het ‘verraad’ dat men van die of die kameraad heeft ondervonden, terwijl al mooi weer spelende de nederlagen zwijgend worden geïncasseerd. Deze kleine politiek, waarvan het einde nog niet is aangebroken, is de vervalsverschijning, de opvulling van de groote leegte. *De groote politiek behoorde⁶⁵ te zijn het opsporen van de oorzaken van de nederlagen en daar de strategie naar te richten. En voor alles de massa niet met een collectivistischen glimlach onder den kin te strijken, maar te zeggen waar het op staat. Zoo lang de angst blijft bestaan te zeggen waar het op staat, en men dit ook niet kan, omdat men door de zorgen van de vele kleine slimheden ook niet weet en niet weten kan, waar het op staat, zoolang kan er voor de revolutie niets bereikt worden.*

Pannekoek had voor 100% gelijk, toen hij in 1920 schreef: ‘*vasthouden aan liefgeworden voorstellingen en partijtradities en oude leuzen is steeds de ergste hindelpaal voor de revolutionnaire ontwikkeling geweest. Wie werkelijk revolutionair zijn wil heeft meer te doen, dan trouw zijn partijplichten te verullen en propaganda te maken, wanneer deze zooals op 't oogenblik alle logiek, voortspruitend uit de realiteit mist, op de wijze zooals zij op 't oogenblik ondanks⁶⁶ alle lessen wordt opgevat, maar hij heeft zelf te leeren, zijn beste en vaste overtuigingen op den proef te stellen, ze te wijzigen, en levend en groeiend te houden met de*

64 Door Du Perron is de term ‘het leiders-communisme’ doorgestreept en in de kantlijn vervangen door ‘de oude partijen’.

65 ‘Behoorde’ is met potlood veranderd in ‘behoort’.

66 In het manuscript staat hier twee keer ‘ondanks’, vermoedelijk een overschrijffout.

wereld mee - wie dit nalaat kan juist door de macht, die zijn vroegere werken hem geven tot een rem worden.'

De epigonen, wier luidruchtige domheid ons uit bijna alle arbeidersbladen tegemoet schreeuwt - zoodat men met recht van 'de burgerpers' in het proleteriat kan spreken -, hebben van het marxisme een godsdienst gemaakt. Zij zoeken in Marx, om er hun domheden achteraf mee goed te praten, waar Marx altijd eerst de realiteit heeft onderzocht. Van de godsdienst, uit dit misverstand ontstaan, zijn de partij- en vakbondleiders de priesters. Geloof in de heiligheid van Marx, Lenin en zijn beste scholier Stalin, betaalt tijdig uw contributie, laat U niet door de individueele terreur, door scheurmakers⁶⁷ van de wijs brengen en uw plaats in de klassenlooze maatschappij is verzekerd. De priesters vergeten dat Marx' geliefde spreuk luidde: *'An allem ist zu zweifeln.'* Men kan Marx inderdaad niet kwalijk nemen, dat men datgene wat hij nimmer als dogma, doch alléén maar als 'methode tot handelen' - een methode op zich - zelf nooit als volkomen af en verzadigd en waar niets meer bij zou kunnen erkend was, tot 'godsdienst' heeft gekanoniseerd.⁶⁸

Wanneer het er op 't oogenblik om gaat het Marxisme uit de handen van de priesters te redden en het van dogma weer tot methode te vernieuwen, gaat dit niet door te zeggen dat de priesters 'zoo slecht' zijn en verraden hebben. Het gaat er om uit te vinden wat verraden werd en waarom! Dat kan alleen wanneer men ophoudt met 'er staat geschreven' en 'Lenin heeft gezegd' (Du Perron schreef eens⁶⁹: 'dat Lenin wel een soort van Forster-zalf tegen alle revolutionaire aambeien lijkt').⁷⁰ Dit beteekent dus dat de religieuze en collectivistische 'eerbied' en het 'ontzag' voor het Marxisme verdwijnen moet en dat het tot zijn oorspronkelijken eenvoudigen staat van dienst teruggebracht moet worden, het werktuig. Wanneer dit niet gelukt, zal de reactie de baas blijven en dit dus alleen om het feit, dat datgene wat op 't oogenblik in den vorm van het leiders-communisme en het leiders-socialisme, de arbeidersbeweging uitmaakt, nog méér reactionair is dan de reactionaire bourgeoisie. De bourgeoisie bezit voorlopig nog de macht op 5/6 - ik ben bijna

67 Oorspronkelijk stonden hier de volgende woorden achter: 'en vooral niet door "intellectueelen"'. Ze zijn later doorgehaald.

68 Hier volgde deze passage, die later is doorgestreept: 'Wanneer men de brieven van Engels aan Mehring over dit onderwerp leest, speurt men hoe een Engels tegen het gevaar van de voltooidheid en vooral tegen de schematische toepassing van de voltooidheid heeft gewaarschuwd. Ook in den brief aan Bloch zeer duidelijk: "*Het is helaas maar al te dikwijls dat men gelooft een nieuwe theorie volkomen begrepen te hebben zoodra men zich de voornaamste punten heeft toegeëigend en dat is inderdaad ook niet altijd juist. En dit verwijt kan ik vele van de nieuwe Marxisten niet besparen en men heeft dan ook zonderlinge kool gestoofd.*"'

69 Oorspronkelijk stond er: 'schreef me eens'. 'me' is later doorgestreept.

70 Zie brief nr. 9 van de briefwisseling Du Perron-Gans.

geneigd te schrijven op 6/6 van den aardbodem, maar deze 1/6 is een bijzondere, een nieuw soort van bourgeoisie, waar op zichzelf al een verhandeling over geschreven kan worden - van de wereld, en zij is door dit uiterst reële feit gedwongen 'werkelijkheidspolitiek'⁷¹ te beoefenen. Ze is gedwongen door veranderingen in het economische proces veranderde staatsvormen in te voeren. Daarvoor moet ze verouderde instellingen opruimen. De leiders der arbeidersbeweging, communisten zoowel als socialisten, die zich in deze verouderde instellingen zoo wonderwel op hun gemak waren gaan voelen, schreeuwen moord en brand vooral dat de bourgeoisie 'zoo slecht' en 'moreel zoo diep gezonken' is. In plaats dat de leiders de arbeiders vertelden, wat er voor wijzigingen plaats gevonden hebben in het economisch proces, laten ze het proletariaat in de deugdelijkheid van de oude instellingen voortgelooven. Indien het niet zoo tragisch was, zou men het potsierlijk kunnen noemen. Men had zich zoo prettig in de schaduw van de burgerlijke maatschappij te slapen gelegd, met de volledige uitgaven van Marx en Engels als hoofdkussen. Nu de burgerlijke maatschappij niet langer schaduw af kan werpen is men erg boos op de burgerlijke maatschappij 'die het fascisme wil invoeren.' Intusschen doodt men de tijd door te bluffen, dat het fascisme een idealistische wereldbeschouwing is, het marxisme daarentegen een materialistische, zooals in Duitschland in 1932 en dat het fascisme daarom verliezen *moet* en het marxisme winnen *moet*. De geschiedenis heeft daar anders over beschikt! En dit niet, omdat het fascisme zoo'n bovennatuurlijke, geheimzinnige geschiedenis is, met veel attractie voor boeren en buitenlui vanwege het idealisme. Het fascisme stelde het probleem van de macht en al was het stellen van het machtsprobleem voor het fascisme een vrij eenvoudige zaak, omdat het de steun van het kapitaal in den rug had, dan wordt het nog niet mee goedgepraat dat de communisten het probleem van de macht *nooit*, of nooit eerlijk gesteld hadden. De dictatuur van het proletariaat, was een soort van gedachtelooze clause geworden, volkomen ondoorleefd geuit, een soort van demagogische speculatie door het leiders-communisme als een soort van vuurwerk-apotheose in massavergaderingen afgestoken, zonder dat er echter ook maar eenige maatregelen werden getroffen of een ideologie werd voorbereid, die de dictatuur van het proletariaat zou kunnen verwerkelijken. Toen het er op aan kwam was het fascisme - al was het dan met regeeringshulp -⁷² veel materialistischer dan het marxisme, of beter, dan dat wat zich voor

71 Oorspronkelijk stond er 'realpolitik'. Later doorgestreept en vervangen door 'werkelijkheidspolitiek.'

72 In de kantlijn staat 'Heiden'. Misschien wordt hier bedoeld op Konrad Heiden, die in 1932 zijn *Geschichte des National Sozialismus* publiceerde. Gans recenseerde het boek voor *Den Gulden Winckel* in het stuk 'De Nazi's', in jrg. 31, nr. 372, december 1932, pp. 236-237.

zoodanig uitgaf. *Schwarzschild*,⁷³ maakt in ‘*Das Ende der Illusionen*’ naast vele andere fouten, ook deze ontstellende fout, dat hij deze nuance over het hoofd ziet. Men doet het Marxisme een grof onrecht aan, wanneer men het identificeert met het idealisme van de struisvogel, die zich zooals de K.P.D. tot het laatste toe had vastgeklampt aan de inkomsten van de honderd zetels in den Rijksdag of, zooals de S.P.D. aan het mooie gebouw van de A.D.G.B.⁷⁴ De geschiedenis houdt er nu eenmaal deze onaangename eigenschap op na, dat zij geen verstopperij met zich laat spelen. Wanneer één van de beide partijen, die het productieproces vormen, in dit geval dus de partij van het proletariaat, de realiteit verwaarloost, in verouderde vormen reactionair achter de realiteit blijft aanhinken, dan grijpt de geschiedenis door middel van de tegenpartij op een zuiverende manier in. Oogenschijnlijk doet het natuurlijk vreemd aan, dat de onzuivere Hitler - al ligt het allerminst in zijn bedoeling en geschiedt het buiten zijn medeweten - tot de vernieuwing⁷⁵ van de revolutionaire factor bijdraagt. Maar de geschiedenis heeft wel meer van deze pijnlijke correcties aangebracht, wanneer men haar op een zoo schromelijke manier, als dit hardnekkige verzuim om bijtijds den hand in den bureaucratischen⁷⁶ boezem te steken, verwaarloost had.

73 Leopold Schwarzschild (1891-1950). Duits publicist. In de jaren '30 in Parijs woonachtig en invloedrijk anti-nazistisch politiek publicist en redacteur van het emigrantentijdschrift *Das Neue Tagebuch*. Gans recenseerde *Das Ende der Illusionen* in ‘Een gedesillustioneerde illusionist’. In: *Den Gulden Winckel*, jrg 33, nr. 391, juli 1934, p. 110.

74 De Allgemeine Deutsche Gewerkschaftsbund.

75 Oorspronkelijk stond er achter ‘vernieuwing’ nog ‘en de versterken’. Deze woorden zijn later doorgehaald.

76 Er stond eerst: ‘bureaucratischen-collectivistischen’, later is ‘collectivistischen’ doorgestreept.

Register

A

ADGB 106
 Antonini, Giacomo 13, 69
 Aragon, Louis 78
 Auclair, Marcelle 54, 55

B

Bakoenin, M.A. 10
 Barbusse, Henri 89, 95
 Barthou, Louis 42, 48, 95, 98
 Bartusse 65
 Becher, Johannes R. 47, 85, 93, 96, 97
 - *Der große Plan. Epos des sozialistischen Aufbaus*, 93
 Becht (uitgeverij) 67
 Beethoven, Ludwig van 90
 - *Eroïca* 33
 Bep - zie Elisabeth du Perron-de Roos
 BKVK 74
 Bloch, Joseph 104
 Bloem, Jacques 25, 26
 Blum, Léon 89
 Bordiga, Amadeo 94
 Braak, Menno ter 11, 14, 38, 39, 40, 42, 50, 63, 64, 69, 72, 73, 75, 77, 85, 86, 92
 - *Politicus zonder partij* 92
 - *Dr. Dumay verliest* 49
 Brendel, Kajo 86
 Breton, André 55, 57
 Brod, Max 78
 Bullier, salle 89

C

Cachin, Marcel 46, 89, 97, 102
 Carré, J.-M 64, 65
 - *Les deux Rimbaud* 64, 65
 Cellini, Benvenuto 90
 CGT 90
 Chevasson, Louis 51, 60, 61, 62, 76 [Choderlos de la Clos]

- *Les liaisons dangereuses* 37
Choy 13
Coenen, Frans 73
Coenraads, Ed. 38
- *Fakkeldragers* 38
Colijn, Hendrik 34, 36
Corbière, Tristan 47, 70, 71, 85, 97
Cosinus - zie Heuff, J.A.
- *Kippeveer* 27
Commune 75
CPH 9, 12, 35, 73, 84
CPO 12, 84

D

Dabit, Eugène 51, 55
Dalai Lama 18
Den Gulden Winckel 27, 28, 42, 51, 59, 60, 62
Dekker, Maurits 84
Diderot, Denis 79
Dimitroff, Georgi 36, 99, 100
'Dissidents, les' 31
Donker, Anthonie 60
Doolaard, A. den 64
Dostojevski, F.M. 43
Doumerge, Gaston 99
Dreyfus, Alfred 87, 88
Drieu la Rochelle, Pierre 27, 28
- *Drôle de voyage* 27
- *L'Europa contre les Nations* 27
- *Le jeune Européen* 27
- *L'Homme couvert de Femmes* 27
- *Une Femme à sa Fenêtre* 27
Duinkerken, Anton van 60, 74
Dzoegasjvili, Josif - zie Stalin

E

Eberlein, Hugo 96
 Ehrenburg, Ilja 38, 61, 95
 Endt, P. 37, 38, 56
 Engels, Friedrich 16, 44, 92, 105

F

Fallada, Hans 95
 - *Kleiner Mann, was nun* 95
 Feuerbach 44, 93
 Fischer, Ruth 94, 102
Forum 9, 10, 11, 14, 16, 17, 19, 38, 39, 40, 45, 49, 50, 52, 55, 56, 68, 84, 85
 Front unique 84, 88, 89, 90

G

Gans, Jacques
 - 'Contraflirt met de revolutie' 11, 12, 14, 16, 17, 18, 21, 44
 - *Tegen den stroom* 97
 Gans, Louis 67
 Garnera, Primo 51
 Ghillain, Alix 22
 Gide, André 11, 21, 22, 71, 73, 78, 89
 Gladkow, F.V. 93
 - *Neu Erde* 93
 Gobineau, J.-A. de 74
 Goriély, Benjamin 45, 51
 Gorki, Maksim 61, 95, 96
 - *Vie de Klim Samguine* 61
 Gorter, Herman 11, 16, 94
 GPOe 93
 Grasset (uitgeverij) 60
 Gravesande, G.H. 's- 39, 41
 Greshoff, Jan 13, 14, 28, 55, 62, 67, 75, 79, 80
De Groene Amsterdammer 55
 Groethuysen, Bernard 22
Groot Nederland 46
 Guéhenno, Jean 59, 60, 61, 77
 - *Journal d'un homme de 40 ans* 59, 60
 Guilloux, Louis 54, 57, 68, 69, 71, 75, 76

- *Angéline* 55
- *Le sang noir* 68, 69, 76
Den Gulden Winckel (D.G.W.) 16, 22, 27, 28, 42, 45, 51, 59, 60, 62, 63, 68, 87,
93, 106
Guzman, Martin Luiz 61

H

Heckert, Fritz 90
Hegel, G.W.F. 18, 19
Hemingway, Ernest 62
- *Death in the afternoon* 62
Hendrik, prins der Nederlanden 36
Herriot, Edouard 48, 98
Heuff, J.A. 27
Heiden, Konrad 105
Hitler, Adolf 9, 11, 12, 23, 26, 47, 74, 77, 80, 90, 98, 106
Hoelz, Max 47, 48, 85, 96, 97, 99
Hoogenhuyze, A.G.H van 34

I

Internationale, 2e 93
Internationale 3e 93
Internationale 4e 12, 84
IVRS 94, 97

J

Jaurès, Jean 88
Jacquemont, Victor 51
Joyce, James 74

K

Kadt, Jacques de 62
Kafka, Franz 75, 78
KAP 102

Kautsky, K.J. 35
 Kelemen, Petrus 42, 43
 Kom, A. de 39, 50, 55
 - *Wij slaven van Suriname* 39
 Komintern 45, 46, 65, 66, 69, 76, 94
Korte Baan, De 68
 KPD 27, 47, 66, 84, 87, 90, 91, 94, 96, 100, 101, 102, 105, 106
 Kramers, W.A. 42, 45, 56, 60, 62, 63, 68
 Kuyle, Albert 33, 37, 38
 - *Harten en brood* 38

L

[Larbaud, Valéry]
 - *Barnabooth* 28
 - *Fermina Marquez* 28, 58, 60, 72
 Lawrence, D.H. 44, 54
 Last, Jef 25, 30, 31, 32, 38, 47, 53, 64, 73, 85, 95, 97
 - *Partij Remise* 38, 39
 Lazare, Bernard 87
 Lebecq, Georges 63
 Lenin, Vladimir I. 10, 11, 16, 18, 19, 30, 32, 35, 52, 85, 101, 102, 104
 Léautaud, Paul 78
 Lévi, Paul 102
 Levin, Samuel 42
 Liebknecht, Karl 87
Links richten 23, 25, 26
 Lipschitz - zie Souvarine, Boris
 Litwinoff, Maksim 100
 Lot, Pierre 65
 Lubbe, Marinus van der 347, 48, 84, 85, 88, 96, 97, 99
 Luxemburg, Rosa 66, 87, 101, 103

M

Maas, Willem 14
Maasbode 23
Maatschappij der Nederlandse Letterkunde 36
 Magre, Maurice 54, 55
 Malraux, André 9, 10, 22, 28, 29, 46, 59, 65, 71, 78, 89, 95, 97
 - *La condition humaine (L.C.H.)* 26, 28, 29, 33, 36, 37, 58, 59, 65, 70

Mann, Thomas 58
- *Betrachtungen eines Unpolitischen* 58
Marcu, Valeriu 16
Marsman, H. 14, 30, 60, 78
Marty, André 89
Marx, Karl 11, 16, 18, 19, 27, 44, 48, 49, 58, 78, 85, 92, 93, 104, 105
- *Das Kapital*, 10
- *Het communistisch manifest* 10
Maslow, Arkadi zie Tsjemerinski, Isaac
Mehring, Franz 104
Mendes, Joost 50
Mercure de France 64
Millerand, E.A. 88
Moussault, Th. 55
Münzenberg, Willy 48, 85, 90, 97
- *Bruinboek* 37, 48, 99
Mussert, Anton 25, 26, 48, 98
Mussolini, Benito 33, 65

N

NAS 34
Nietzsche, Friedrich 29, 33, 44, 52, 93
De Nieuwe Weg 29, 45, 51
Nijgh & Van Ditmar (uitgeverij) 65
Nijlen, Jan van 78
NRC 28, 30, 39, 40, 43, 50, 51, 54, 55, 58, 60
NRF 51, 60, 61, 62, 78
NSB 21, 25, 26

O

OSP 34

P

Pannekoek, Antonie 87, 88, 91, 94, 102, 103

PCF 90

Péguy, Charles 24, 26, 87, 88, 89, 99

- *Notre Jeunesse* 87

Peisson, Edouard 51

- *Une femme* 51

PEN-club 46, 95

Perron, E. du

- 'De smalle mensch' 16, 17, 18, 19, 20

- *De Smalle Mensch (Sm. M.)* 37, 39, 41, 45, 49, 56, 58

- 'Flirt met de revolutie' 11, 14, 16, 18

- *Het land van herkomst (Ducroo)* 9, 39, 55, 58, 59, 60, 62

- 'Jan Lubbes' 37, 56

- *Mikrochaos* 62

- 'Uren met Dirk Coster' 25, 27

Perron-de Roos, Elisabeth du 13, 22, 40, 41, 43, 50, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 64, 66, 67, 68, 69, 76, 81

Peysson - zie Peisson

Pia, Pascal 40, 41, 64

Pieck, Wilhelm 66

Pillecyn, Filip de 68

- 'De Schaduw' 68

Poulaille, Henry 60

Pravda 95

Proletkult 81

Q

Querido (uitgeverij) 37, 50

R

Radek, Karl 46, 74, 95, 96

Raedt-de Canter, Eva 73
RAPP 49, 78
Reich, Wilhelm 37, 38
- *Massenpsychologie des Faschismus* 37
Rimbaud, Arthur 31, 52, 53, 64, 65, 75, 96, 97
Rivet, Paul 63
Roland Holst-Van der Schalk, Henriëtte 16, 95
Roodboek 37
RSP 12, 30, 34, 84

S

Salomon, Ernst von 22, 27, 28
- *Die Stadt* 22, 27, 28
Salvemini, Gaetano 62
- *La terreur fasciste* 62
Samain, Albert 41
Schilt, C.M. 22, 64
Schwarzschild, Leopold 106
- *Das Ende der Illusionen* 106
SDAP 34
Seres Charkow 51, 55, 96
- 'Het oorlogsgevaar en de 3^e Internationale' 51
SFJO 90
Slauerhoff, J.J. 38, 41, 68
De Sleutel 73, 75
Sneevliet, Henk 12, 23, 30, 34, 45, 84
Snoek, Kees 14
Spinoza, Baruch de 52
Spoor 26
Sorel, Georges 79
Souvarine, Boris 31, 66
- *Staline* 31, 66
SPD 106

Stalin, Jozef 9, 12, 25, 30, 31, 33, 34, 36, 47, 48, 49, 53, 61, 77, 85, 91, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104
 Stendhal 13
 Stirner, Max 72
 - *Der Einzige und sein Eigentum* 72
 Strenghtolt (uitgeverij) 68
 Stols (uitgeverij) 58, 62
Stürmer, Der 76
 Suck - zie Kelemen, Petrus

T

Thälmann, Ernst 27, 101
De Tijd 60
 [Tokoenaga, Naoshi]
 - *Straat zonder zon* 38, 39
De Tribune 17, 23, 35
 Trotski, Leon 10, 12, 30, 31, 32, 37, 46, 47, 53, 56, 84, 85, 87, 90, 91, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103
 - *La révolution étranglée* 46
 - *La révolution permanente* 97, 103
 Tsjemerinski, Isaac 94, 102

U

Urbahns, Hugo 91
 Ustrjalow, Nikolai 48, 98

V

Het Vaderland 13, 22, 29, 38, 39, 40, 41, 42, 57, 64, 69, 78
 VAPP 49
 Vandervelde, Emile 98
 Vanter, Gerard 38, 39
 - *De vorsten* 38
Vendredi 61
 Vestdijk, Simon 24, 26, 85, 86
Vie aventureuse de J.A. Rimbaud, la 64, 65
Vigilance 63, 66

Het Volk 63
Volkenbond 47, 65, 90, 93
Vries, Theun de 38, 39
Vriesland, Victor E. van 30, 31, 57, 85, 86

W

Wagener, Willem Adriaan 38
- *Sjanghai* 38, 39
Wereldbibliotheek (uitgeverij) 29, 37, 38, 56
Woinowa, Aleksandra Ivanova 93
- *Valsche edelstenen* 93

Z

Zinovjev, G.I. 101
Zola, Emile 31, 87
- *Germinal* 31